

Библиотека
Етнографског Музеја
Бр. 956/2
у Београду

ГЛАСНИК

ЕТНОГРАФСКОГ МУЗЕЈА У БЕОГРАДУ

КЊИГА ДРУГА

УРЕДНИК

Д.р БОРИВОЈЕ М. ДРОБЊАКОВИЋ

BULLETIN

DU MUSÉE ETHNOGRAPHIQUE DE BEOGRAD

Т О М Е II

REDIGÉE PAR

BORIVOJE M. DROBNJAKOVIĆ

БЕОГРАД — BEOGRAD

Штамп. „СКЕРЛИЋ“, Мил. К. Цветановића — Кр. Наталије 12 — Тел. 7-11

1927.

САДРЖАЈ — SOMMAIRE

	СТРАНА
<i>Д-р Веселин Чајкановић</i> : Пресипање дукатима (<i>D-r Veselin Čajkanović: Répandre de l'or sur une personne</i>)	1
<i>Петар Ж. Петровић</i> : Лила, олалија и сродни обичаји (<i>Petar Ž. Petrović: „Lila“, „olaliја“ et autres coutumes similaires</i>)	4 ✓
<i>Никола Зега</i> : Воловска Богомоља (<i>Nikola Zega: Lustration des boeufs</i>)	18 ✓
<i>Д-р Едмунд Шневајс</i> : Апотропејски елементи у свадбеним обичајима код Срба и Хрвата (<i>D-r E. Šnevajs: Éléments apotropéiques dans les cérémonies nuptiales chez les Serbes et Croates</i>)	21 ✓
<i>Миленко С. Филиповић</i> : Породична, лична и еснафска слава у Велесу (<i>M. S. Filipović: Slava de familles, fête personnelle et fête des corps de métiers à Veles</i>)	28
<i>Иво Холуб</i> : Нешто о селима, прелима и народним играма у Попову Пољу - Херцеговина (<i>Ivo Holub: Quelques mots au sujet des sêla et prela (veillées) et des jeux nationaux à Popovo Polje-Herzégovine</i>)	35
<i>Д-р Сима Тројановић</i> : Неки проблеми о српском народу (<i>D-r Sima Trojanić: Quelques problemes relatifs au peuple serbe</i>)	43
<i>Влад. М. Николић</i> : Ђилимарство у Књажевцу (<i>Vlad. M. Nikolić: Industrie de tissage à Knjagevatz</i>)	55
<i>Д-р Рад. Н. Казимировић</i> : О старом народном бојењу (<i>D-r Rad. Kazimirović: Ancien art teinturier populaire</i>)	59
<i>Мил. Ж. Павловић</i> : Наша народна обућа (<i>Mil. Ž. Pavlović: Notre chaussure nationale</i>)	63
<i>Д-р Илија М. Јелић</i> : Крвна освета и умир код старих културних народа (<i>D-r И. М. Jelić: La vengeance de sang et la conciliation chez les anciens peuples civilisés</i>)	72
<i>Д-р Тих. Р. Ђорђевић</i> : Етнографски Музеј у Гетингену 1819. г. (<i>Dr. Tih. R. Đorđević: Musée Ethnographique de Goettingen en 1819.</i>)	81
<i>Janko Glaser</i> : Pregled Etnografskih članaka u „Glasilu Zgodovinskega društva v Mariboru“ (<i>Janko Glaser: Revue d'articles ethnographiques de „Glasilo Zgodovinskega društva v Mariboru“</i>)	83
<i>Д-р Боровоје Дробњаковић</i> : Етнографски Музеј у Београду у 1927. години (<i>Dr. Bor. M. Drobñjaković: Musée Ethnographique de Beograd en 1927.</i>)	86
<i>Светишозар Раичевић</i> : Студентско етнологско друштво у школској 1926/27. години (<i>Sv. Raičević: Société ethnologique des étudiants en 1926/27</i>)	91
<i>Errata</i>	92

ПРЕСИПАЊЕ ДУКАТИМА

Кад је Јова Будимлија (у песми о његовој женидби) одвео, на превару, Јаночкињу Јану, (мотив, из народних приповедака, о *прерушеном пресиоцу*),¹⁾ понудио је Јанин муж, бан од Ердеља откуп:

Врати, Јово, Јаночкињу Јану,
Трийуш ћу је *дукаш*и *пресуш*и,

Све дукати, осим ситна блага (Вук, Песме 2, 100, 149 илд.).²⁾

Величина откупа не изненађује, јер се у народним умотворинама радо спомиње злато у фантастичним количинама (упор. на пример, Вук, Песме 4, 24, 185 илд; „Путовање цара и везира“, Сулејманпашић — Скопљак стр. 13 итд; в. и Маретић, Наша народна епика 261 итд, итд.), али је сада питање како је постала представа о *пресијању* дукатима.

У том погледу интересантне су извесне германске паралеле. И у германској старини јавља се мотив пресијања, златом, или новцем, или житом, и то у прописима из области обичајног права. Код германских племена постојао је јако старински пропис да убијену или украдену животињу: пса, мачку, лабуда, мора крвник *пресуш*и житом, и то жито оштећена страна узимала би као накнаду. Исто тако, убијеног човека морао би крвник да преспе златом, и тиме би се искупио од крвне освете. Заробљеници и сужњи такође би могли бити искупљени на овај начин, упор. J. Grimm, *Deutsche Rechtsaltertümer*⁴ 2, 239 илд (доста примера из старинских закона, из митологије и скаски!), и R. Köhler, *Kleinere Schriften* I, 261. Ми се лако можемо уверити, проучавајући германске старине, да су германски и српски правни обичаји врло често слични или чак истоветни. Та чињеница ни мало не изненађује. Истоветност обичаја лепо се даје објаснити њиховим заједничким пореклом, и очевидно је да се за објашњење српских обичаја смеју узимати у обзир германске паралеле, и обратно.³⁾ Према томе, не би било невероватно да се у горе наведеним стиховима налази свесна или

несвесна алузија на сличан *српски* обичај; друкчије казано, споменути стихови били би доказ да је и у старом српском обичајном праву *поштојао сличан пропис* за откупљивиње људи и стоке.

За ову претпоставку, међутим, можемо наћи и непосредне потврде. На питање „да ли се за неке врсте живина мора више платити него ваљају, и зашто то“ (т.ј. у случају да дотична животиња буде украдена или убијена), добио је Богишић (Зборник садашњих правних обичаја у јужних Словена I, Загреб, 1874, стр. 624) овај одговор (који важи за средњу Босну): „По старом предавању пса торнога ваљало би објесити на гувну, пак у висину расути просом колики је дуг; али *на гувну* — робе је чувар непроцењив“. Докуменат је рђаво стилизован, неписмен, али факат који он садржи јасан је и несумњив. И пропис да се одмазда има извршити *на гувну* врло је старински и има можда паралелу у закону визиготског краља Валије (почетак V века): *si quis felem horrei custodem vel occiderit vel furto abstulerit, felis summa cauda suspendatur, capite aream (гумно?) mundam et planam attingente, et in eam grana tritici effundantur, usque dum summitas caudae tritico cooperiatur* (в. J. Grimm I. с. 241). Све ово поткрепљује мишљење да је обичај у Богишића доиста оригиналан и старински.

Са овим прописом ваља упоредити још један сличан начин откупљивања, који је описан у Вуковим Песмама, 2, 6, 12 идд („Мио куме, Грчићу Манојло, Промјени ову дјецу луду: Дај ти мени чедо Влахињино, А Влахињи да дамо ђевојку, И дајем ти Божу вјеру тврду, *Дваш ћу ти га измјериш са златом*“), и иначе (на пример, А Качић, Разговор 39; 294, в. и Речн. Јслв. Акад. 4. 247), и који је такође остао из дубоке старине: упор. још Нотер. II. 22, 349 идд; и Plaut. Mil. 660.

НАПОМЕНЕ

1) В. о њему Bolte-Polivka, Anmerkungen zu den Kinder u. Hausmärchen der Brüder Grimm I, 45⁴); Karl Spiess, Das deutsche Volksmärchen 47 ид; v. d. Leyen, Das Märchen² 31; Antti Aarne, Verzeichnis der Märchentypen, бр. 516. Српске паралеле навео сам уз причу „Како је сиromaх постао везир“, Српске народне приповетке, Етн. Зборн. 41. стр. 514. Мотив се јавља још у Херодота I, 1. (Интересантно је да о том новелистичком мотиву ништа не говори Wolf Aly, Volksmärchen, Sage und Novelle bei Herodot und seinen Zeitgenossen, Göttingen, 1921). — Прoсилац је у приповеткама обично *трговац*. У нашој песми не каже се шта је, али да је и у њеном праобрасцу главна личност била трговац, може се закључити из стихова 41 идд („По том прође три године дана, Придиже се Будимлија Јова, Пак се Јова куне *међ' трговци*: Браћо моја *будимски трговци*, Ја се, браћо, већ женити нећу“ и т. д). Стихови имају пун смисао само у том случају ако је и Јова био трговац.

2) Иста фраза налази се и у другим народним песмама, на пример (на шта ми је љубазно скренуо пажњу Г. Д-р Тих. Р. Ђорђевић) Бо-

сански Пријатељ 3. 1861. стр. 180 („Врат' се натраг, Вјерна љубо моја, Трипут ћу те дукатим' пресути. Мило чедо лишћем и амбером“).

3) Германске старине, колико ми је познато, нису испитиване у овом правцу. Неколике случајеве сличности међу германским и српским старинама навео сам у свом преводу Тацитове Германије (Годишњица Николе Чупића 36, 1927. стр. 147идд). Лепих сугестија може српски читалац наћи у књизи Hans Vordemfelde, Die germanische Religion in den deutschen Volksrechten (Religionsgesch. Versuche u. Vorarb. 18, I) Giessen 1923.

Веселин Чајкановић

ЛИЛА, ОЛАЛИЈА И СРОДНИ ОБИЧАЈИ

Примитивном човеку су природне појаве биле врло загонетне, јер није познавао њихову суштину, а у толико више, што су осетно и директно деловале на њега и његово расположење. Ове појаве је вероватно посматрао као резултат воље и снаге тајанствених бића, од којих посредно или непосредно потиче *добро* и *зло*. У вези са оваким схватањем вршени су обреди, који иду на то, да се униште зла бића.

Стари Словени, као земљораднички народ, много су пазили на природне појаве, од којих је зависио успех њиховога рада. Отуда већином њихови обреди, о којима по нешто знамо, имају привредни карактер, то јест води се борба са злим бићима, која ометају привреду. Исто тако и време, кад наступе знатније промене у животу (оплођење, рађање, сазревање, смрт), пропраћа се верским обредима, чија је тежња напредак и уништавање злих бића. То се чинило природним средствима: *вајшром* за сагоревање, *водом* за спирање, *гасовима* за угушивање, *оруђем* за убијање и *звуком* за плашење.

Ватра има једну од главних улога у напредку људске културе, те се без ње не може ни замислити првобитни културни напредак. Примитивном човеку је она била у почетку више од штете, него од користи.¹⁾ Тек дугим временом, када је упознао све њене особине, сматрао је, да је она производ доброг бога. Стари Словени о томе имају бајку „Јар и Земља“, где се говори о томе, да је бог Јар оставио човеку искру ватре, да на њој не умре живот, док се он не врати.²⁾

Примитиван човек је тешко долазио до ватре, па било да је нађе готову у природи, или да је сам справи. Да би ту незгоду уклонио, прибегао је чувању „вечне ватре“, одакле су је узимали по потреби. Тако је постао најстарији култ ватре, чије трагове налазимо у староме Риму (Весталке), па и данас у верским обредима разних народа, као и код Јужних Словена.

¹⁾ Forrer, R., *Reallexikon*, s. v. Feuer u. Feuerkult. — ²⁾ Д-р Дим. Ђуровић, Марко Краљевић као измишљени јунак, „Мисао“, Београд 1925. г.

Јужнословенски обичај познат по најраспрострањенијим именима *лила* и *олалија* спада у круг обичаја, који су резултат веровања у моћ очишћавања помоћу ватре, дакле, уништавања злих бића. Испитивањем се показало, да овај обичај постоји под разним именима у Јужних Словена, и да се данас најбоље одржао у планинским пределима и то: олалија у Шоплуку и суседним областима, где се врши пред Велике Покладе,¹⁾ а лила у старој Рашици и Подрињу, где се врши о Петровдану.

Деца у селу и чобани код сточарских станова ложе ватре или расцепе мотку, па у њен процеп ставе сламу онолико, колико може да стане и зову их како где: *лила, олалија, орашник, машала*. У вече, кад наступи мрак, запале ватре и буктиње. Запаљене буктиње чобани носе око стоке, а деца у селу ^{на} раскрснице и вичу:

„Олалија, бунталија,
Изгоре попова буклија!“²⁾
(Заглавак)

„Ората, копата
Дај ми дједо момата,
Че ти запалјам брадата“³⁾
(ок. Софије и Самокова)

По Милићевићу у северозападној Србији „уочи Ивањ-дана чобани, и други млађи људи, на неким местима, пале лилу и бацају је у вис око торова. Негде ложе и ватру па је прескачу. Лила је брезова или трешњева кора, која се огули и осуши; после се метне у процеп и начини као каква кита, па се онда упали. За паљење лиле осем торова, тражи се и какво брдо, да се лиле из далека могу видети. На Медведник је милина погледати у очи Ивањ-дана: рекао би човек да се сав у пламен претворио.“⁴⁾ И Вук, као Милићевић, саопштава о паљењу лиле у Србији, досдајући да се пали и у очи Петровдана.⁵⁾ Њиховим описима обичаја додајемо наша испитивања из Подгорине, Рађевине и Азбуковице. Чобани који не спреме брезову и трешњеву кору уочи Петровдана пале *лилке* (суво лишће са границама) које сложе уз мотку, па увече запале и бацају преко торова у којима је стока. Момци, девојке, деца, па и старији људи, пале лилке скоро у сваком засеоку, бацају их у вис, а затим певају и играју у колу дубоко у ноћ. У Грузи уочи Петровдана носи се запаљена лила око торова и обора и говори: „Лила гори, жито роди!“ Пошто се три пута обиђе око тора, лила се остави поред њега да догори.

У Босни се припрема и пали лила скоро на исти начин. „Од Видова до Петрова дне чобани почму гулити брезову кору, која се иначе зове „лила“, носе је кући, и ту се суши. У очи Петрова дне начине процијеп, у коју смотану лилу приметну, сложену лист на лист, по сри-

¹⁾ Великим Покладама називамо све оне под разним именима (Беле, Месне, Сирне, Простене, Запустејне, Заговјезни), које се чине пред ускршњи пост. — ²⁾ По пишчеву рукопису. — ³⁾ Мариновъ, Д., Народна вѣра и религиозни народни обичаји (Сборникъ за нар. умотворения и народопис, кн. XXVIII, София, 1914. г., 364). — ⁴⁾ Живои и Обичаји Народни, I, 133 (Срп. Етнографски Зборник, друго одељење). — ⁵⁾ Караџић, В., Живои и обичаји народа српскога, Беч, 1867. г., стр. 67.

једи стегну процијеп, а одозго натакну алку и утврде процијеп, како не може испасти лила. Тако приређена зове се „машала“. Таких машала учине толико колико је чобана, мушку и женску по једну. У очи Петрова дне, пошто затворе стоку у тор и осталу марву намире, понесу од куће ватру и машале, сваки своју донесу тору и на вратима торним запале; најприје један запали своју, а сви остали своје на његовој, па са запаљеним машалама упоредају се један за другим, најприје мушки, па женски, и тако обиђу три пута око тора, говорећи: „Машала! Машала! Машала! Весело нам лиле горе, да нам краве добро воде“. Кад то сврше, онда запушкарају, да им се огласи стоци весеље. Иза тога дођу кући са машалама и назову добро вече маји, коју потпаљују, говорећи: „Дај мајо, кајмак, да те не палимо?“ Она им обећа, да ће им дати сутра на Петров-дан, само да је оставе на миру. Онда чобани врну се, и забоду све машале у плот од струге, ће овде стоје, нек се машале згоре. — Ту вече ће год има торова сјају се машале као дан“.¹⁾

Зайаљене лиле на улазу у тор (Подриње).

У власеничком и јајачком срезу пале се лиле код торова уочи Петровдана и Спасовдана. „Једну обносе три пута око тора, а друге посаде у тор, и то на сваки ћошак од тора“.²⁾ У Купресу „машале пале уочи Петровдана чобани, и то сваки код своје куће, па се састану заједно те обилазе око торова, а сјутрадан дају им ручак по двојица-тројица, док се све куће не измијењају“.³⁾ У околини Фоче „чобани пале лиле о Спасовдану, — а у Старом Влаху уочи Петровдана, и са запаљеним лилама иду од колибе до колибе, да им планинке дају млијека“.⁴⁾ У Сарајевском Пољу муслимани и православни пале лиле о Петровдану. Муслимани у Босни уочи Св. Јована Летњег (24. VI) „сијеку гране тренсулове, пале лиле, прескачу преко ватара“.⁵⁾ У селима парохије Крњеуше (у Босни) и у селу Честину (у Д. Грузи) уочи Петровдана пале се лиле код торова, а у Васојевићима код катуна у планини.⁶⁾

¹⁾ Б. Пејрановић, *Обичаји српскога народа у Босни*. (Гласник Српског Ученог Друштва, XXX, 357.); скоро исти опис лиле из Бос. Крајине има у „Босанској Вили“, за 1891. г., стр. 203—204. — ²⁾ *Гласник Земаљског Музеја у Сарајеву*, VI, 39. — ³⁾ Ж. О. Н. (скраћено: Живот и Обичаји Народни) XIV, 333. — ⁴⁾ Исто дело, 327., и *Гласник Српског Ученог Друштва*, XXXVII, 119. — ⁵⁾ *Насеља* (Српски Етнографски Зборник, прво одсељење) V, 88; *Гласник Српског Ученог Друштва* LXIX, 255. — ⁶⁾ Исто дело, XIII, 183.

У славонској Подравини и Посавини пале се буктиње од брезове коре, које се зову *лиље*. Обичај се врши уочи светог Јована Крститеља (24. VI), Петровдана, Светога Рока (16. VIII), а у Великој од Ивандана, па до Свете Магдалене (22. VII). У околини Пожеге и Величке Жупе момци се пењу са запаљеним лиљама на брежуљке и старе градске развалине, машу буктињама, скачу и певају.¹⁾ На повратку у село, девојке пред њих запале гомиле сламе, па на њих бацају упаљену сламу и вичу: „Ево ћораци! ево ћораци!“ Пошто се момци са девојкама провеселе, запале нове буктиње, па уз пратњу тамбураша уђу у село. Буктиње затакну за плот сваки код своје куће да ту догоре. У Подравини остатке од сагореле лиље носе у баште противу бухаћа. У Посавини пази се на лиљу: ако се окрене биће кише преко године; ко прескочи више преко ватре, биће му виша пшевица и лан. У околини Митровице и Велике всрује се, да обредне ватре одгоне разне болести, нарочито главобољу.²⁾ У селу Отоку (околина Вин-

Олалија у селу Кренди (Заглавак)

коваца) на две недеље пред Велике Покладе скупе се мала деца, оба пола, прођу певајући кроз село, па на крају села стану палити кучину на штаповима и бацати је за онима, који поред њих прођу.³⁾

¹⁾ Свакако се виче, пошто се не наводи ни једна обредна песма јер се то иначе редовно чини уз друга саопштења. — ²⁾ Јлић, L., *Harodni slavonски običaji*, Zagreb, 1846. 158—162. — ³⁾ *Zbornik za Harodni Život i Običaje Južnih Slavena*, Zagreb (skraćeno: Jug. Zb.), II, 395.

У Омољу се пале буктиње олалије уочи Белих Поклада. Чобани нађу дивљу трешњу у шуми, огуле с ње кору, па, пошто с њом обићу три пута око салаша најстаријега чобанина, натакну је на дугачку бучкову мотку и оставе је на промајно место да се добро просуши. Кад буде на Беле Покладе, намажу кору катраном и пред ноћ, још пред селом, запале је и пронесу кроз село. Кад дођу на игралиште, баце је заједно са оном мотком у ватру на коју прво наиђу. Неки место ове коре пале кошницу вршкару или стари кош, које напуне сламом или сеном, па их упале тек кад дођу код ватре и баце у пламен.¹⁾ У Црној Реци домаћин, који има пчеле, запали кошницу на Сирне Покладе, па је деца носе по дворишту и вичу: „Шаралије, паралије, изгореле попове балије, да се трмке умноже.“²⁾

Паљење кошнице и коша налазимо још у неким селима у округу тројанском, тетевенском, срезу бољевачком, Сврљигу и Заглавку. У селу Клисурси код Копрившчице (у Бугарској) пали се катрањача, диже се у вис и виче, или се запаљена обеси о какво дрво. У селу Тодовцу (окр. еленски) намаже се катраном „каче“ (дрвени суд), па се запали.³⁾

У Лужници и Нишави „на месне и сирне покладе увече деца врте олалије или оратнице. У Лужници деца зову тај обичај оратнице, а у Нишави олалије. Још дању деца спреме своје олалије (оратнице), да би биле готове за први мрак. Обично се нађе једно рачвасто омање дрво, и између оних рачва, као у процеп, нагрпа се доста сламе и увече. Свако дете направи по неколико ових оратница. И кад буде увече на покладе и једне и друге (Сирне и Месне), онда се скупе сва деца у селу са овим својим оратницама по раскршћима, те упале ове буктиње и врте са највећим уживањем и радошћу. То весеље траје највише пола часа у свим селима. И то врћење олалије види се увече у сваком селу. Па и пастири по својим појатама сами пале и врте олалије.“⁴⁾ У селима Тврдици, Абланици, Козосмоде, Перушчици, Ришу, околини габровској, тетевенској (у Бугарској) и у Омољу пале се гомиле сламе олалије, које прескачу деца, момци, и девојке ради здравља, а затим поред ватре играју оро уз свирку.⁵⁾ Исти је обичај, изузев играња, и у срезу бољевачком, Алексинцу, Заглавку, Голаку, Црној Гори, Херцеговини, Рисну и Боки Которској.⁶⁾ У селима ђевђелиске околине на покладе деца још за видела донесу нарамник ражане сламе и на крају села, а најрадије на каквој узвишици наслажу на једну велику гомилу, коју увече запале. Ова се гомила сламе зове „орта копа“ (турски: опкољена гомила). Кад орта-копа прегори, коло престане, а деца скачу преко ватре. За тим

¹⁾ Ж. О. Н., XI, 31—32. — ²⁾ *Гласник Српског Ученог Друштва*, LXXIII, 119. — ³⁾ Маринов, 364—365; у селу Драгобраћи (у Гружи) видео сам запаљену мешину са катраном на једној свадби. Вероватно да је запаљена пред кућом и обешена о дрво да изгори по овом обичају, кога је тамо већ нестало. — ⁴⁾ Ж. О. Н., IX, 130—131. — ⁵⁾ Маринов, 364—365; Ж. О. Н., XI, 32. — ⁶⁾ исто дело. VIII, 83; *Врчевић, В., Помање српске народне свечаности*, Панчево, 1888. г. стр. 39., 42., 141—142.; За Алексинац користио сам се белешкама у рукопису г. М. Борисављевића секретара Државне Архиве у Београду, а за Голак по саопштењу г. Никодија Аранђеловића, учिताља.

грабе пепео, гараве руке и лице, а кад орта-копа сасвим прегори, сви иду на чесму, оперу руке и лице и одатле оду кућама. Скоро на исти начин обичај се врши у кумановској и прешевској области.¹⁾

У Далмацији, Босни и Херцеговини (код католика) уочи Св. Ивана Свињњака (24. VI) пале се велике гомиле од сламе и сухе лозе око кућа и по путевима, где ће сутра да прође стока (у Пољници) и зову је *свијешњаки* (у Врхгорцу), *свињњаци* (околина Книна) и *просвињњаци* (околина Имоцког). Док се ватра распаљује, деца је прескачу и говоре: „Од Ивана до Ивана-дне, да ме ноге не боле“. Изјутра, пре сунца, газе боси по том пепелу, да преко године не добију набој.²⁾ У Далмацији су, по Вукасовићу, „ово најстраховигије ноћи за невољне вјештице, јер су прогоњене без одушка, све док запјева први пијевац“.³⁾ у Херцеговини на Месне Покладе бабе ложе ватру „трэнславину“ противу вештица, „нагоне младеж и децу да једу по неколико чесана лука, запречају кућна врата ожегом и читају по три пута молитву од вештица“.⁴⁾

Изван села, а најрадије на врху каквог брежуљка, пали се ватра, за време Великих Поклада, од сува грања. У већини места момци и девојке (негде само момци) прескачу ватру, ударају у угарке, да из њих скачу варнице (Клисура, Семисче, Подвјес, Перушчица, окр. разлошки и у Купресу)⁵⁾ У дубровачкој околини „у свим селима па и у самоме граду изван зидина прескаче младост ватру уочи св. Ивана, св. Вида, Ивана Крститеља, Петра и Павла и св. Илије. Тада су младићи без разлике сталежа прескакали ватру окићене главе вијенцем од цвећа.“⁶⁾ Обичај о Тијелову у Дубровнику, који је описао путописац Челебија, 1664. године, потсећа много на наш обичај. Он описује ноћ уочи Тијелова, када многи свет са запаљеним свећама јури горе-доле по улицама, бацајући камење на куће, а уз то виче: „Ха! ево га! Овде је!“ — мада у ствари ништа не виде и не налазе. После тога настаје веселје, игра, пуцање из пушака, бацање ракетла и најзад се запале врло велике буктиње.⁷⁾

У Пригорју (у Словеначкој) је обичај *вузам* највеће веселје за децу и пастире. Око поноћи иду „вузмењаку“ (ватри), коју су на Велику Суботу наложили на брду. Између четири коца набију сува грања. Ватра се ложи са четири стране и у колико је већа, веће је и веселје. Раније су ватре палили на сваком брду.⁸⁾ У словеначкој Штајерској, на Ускрс у зору, свуда се ложе ватре *взџемце*, а уз то говоре: „Докле овај дим, дотле да нема куге.“ За време обичаја пуцању и викању нема краја.⁹⁾

¹⁾ Ж. О. Н., XVI, 35—36; *Васиљевих* — Х., Ј., *Јужна Сџара Србија*, I, 390 II, 341.— ²⁾ Jug. Zb. I, 247, X, 1, стр. 52.; *Висоцић, N., Život i običaji Hrvata u Bosni i Hercegovini*, Сарајево, 1908, стр. 55—56. — ³⁾ „*Караџић*“, часопис, Алексинац III, 192.— ⁴⁾ *Србско-далматински Магазин*, за 1867. г. стр. 63—64.— ⁵⁾ Маринов, 364. и 366.; Ж. О. Н., XIV, 333.— ⁶⁾ Насеља. XXIII, 102—103.— ⁷⁾ Извод из једног дела путописа, за који сматрамо да има трагове нашега обичаја; опширније у *Годишњици Николџе Чунућа XXXI*, 240—242. — ⁸⁾ Jug Zb., I, стр. 34. — ⁹⁾ *Ражек, Crtica iz duševnoga žitka Štajerskih Slovencev*, Ljubljana, 1884, стр. 254.

У неким селима у Бугарској врши се и данас обичај *бацање зайаљених стрелица* или како тамо зову *чилкане чавги* („тујкане, логачки, стреле“), који по Маринову не стоји у вези са паљењем олалије, па га је засебно и описао.¹⁾ Међутим, бацање стрелица је само наставак олалије. Обред се састоји у томе, што момци те вечери излазе изван села, најрадије на узвишена места, врхове брежуљака, могиле, ту запале олалију и одатле бацају запаљене стрелице на њиве и куће својих девојака. Обред је врло стари, постао вероватно подражавањем муње, која, по народном веровању, убија нечиста бића.

Чавге су врста стрела, које сваки момак направи од дивљеог дрена или од младог шибља. Почну их градити израније и направе их 40—50 комада. Чавге имају по један пар заперака, које Маринов правилније назива *перницама*. Стрелице, које имају по два пара перница, зову се *бушурници* или *сусамници*, јер се бацају на њиве са сусамом. У селу Главану (окр. каваклијски) има стрела без оштрог врха, са зарезаним перницама и зову их „кутуп“.²⁾ На средини стреле је рупица, у коју се завуче палица, помоћу које се баца перница. Неки момци ките своје стреле са разним цвећем или само са црвеним. Пернице су редовно намазане катраном и запале се пре бацања.

Кад се баци прва перница, и, док она лети и за собом оставља светао траг, виче се: „Кур-кур, дједо Господи! Това е за твое здраве!“ За тим се баца друга по реду и настави викање: ова за мајку, ова за оца, за кућу, за љубазницу. Уз свако бацање понавља се усклик „кур-кур“ и име онога, коме се намењује перница.³⁾ Девојке скупљају бачене пернице и која их највише скупи, односно којој су највише бачене, служе јој за похвалу и успех за удају, а најжалоснија је она, којој није упућена ни једна перница.

Стрелице се бацају и за сусам, жито, памук и све друго што рађа.

Овакву врсту стреле и обичај Маринов је нашао у југоисточној Бугарској. У југозададној Бугарској и јужној Тракији, као и у неким селима Источне Бугарске (чије је становништво досељено из Тракије за време руско-турског рата), нашао је исти обичај са употребом друге врсте стреле, која има једну палицу и прут. Палица има у врху кружић исплетен од дивље лозе, кроз који се провуче прут. На врху прута ставља се катран, који му даје тежину да одлети при замаху палице и да се запали. Исту стрелу налазимо и у Србији. Чобани села Липнице (у Грузи), Кормана и Ботуња (у Лепеници) са таквом стрелом гађају птице и њихов прут има на врху заденуту иглу за убод. Вероватно да је и она употребљавана у обреду нашег обичаја са запаљеним катраном, који се и данас ставља на врху прута.

У неким бугарским селима место катрана ставља се на прут пече-

¹⁾ Маринов, 363 — ²⁾ В. скицу у истом делу у прилогу на таб. XXXIX — ³⁾ Исто онако као што и Вук описује прескакање ватре у Далмацији и Дубровнику.

но блато које зову „логачки“, па се по њему на 5—6 места утисне труд, који се запали пре бацања. Логачке бацају и помоћу праћке. У неким се селима округа разлошког употребљава, у исту сврху, стрела са луком, чије су стрелице од борових прутића, који у себи садрже запаљиву смолу или се и они намажу катраном и запаљени бацају. Славонски обичај о Ускрсу има сличности са овим у Бугарској. Младићи из Пожеге иду на планину Јагодњак, тамо праве „џилите“, које дају својим девојкама за успомену. По саопштачу џилит није ништа друго до шарена „свибова шибица“.¹)

Народ не зна да објасни праву улогу бацања стрелица, али је несумњиво да се њима тежи, као и ватром, да се униште зла бића. То ће се постићи апотропејским средствима пламеном и димом, које стрелица оставља за собом у ваздуху, јер, по народном веровању, вештице имају крила и лете ноћу да пакосте. Тако Конављани верују, да уочи Ивандана, у поноћи, играју вештице и да тада „свака неман крене“.²) Појмљиво је и то, што момак прву стрелицу баци заљубљењој девојци, па онда баца осталима коме жели и на њиве.

Обичај бацања запаљених стрелица је вероватно замењен пуцањем из пиштоља и пушака³). Пуцањем се даје израз душевног расположења појединаца. Али, ако се узме у обзир, да се пуца преко стоке, кућа, породиље и тако даље, онда оно има и друго значење, наиме, пуцањем се гоне зла бића. У околини Панађуришта, Костура и у селу Петкову, за време олалије, а у Старом Колашину и Јадру за време лиле, пуца се из пушака и пиштоља противу вештица, ђавола и баука.⁴) У ђевђелијској околини, прешевском и кумановском крају уобичајено је, да свака кућа за време овог обичаја испали по једну пушку, да би отерали и поплашили све бубе и дивљачи из своје околине. Пиштоље испуцају и деца око орта-копе⁵). Многобројни су трагови пуцања у Јужних Словена и за време других обичаја, од којих многи имају исту сврху као и пуцање за време нашег обичаја.

Звук изражен викањем редован је за време обичаја у намери, да се поплаше бића. Скоро сви испитивачи лиле и олалије истичу ту појаву. Тако је Маринов запазио у селу Лопену (у Бугарској), да, кад изгори олалија, сви припуцају из пушака, а затим узвикну што јаче: „У-у-у-у!“ и слушају с које ће се стране одбити одјек, јер ће тамо преко године бити добра летина. У Босанској Крајини „чобани, пошто са запаљеним лилама обиђу три пута око тора, грухну у тор са свом снагом.“⁶) У селу Ретковцу (код Винковаца) за време Белих Поклада „пева се, поцикује, вришћи, урла, свера, топа коекуд и вишје (виче), ко да село горе“.⁷)

¹) III, 122-123 — ²) Jug. Zb. VIII, 2, стр. 308.; слично веровање помиње и Беговић (Живот и обичаји Срба Граничара, Загреб, 1887., г., стр. 167—168. — ³) Зато се употреба стрела у обичају у већини места давно изобичајиле. — ⁴) Маринов, 366; Ж. О. Н., I, 135. — ⁵) Исто дело, XVI, 35-36; Васиљевић, I, ²90, II, 241, и 346. — ⁶) Маринов, 366.; Босанска Вила, 1891. г., 203. ⁷) Jug. Zb., I, 246—247.; употреба звука противу злих бића имамо и у другим нашим обичајима (о Јереминдану, Ђурђевдану).

Лила (олалија) није аутохтон обичај у Јужних Словена. Налазимо га у свих Словена, па и код других народа. Обичај се нигде није одржао као целина, као што га не налазимо ни код нас. Сличне обреде, по којима је ватра сматрана да има моћ очишћавања, налазимо на истоку, а у визитанском царству по сведочанству из III века после Христа, из V века по писању сирског епископа Тодора, у Цариграду по извештајима Зонаре, Балсамона и Фоке.¹⁾ Стари римски пастири празновали су, 21. априла, *палилију*, назвату по богу Pales-у, а у намери да им напредује стока.²⁾ Стари Грци палили су буктиње у тежњи за напретком.³⁾ У околини Луцерна деца носе буктиње запаљене на иванској ватри и обносе око појата у дивљем одушевљењу, да би се дим распотирао. Тиме се одгоне сви штетни дуси од стоке и усева. Затим се све те буктиње баце на гомилу, а заостали се пепео разнесе по зиратној земљи, да би била плодна⁴⁾. У Енглеској је обичај, да се увече на Три Краља, на тек изниклој пшеници, наложе дванаест малих и једна велика ватра, које се опколе уз вику и пијанку⁵⁾. Арбанаси на Ивандан ложе ватру „трико“ и прескачу је, да буде родна година.⁶⁾

У неким нашим најстаријим писаним споменицама налазимо по неки помен о обредној ватри. Тако Јован Златоуст, говорећи о играма непокрштених Словена, каже, да „чересъ огнь скачютъ“.⁷⁾ Други податак је из 1282. године, који гласи: „или предъ враты домовъ своихъ пожаръ запаливши прескакаютъ, по дрѣвњему нѣкому обычаю“.⁸⁾

Питање о постанку назива олалије (олелије) је доста нејасно и може се тумачи на два начина. Назив је вероватно постао од усклика *олала* и *олеле*, који одговарају улози обичаја: остави се! прођи се! каже се ономе, који што узима, а није његово. Говори се и у Ријечкој Нахији (у Црној Гори): „Олала од овога, да те змија не уједе!“⁹⁾ У Бугара *олеле* и *олелия* је усклик, којим се запомаже у страху¹⁰⁾, а у пољском језику ускликом *ulala* тера се нешто или плаши.¹¹⁾ Ако је усклик *олеле* постао од *о, леле*, који налазимо у Јужних Словена, Малоруса¹²⁾ и Руса на Северу¹³⁾, онда је назив *олелија* словенски. Међутим, усклик *олала* (ола-ла) даје утисак, да је романског порекла, по коме је вероватно у неким местима изведено име обичаја. Друга је могућност, да су се у овом називу очували трагови римског обичаја *palilie* или *parilie* као што то показују и називи *палалија* (из околине Параћина и Сталаћа) и *паралија* (из Тимочке Црне Реке¹⁴⁾. Поређењем обичаја олалије

¹⁾ Zibrť, Č., *Seznam pověr a zvyklosti pohanských z VIII věku*, Praha, 1894., s. 49. — ²⁾ Ovid. *Fast.*, IV, 806; О средности неких наших ђурђевданских обичаја и римске *parilie* видети чланак А. Вилхара у Годишњем Извештају Зајечарске Гимназије, за 1925-1926, стр. 7—14. — ³⁾ Nilsson, M., *Griechische Feste von Religiöser Bedeutung*, Leipzig, 1906., S. 173, 252. — ⁴⁾ Mannhardt, W., *Wald-und Feldkulte*, Berlin, 1904., 520-521. — ⁵⁾ Hoffmann — Krayér, *Handwörterbuch d. Deutschen Aberglaubens*, s. v. Acker, Ackerbau 6. — ⁶⁾ Известия на Народни Етнографски Музеј, Софија, 1921., стр. 192. — ⁷⁾ Нидерлова белешка у истом делу, 255. — ⁸⁾ исто дело, 256. — ⁹⁾ *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb, s. v. *olala*. — ¹⁰⁾ Миладиновъ *Българско-немски речник*, Софија, 1900., s. v. *оле-ле*. — ¹¹⁾ Jug. *Rječnik*, s. v. *olalija*. — ¹²⁾ Исто дело. — ¹³⁾ Павловски, Руско-немецкии Словар, Рига 1900, s. v. *олелько*. — ¹⁴⁾ О томе видети поменути чланак Вилхара и Д. Катића, *Палилије у „Звезди“*, Београд, г. IV, књ. 2., стр. 241—243.

и *ralilie* имамо сродне, али не и истоветне обреде. Стога је могло бити сродних обичаја и код балканских староседелаца, па је разним укрштањем са нашим постао данашњи обичај, што показују и различита његова имена.

У неколико имамо измењене називе: *ајдалелија* (у округу тетевенском), *улелија* (у окр. карнобатском) и *ламбадија* (у окр. тројанском).

У Шоплуку и суседним областима имамо понегде друкчије називе. Тако се у околини Сливена ватре зову *курници* и *курковници*, што долази од старословенског глаголског облика *куриши* (пушити).¹⁾ У преславској околини зову се *сирници*, јер се пале за време Сирних Поклада и *гаро* у разлошкој области, што, по Маринову, долази од речи *пригаръ*, *угаръ*, *угарче*, *жаръ*.²⁾

Имена *орашник*, *орашница*, *орада оруглица*, *оругљване*, *рукли* су од старословенског корена *ора-*,³⁾ а у данашњој употреби речи *орити*, на пример песма се ори (снажно се пева). У руском језику имамо *ора-*, *ораш*, *ору*, што значи викати.⁴⁾

Постанак назива *лила* може се тројако тумачити. Најстарије име имамо у староиндској речи *lilā*, што значи игру, шалу.⁵⁾ Али, како улога нашег обичаја не одговара значењу речи *lila*, ова претпоставка отпада. Друга претпоставка је, да је име скраћен облик од имена *олалија*, ако се узме у обзир, да у новије време обичај врше већином деца која су погрешно схватила прави назив, већ га изговарају у скраћеном облику. Трећа претпоставка је највероватнија, на име, да назив долази од имена *покожице трешњеве* или *брезове коре*, која се пали за време обичаја.⁶⁾

Словеначко име *vizati* или *vizet* за ватру и обичај долази по имену ускршње недеље, када се ватре пале.

Остале словенске називе не треба објашњавати јер имају јасно значење, као: *свешта* или *освећена вајтра*, *велика вајтра*, *црсовићњаци*, *свијетњаци* или *свићњаци* и *машала*.⁷⁾

У неким местима одомаћили су се страни називи. Тако се у ђевђељској околини ватра зове *орша-коша*, што турски значи опкољена гомила, а у околини Свиштова зове се румунским именом *алајунга*. Изгледа да је назив *урбалки* за ватру романског порекла.

Романски је назив у Шоплуку и суседним областима преовладао над словенским зато, што је тамо романско становништво и данас претежно сточарско, и као конзервативнији елеменат брижљивије очувао обичај, док Срби и Бугари напуштају сточарство и као земљорадници су подложнији културној средини, те су већим делом напустили обичај.

Код нас овај обичај постепено ишчезава из ових узрока:

а) Од ватре су се јављали пожари. У Бугарској људи, знајући за последице, спреме преко дана велике чаброве, котлове и друге судове

1) *Berneker, E., Slavisches Etym. Wörterbuch, Heidelberg, 1924 s. v. Kuriti.* — 2) Маринов, 368, 372. — 3) Миклошић, код корена речи *ора* — 2. — 4) Исто дело. — 5) *Berneker, s. v. lel'a* — 6) *Jug. Rječnik, s. v. Lila.* — 7) Миладинов оратник (*Fackel*) зове *Суп. Машала*.

са водом за гашење пожара, који настају од запаљених стрелица. Они су често принуђени да се пењу на кровове зграда а особито оних, које су покривене сламом и да уклањају стрелице за све време бацања, или да лако запаљиве предмете покрију мокрим поњавама. Ипак се дешавало, да неки домаћин остане без сточне хране, па и без куће¹⁾. У Србији, по једном акту Државне Архиве из 1838. године, настајале су свађе око тога, где ће се наложити ватра из бојазни да се нешто не запали, па је око тога било и смртних случајева²⁾. У старом Влаху чобани са запаљеним лилама јуре жене и у саме зграде, те су тако многе изгореле³⁾.

б) Несумњив је утицај хришћанске и мухамеданске вере на настајање обичаја. Хришћански су свештеници забрањивали обичаје проклињањем и нарочито писаним забранама. По рукопису Бориловија Синодика, у Бугарској је у току 14. века празнован Ивандан на нехришћански начин и међу покрштеним Бугарима, па је нарочито за бугарске јеретике написана специална анатема.⁴⁾ Л. Илић наводи два писана податка католичких свештеника, који у преводу гласе: — „Беше обичај (у Славонији), да се ложи ватра по сеоским сокацима или на пољу, али је недавно укинут“. — „Словенима је особито у обичају, као и Мађарима, који су с њима у савезу да прескачу преко ватре, али, како нам је познато, то је укинато при крају 18. века⁵⁾).

Борба монотеистичке вере са политеистичком није вођена на пречац како код осталалх народа, тако и код нас.⁶⁾ Иако је вођена по нарочитом плану, ипак ни до данас није завршена. Ако пажљивије пропратимо хришћанске обреде, онда налазимо, да многи у себи крију стара обожавања. Тако је и наш обичај претрпео неке промене. Упаљена свећа и кандило у неким хришћанским обредима заменили су ватру. У Црној Реци на Ускрс носи се запаљена свећа по кући и осталим зградама, да би их њен пламен очистио од гада, буба и друге нечистоће.⁷⁾ На многим местима у Србији, уочи Ђурђевдана, ставе се две запаљене свеће на улаз у тор, па се између њих протера стока. У селу Ретковцу (у Славонији), на Блажево увече, деца држе у руци воштане свеће, а мајка иде од једног до другог, па им зачаљује и говори: „Помогао те свети Блаж од вратобоље!“⁸⁾ Паљење тамњана и његов дим имају да замене у неким обичајима дим са ватре из нашег обичаја.

в) На нестанак обичаја има утицаја и културна средина. То нам потрђује и појава, што су сточари боље очували обичај од земљорадника, јер су изолованији од културне средине.

1) — Миринов, 368. — 2) Ж. О. Н. XI, 459-460. — 3) Гласник Срп. Ученог Друштва, XXXVII, 119 — 4) *Извештаји* за 1921. г., 182. 5) *Пис.* 154-158. — 6) О томе више у књизи Т. Р. *Ђорђевића, Наш народни животи*, 1-22 (издање Срп. Књижевне Задруге, Бр. 174.) и у чланку П. Булата, *Пучко празноверје и митологија у Народној Старини*, I, 56-61. — 7) Гласник Срп. Ученог Друштва, XXIII, 120. — 8) *Jug. Zb.*, XIX, 165.

Шневајс истиче три основна мотива за све обичаје с ватром:

а) Жели се снагом ватре, која чисти, даје живот и плодност, да се постигне лично, животињско и биљно напредовање; б) ватра представља земаљско оличење сунца; в) у топлој и светлој ватри огледају се присутни претци као заштитни богови дома.¹⁾ Лила (олалија) спада, као што се види из предњих излагања, у први круг мотива и тиме смо уједно одредили и њену праву улогу. Стога није оправдано мишљење неких писаца, који доводе паљење лиле у вези са обожавањем сунца²⁾ Напротив, у сунцу треба гледати небеску ватру, која гони таму на земљи и с њом заједно и зла бића. Таквом схватању одговара обичај крес, у коме су обреди управљени сунцу (очекује се његово излажење, пуца се у правцу истока, обреди се врше за време летњег сунчевог повратка); прати се обредним песмама и играма, док наш обичај то по правилу нема³⁾. Да они имају посебни култ сведочи и то, што се оба врше у истим областима.

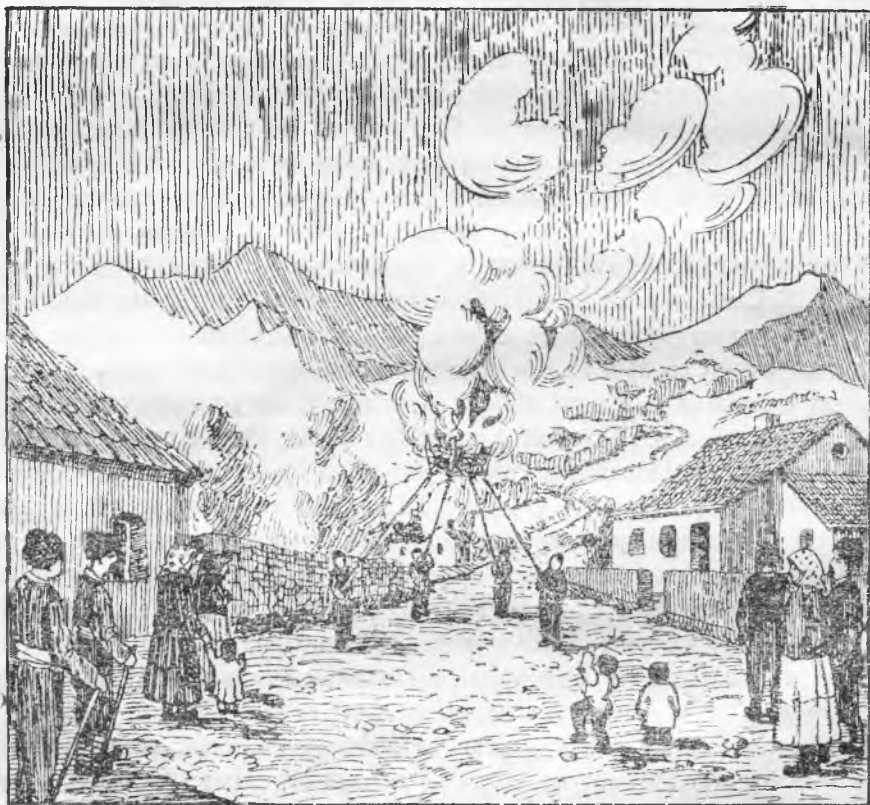
Да ли ватре стоје у вези са буктињама, или имају посебне улоге у обреду? По Петранићеву саопштењу ватра се понесе од куће, па се на њој, пред улаз у тор, запали једна буктиња, а од ове све остале. У селима Кренти и Мучибаби (у Заглавку) пале се кошеви или кошнице напуњени сламом на обредној ватри, а у Омољу и Сврљигу оне ту и догоревају. У Славонији се на неколико дана пред светог Ивана Крститеља (24. VI) припреми луч, да се осуши за „бакље“. Уочи светог Ивана младеж се скупил са запаљеним буктињама на одређено место и наложи ватру од смреке и папради. Најзад буктиње баце у ватру уз вику и певање⁴⁾. У једном акту Државне Архиве (од 26. II, 1838. г.) сачуван је опис олалије из околине Параћина, који гласи: „Још од старине остао је обичај, да младеж мужескога пола у вече на Опроштене Покладе ложи ватру, па по том од њих неколико донесе сваки по стару трмку, те ју онде припале, а затим на подугачко дрво дигну и по селу носе, које опет после донесу онде гди су их и запалили оставе их на истом месту изгорети, — и то се зове Палалија“⁵⁾... У неким селима у Босни са запаљеним лилама се трчи око куће. У Лозници се запаљена лила носила кроз варош⁶⁾, а у Алексинцу су се палиле олалије по улицама. — У селу Радичевцу (у Заглавку) упали се слама у великом кошу, дигне се у вис помоћу четири мотке, носи се по селу и виче: „Олалија, бун-

¹⁾ Schneewiz, E., *Die Weihnachtsbräuche der Serbokroaten*, Wien, 1925., 173-174

— ²⁾ Лилек, Е., *Вјерске старине из Босне и Херцеговине*, у Гласнику Земаљског Музеја у Сарајеву, VI, 41; Тројановић, С. *Главни српски жртвени обичаји* (Ж. О. Н, X, 163); Пајек мисли да су *вузем и крес* исти обичај, иако су, и по његову саопштењу, различити њихови обреди (Стрце, 254) за светојованску ватру у Руса Зеленин каже, да нема никакве везе са култом сунна (Rusische Volkskunde, Berlin, 1927., S. 370). — ³⁾ Изузетни трагови певања, свирања и играња у колу настали су мешавином са другим обичајима или су настали као израз расположења момака и девојака, који желе да овакве састанке искористе у пријатној забави и у љубавне сврхе. — ⁴⁾ Илић, 158—162, — ⁵⁾ Ж. О. Н., XI, 459—460. — ⁶⁾ Југ. Рјечник, s. v. *lila*.

талија!“ Према томе буктиње нису ништа друго, до покретне ватре, с којима се тежи, да се учини чаробни круг око куће или сточарских станова, преко кога не могу да пређу зла бића.

Ватра и буктиње се пале код сточарских станова, на врховима брда, у селу, пред кућом, на гувну или њиви, и то јавно и уз вику. Отуда обичај није само сточарски, као што то изгледа на први поглед, већ и земљораднички, јер у њему учествују земљорадници и сточари без разлике на пол и старост. У прилог нашем тврђењу иде и то, што је материја за гориво не само она што даје загушљив дим (катран, смрека, кучина) да отера зла бића, већ се пале слама и кош у тежњи, да роде жита, кошница, да буду напредне пчеле и трешњева кора, да

Овалија у Радичевцу (Заглавак)

роди воће. Ватра се прескаче ради чишћења, а гарављење пепелом и угљеном се врши, да се зли духови поплаше. Пепео од обредне ватре носи се на њиве и баште, јер има снагу да их чува и умножи плодност усева. Њиве и воћњаци који су очишћени димом обредне ватре, по народном веровању, донеће род.

Обичај се врши само ноћу, и то најрадије од првог мрака, па до поноћи. У то време, по народном веровању, највише пакосте зла бића.

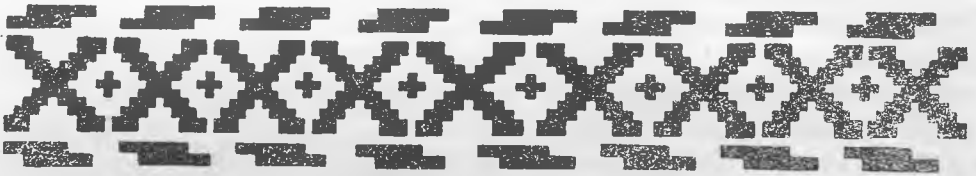
Обичај се врши у главном пред Велике Покладе и од Ивандана па до Петровдана; негде на Спасовдан и Ђурђевдан. У последњем случају обичај стоји у вези са сточарским кретањем. У неким се местима обичај врши уочи Ивандана, који се празнује, у овом случају, као заштитник здравља, а опет негде уочи Петровдана, који се празнује као заштитник летине. Ово померење обичаја са једног на други хришћански празник довољно указује на то, да, до нашег примања хришћанства, није био везан за један дан, већ се управљао по привредним приликама. Обред се вршио кад су се стада јагњила или када су се жита сејала, а то је време при измаку зиме, што приближно одговара времену Великих Поклада, и кад су се стада оплођавала или кад настану жита да зру, а то је у летње време, што приближно одговара времену Петровдана. У том времену у животу стада и усева народ је са зељом очекивао исход свога труда, па је у том нишкекивању био највише празноверан. Остали временски изузеци у вршењу обреда настали су мешавином становништва из разних области, а последица тога је, што је улога овога обичаја понегде помешана са другим обичајима (коледе, ранила, креса).

Имена лила и олалија преовлађују над осталим. Њихово распрострањење није ни до данас испитано, те не можемо узети једно име као опште.

Петар Ж. Петровић

Résumé. — Bei den Südslaven besteht heute noch der Brauch zu gewissen Zeiten (Fastnacht, Johannisnacht, Petersnacht) mit brennenden Fackeln (*olalija lila*) unter Lärmen und Schreien in der Nacht um Hürden und Felder zu laufen. Dieser Brauch gilt ursprünglich der Dämonenabwehr, wenn auch das Volk heute damit die animalische und vegetative Fruchtbarkeit zu fördern meint. Die Parallelen bei anderen slavischen und indogermanischen Völkern beweisen, dass der Brauch bis auf die indogermanische Urzeit zurückgeht.

ВОЛОВСКА БОГОМОЉА

Ватра је по човечанство не само од велике користи, већ се њој од најстаријих времена приписује и велика моћ. Због тога није ни чудо, што је њу прост свет обожавао. У народу постоје разна веровања о моћи ватре. Примера ради да напоменем бадњак и обичаје који су с њим у вези. Има и много других обичаја, у којима ватра игра главну улогу. Овде износим један од интересантних. То је *Воловска Богомоља*, коју сам 1912. године посматрао у селу Катуну (Темнић).

Уочи Благовести, у поноћи, „истерује се жива ватра“. Овај посао морају да раде три човека. Они треба да су близнаци, а ако се не могу наћи, онда се гледа да сва тројица имају исто име (три Михајла, или три Илије ит.д.). Ови близнаци односно имењаци, морају, осим тога, бити и последња рођена деца у родитеља, „да су непорођени“, т.ј. да после њих родитељи нису имали деце. Кад се нађу овакве личности, припремају се остале потребе. Имењаци, односно близнаци, донесу липовог грања, од кога направе два, при дну заострена прошца, на чијим су горњим деловима пробушене рупе, и то на сваком по једна. Прошци се пободу чврсто у земљу, на месту где ће се „жива ватра истеривати“. Затим се један ваљак, дугачак 40 см., а урађен од липовог дрвета, чији су крајеви заобљени, протури кроз рупе на прошцима. Тиме је справа за истеривање живе ватре готова. Пошто су спремили једне јаче тканице или јаче уже, које се једанпут омота око ваљка, двојица седну на земљу, одупру се табанима о прошце, узму по један крај од тканица или ужета у руке, и вуку тако да се ваљак окреће час према једном, час према другом. У колико се брже вуче, у толико се ваљак пре упали, било на једној или на другој страни лежишта. Трећи имењак-близнак чека и пази где ће се дим појавити. Чим га примети, на запаљено место стави сув труд (печурку), који се од ужареног липовог ваљка упали. Тако се добија „жива ватра“. Мада на изглед лак, овај посао је заморан, јер они, који вуку, не смеју стати све док се ватра не појави. То траје

пет до десет минута и зависи од тога дали је дрво довољно суво, као и од брзине кретања и повољног поветарца. Овако запаљено парче труда брижљиво се чува и носи на место где ће се одржати Воловска Богомоља.

Место на коме ће се Богомоља одржати треба да је стрмо, са стрним одсеком. Ту се прокопа мали тунел, који иде од доле на више, косо, и он се зове „провука“ или „претериваник“. Провука треба да

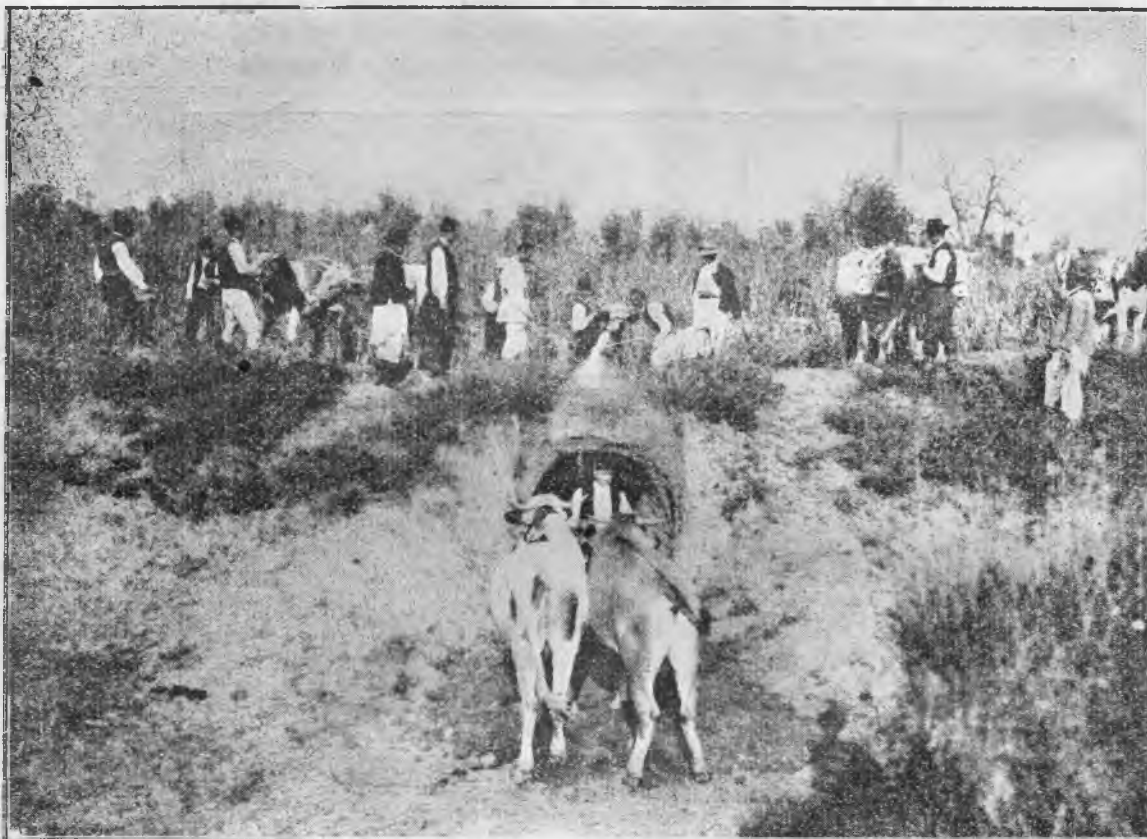

„Извијање“ — испривање „живе ватре“ у Петровом Селу (Крајина)

је дугачка, широка и висока толико да се кроз њу може лако провући пар волова. Пред изласком из провуке, с обе стране, ужареним трудом потпали се слама, и на исту набаци шашовина, те се тако добије ватра, која мора стално горети. У овој ватри имењаци или близнаци загоревају и гараве штапове, и њима „закрштавају“ волове које рано у јутру, на Благовести, домаћини истерују на ово место. Како који дође, приђе провуки, кроз њу проведе своје волове, које, при излазу, чекају близнаци односно имењаци и са огарављеним штаповима „закрсте“ по леђима. При закрштавању обично кажу: „Да порасте“, „да се угоји“, „да буде здрав и користан“ и т.д.

Пошто сви домаћини проведу волове кроз провуку настаје гозба код записа, коју даје један домаћин. Том приликом изаберу за идућу годину другог домаћина.

„Жива ватра“, као лек од разних сточних болести, позната је скоро у целој Србији. У Драгачеву, у селу Дучаловићу, живео је дрводеља Влајко Ковачевић, који је израђивао дрвене судове (чутуре, карте и др.) и у радионици имао нарочиту справу за „вртење“ чутура.

Воловска Богмоља у селу Кашуну (Темнић)

Овом је справом врло лако и брзо истеривао живу ватру, прихватао је на труд, који је сељацима продавао по два динара. Сељаци су купљени труд бацали у валов у коме поје стоку, „да би се она излечила од болести, од којих пати.“ У Петровом Селу у Крајини „живом ватром“ „лече оспу“, а „жив жар“ употребљавају врачаре при врачању.

Никола Зега.

Résumé. — Im Moravatal wird heute noch zu Maria Verkündigung ein uralter Brauch geübt: zwei Männer erzeugen durch Reibung Neufener, der dritte fängt es mit Hilfe eines Feuerschwamms auf. Sämtliche Ochsen des Dorfes werden dann durch einen vorher gegrabenen Tunnel getrieben, an dessen Ausgang zu beiden Seiten an dem Neufener entzündetes Stroh brennt. Dieselben Männer, die das Feuer erzeugt haben, stehen mit je einem Stab, den sie an dem Strohfener angekohlt haben, beim Ausgang des Tunnels und zeichnen damit jedem Ochsen unter einem Segenspruch ein Kreuz auf den Rücken. Zum Schluss versammeln sich alle Bauern zu einem Festmahl bei einem wohlhabenden Dorfbewohner. — Nach dem Volksglauben bleiben die zwischen dem Neufener hindurchgetriebenen und mit den angekohlten Stäben bekreuzten Tiere das ganze Jahr hindurch vor Krankheiten bewahrt. *Der geschilderte Ritus ist demnach eine Lustration durch Neufener.* —

АПОТРОПЕЈСКИ ЕЛЕМЕНТИ У СВАДБЕНИМ ОБИЧАЈИМА КОД СРБА И ХРВАТА.¹⁾

Примитиван човек сматра да му у свима важнијим и одлучнијим моментима живота прети опасност од завидних и злих духова, који могу да му навуку несрећу, болест и смрт. Чак и поглед човечји може му донети неку несрећу, и не само поглед пун зависти и мржње, него и онај који изражава дивљење, нарочито ако га прати још и похвала. Завист и похвала навлаче уроке, чије шкодљиво дејство људи гледају да осујете разним одбранбеним чаролијама (грч. *ἀποτροπαια*). Овакве заштитне и одбранбене мере можемо наћи код свих важнијих празника у години, нарочито код оних који обележавају почетак новог годишњег доба, н.пр. о зимској солстицији (Божих), почетком пролећа (Ускрс, Ђурђевдан, 1. мај), о летњој солстицији (Ивањдан), као и о породичним свечаностима које су везане за главне моменте у човечјем животу (рођење, свадба, смрт). Нарочито је свадбени церемонијал код свих народа веома богат у одбранбеним обичајима; то, уосталом, није никакво чудо: у питању је да се два бића, која су на врхунцу владалачке снаге и лепоте, заштите од дејства злих очију и духова.

Овome чланку је циљ да нам покаже, како је та идеја одбране дошла до изражаја у свадбеним обичајима код Срба и Хрвата.

Већ при просидби мора се обратити пажња на извесне мере опрезности које се могу објаснити страхом од непријатељски расположених демона. Кад просац улази у младину кућу, не сме се осврнути, због чега мора за собом да затвара врата леђима а не руком.²⁾ Исто тако не сме ни млада, *кад излази и обрашћа се са родитељском кућом*, да се осврће за собом, као ни ожалошћени при погребу; уопште код свих

¹⁾ Скраћенице: С Е Зб. = Српски Етнографски Зборник; Зб Н Ж. = Зборник за народни живот Гл З М. = Гласник земаљског музеја (Сарајево). — ²⁾ Јастребовъ, *Обичаји и пјесме турецкихъ Србовъ*, С. Петербургъ 1889, с. 382: *Пех у Старој Србији*.

индогерманских народа може се наћи врло много паралела за ово. Одакле долази ова забрана објашњава нам једна старогрчка изрека, која има своју клицу у народном веровању: Ἄλοδριάων τῆς οἰκίας μή ἐπιστρέφου. Ἐρινός γάρ μετέρχεται — „Кад одлазиш од куће немој да се осврнеш, јер иза тебе су Ериније.“¹⁾

У многим српским крајевима меси се тесто за свадбене колаче уз изванредно строги церемонијал; око Ђевђелије²⁾ почиње дете сејати брашно, док жене певају, играју, шале се, гараве једна другој лице и сл. У Омољу³⁾ месе тесто пет лепо одевених девојака; у последњи колач међу семе од босиљка, језгре од ораја, трње и камичке из реке, заједнички га запрећу жаром и доцније га, исто тако, заједнички ваде. На Косову сеје једна девојка (обучена у мушко одело) брашно и меси колаче. — Упореди сличне церемоније са божињним киселим тестом, „чувати Божињи квасац“.⁴⁾ Из ових и сличних паралела⁵⁾ излази, да поменуте церемоније потичу из страха, да не би зли погледи очарали тесто па да не би надошло.

Још код Индогермана је био обичај да се млада купа. Овај обичај иде не само за тим да младу очисти од сваке недаће, која се за њу залепила, него и да је заштити од злих чаролија: у Славонији, на пример, млада баца у воду за купање три зажарена парчета угљена „против урока.“ У Галичнику млада, уочи свадбе, иде у друштву једне девојке, која има још у животу оца и мајку, и захвата воду са три извора, баци у њу три цвета (од којих један треба да буде босиљак) и какав стари новац.⁶⁾ Око Призрена и Пећи је обичај да машу младожењино одело док се он купа.⁷⁾

Око Ђевђелије младожењу на свечан начин брију, и тај посао почиње један дечко. На свршетку сипају му на лице и руке вино, на ноге воду, а потом разбијају чашу. Пре но што пође на само венчање, он мора да пије свету воду. — Око Болевца мора младожења у црвеним опанцима, уочи венчања, да се провуче испод десне ноге своје матере, обред коме је несумњиви смисао одбрана, јер су vulva и phallus још од античког доба сматрани као добра апотропеја.⁸⁾

Ова идеја одбране врло се јасно појављује и у начину одевања младе. Док су раније били склони да невестински вео сматрају као неки остатак отмице, данас га опште сматрају, с једне стране, као средство да се млада сачува од злих очију других, а, с друге опет, и да се сама њена околина заштити од утицаја њених очију, јер охولة

¹⁾ E. Samter: Geburt, Hochzeit und Tod, Leipzig 1911, s. 148; Seligmann: Die Zauberkraft des Auges und das Berufen, Hamburg 1922, s. 290 ff, где има много паралела. — ²⁾ С. Е. 36. 40, с. 155 сл. — ³⁾ С. Е. 36. 19, с. 146. — ⁴⁾ Schneeweis, Die Weihnachtbräute der Serbokroaten, Wien 1925, с. 44; Маринов, Народна вера, Софија 1914 с. 276. — ⁵⁾ код Селигмана, 391 — ⁶⁾ Ястребов, 419. — ⁷⁾ ib. 404 — ⁸⁾ Селигман, 371.

веселе младине очи такође могу шкодљиво утицати на друге¹⁾. Вео је често пута црвен, а исто тако огртач, појас и траке у коси и венцу, Црвено је боја крви, и игра веома важну улогу у одбрани од духова.²⁾ Међу украсима на глави има често огледала (да би се демони уплашили од своје сопствене ружноће) и паунових пера. Врло многи народи, нарочито Турци, сматрају око на пауновом перу као одлично сретство против злог погледа.³⁾

Да би се заштитили од злих утицаја, младенци често понесу собом главицу црвог или чешањ белог лука, а у Призрену⁴⁾ орах напуњен живом. Упореди са овим обичај, по коме, у Цариграду, онима што пате од гушобоље, вешају о врат кутијицу са металном живом.⁵⁾ Око Ђевђелије шаље млада, пре венчања, у цркву мараму за главу, т. зв. *каврак*, која је раније обично била црвена, да је поп за време службе носи; у истом циљу, заједно са кавраком, шаље млада и какву ствар младожењину.⁶⁾

Код Мухамеданаца постоји обичај, да на свечан начин бојадишу млади нокте на прстима руку и ногу неком наранџастом машћу, која се зове *хена*, *кић* од осм. речи *кена* = „црвена боја“.⁷⁾ Ова боја је Мухамеданцима света, а има и апотропејско значење.

Кад долазе по младу, сватови налазе често затворена врата. Пре но што уђу, они морају да *гађају* на дрвету једну тикву, н. пр. у долини Лужнице.⁸⁾ Пуцање, које прати сваку свадбену фазу, и које се сматра данас као израз радости и веселја, исто као и пуцање о Божићу и Ђурђевдану, заменило је, после проналажења барута — блесак из цеви и громовити прасак из пушке потсећају на гром и муњу — примитивна заштитна средства: пуцање бичем, бубњање, звоњење, звецкање ланцима и разбијање лонаца. Упореди код Немаца *момачко вече* — *Polterabend*⁹⁾ и код Срба изгнање змија, о 1. мају, лупањем гвозденог оруђа једног о друго¹⁰⁾.

Да би се демони обманули, изводи се најпре лажна млада (у Хрватској, Истри и код католика у Херцеговини); овај исти циљ има, по мом мишљењу, и чести изговор сватова, да су тобоже дошли да узму неку дивљач која је побегла у ту кућу.¹¹⁾

Опраштајући се са родитељском кућом млада често разбацује коће и слаткише међу присутне, по свој прилици због тога, да јој они буду наклоњени а не непријатељски и завидни. У околини Дебра баца отац за њом старе новце, које после деца куле (Јастребов, оп. cit. 462). У Црној Гори меће јој *хевер* под ноге нож, на који она стаје, и восипа

1) Sartori. Sitte und Brauch, Leipzig 1910, I. с. 79. — 2) Самтер, 186. — 3) Schneeweis, в. р. „паун“ у Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens, Berlin 1927. — 4) Јастребов, оп. cit. 373, 401 — 5) Novorka—Kronfeld, Vergleichende Volksmedizin, Stuttgart 1908. II 13. — 6) Тановић у С. Е. 36. 49, с. 155 сл. — 7) Bernker Etymologisches Wörterbuch 530. — 8) С. Е. 36. 16, с. 212. — 9) Сартори, I. 71. — 10) Милићевић, Живот Срба сељака, С. Е. 36. I 123. — 11) 35. Н. Ж. XIV 238: Чаклац; Valvasor Ehre des Herzogtums Krain II 330: Istrien.

је новцима.¹⁾ Гвоздени нож треба да одбије демоне, исто као и секира на коју млада стаје пре него уђе у нову кућу (види доле). Као средство за одбрану од демона, гвожђе игра и иначе у народним обичајима старог и новог времена врло велику улогу.²⁾

Пошто демони беже од ватре и воде, налазимо да се и то обилно употребљује као одбранбено средство: млада при поласку пади кутију шибица и баца је иза себе.³⁾ Често се за младом, која не сме да се осврне, просипа вода. У околини Левча разбија војвода поред младенаца посуду пуно воде.⁴⁾

Демони се задржавају радо по њупријама, зато је овде потребна нарочита опрезност: око Вароши млада мора да устане и не сме да се осврће. На путу кући младожења држи испред себе на седлу једног певца (Омоље), код католика у околини Доње Тузле⁵⁾ трчи испред свадбене поворке чауш са једним певцем и секиром, а кад дође на кућњи праг отсече му главу. Апотропејско значење певца потиче одатле, што је он објављивач рађања сунца и што његово кукурекање разгони све ноћне демоне и одгони све чаролије.⁶⁾ У Швапској гледају због тога да, још при самој веридби, наведу једног певца да кукурекне. У Вестфалској су раније метали под брачну постељу младенаца корпу са певцем.⁷⁾

У Немачкој је опште распрострањен обичај превезивања, који се састоји у томе што се свадбеној поворци препречи пут једним конопцем, и не пушта се да прође док не плати извесну откупнину; овај обичај постоји и у области бивше Војне Границе.⁸⁾ Да овај обичај првобитно иде за тим да одбија демоне, који прате поворку, показују нам словенске и немачке варијанте: препречен конопац обично је црвен, а они који га везују обично су маскирани.

Нарочита је опрезност предвиђена за онај моменат кад млада долази пред своју нову кућу, и због тога видимо да се овде употребљава врло много заштитних средстава. По народном веровању духови се радо скупљају око капија и врата. Због тога су врата већином затворена, и у место кроз врата доста често се дешава да се улази преко обореног плота. На Косову, пре но што уђе, млада баца преко капије струк босиљка. Пред вратима је обично дочекује корито пуно воде. У Херцеговини мора млада да обори какву посуду са водом⁹⁾ а у Ђевђелији мора да изручи боцу воде. Код Мухамеданаца око Фоче просипа једно дете пред младу воду.¹⁰⁾ Пуцњаву, галамљење и разбијање посуда налазимо свуда.

1) Ровинскиј, Черногорја, С. Петербург 1901, II, с. 282. — 2) в. Самтер, 51; Шне-вајс, Божињи обичаји 196. — 3) 35. Н. Ж. 325, Варош, Славонија. — 4) О воли као средству за одбијање духова види Самтер, op. cit 85; Goldziher, Wasser als Dämonen abwehrendes Mittel, у Archiv für Religionswissenschaft X II. 1900, 20 сл.; паралеле за одбрану помоћу ватре код Самтера 83 сл.). — 5) Piprek, Slawische Brautwerbungs- und Hochzells-gebräuche, Stuttgart 1914, 132. — 6) Sartori I. 57. — 7) ib. 103. — 8) Piprek 129. — 9) Босанска Вила V. 335. — 10) Piprek 132.

Обичај овивање по мом мишљењу, такође се оснива на одбрани од демона: свекрва се пење на младина кола и окружи трипут око њене главе са запаљеном свећом.¹⁾ Упореди са овим свадбени обичај код Хинда, да машу светиљкама око младе.²⁾ Око Самобора наслањају метлу на врата; ово је једно одбранбено средство које се још и у Антици много употребљавало. Оно треба да значи ишчишћавање духова из куће, обичај који је био, а и данас још постоји, у посмртним церемонијама.³⁾

Веома је распрострањен обичај да свекрва дочекује младу на кућним вратима и пружа јој сито пуно жита. Млада тада мора мало да сеје, жито да разбацује, и напослетку, да баца сито на кров. То разбацавање жита, које видимо у обичајима око рођења, свадбе и Божића код многих народа, није ништа друго него дар духовима, који треба на тај начин да буду наведени да напусте то место.⁴⁾ На много места млада баца и једну јабуку, у којој су забодени новци, преко крова.⁵⁾ То што се жито, јабуке, па и колач пребацују на кров долази отуда што се мисли да ту има духова који доносе несрећу. По Плиниусу Римљани су бацали преко крова копље ради олакшања порођаја; остале аналогije могу се наћи код Самтера.⁶⁾ Из истога разлога потиче обичај, да млада баца преко крова машице⁷⁾ или ватраљ.⁸⁾ У долини Јужне Мораве пењу се свати, после доласка у нову кућу, на кров и хоће да га скидају; тек кад им се даду разна обећања они силазе доле.⁹⁾ Тим веровањем, да се духови задржавају на крову куће, може се лако објаснити, по мом мишљењу, обичај што сито, кад се скотрља с крова, присутни згазе ногама: духови нису примили дар који је требао да их умидостиви, због чега се уништава и сито које предсказује несрећу, да би се тиме и сама несрећа отклонила (Врачање аналогije).

Пред новом кућом мора такође и гвожђе да посведочава своју апотропејску моћ: кад силази са коња или с кола млада најпре стаје на плуг¹⁰⁾. Испод простирача пред вратима лежи често секира или нож. На много места дају јој у руку срп или гребен (Данас више не знају право значење овога обичаја, него га сматрају као неку врсту испита у домаћим пословима). У околини Омоља бацају пред младу кухињско посуђе, које она мора да покупи и да стави све на своје место.

Веома распрострањен обичај, кога су раније објашњавали као остатак отмице, да младожења младу пренесе преко прага, може се протумачити претпоставком, да су испод прага духови, што се опет

1) С. Е. 36. 16, с. 223: Лужница. — 2) Сартори, I. 83. — 3) Самтер, 29 ff. — 4) Самтер 171. ff. — 5) G. Z. M., XXII 138: Bosanska Krajina; ib. XI 170: Lastva: млада баца шипак; Krauss, Sitte und Brauch der Südslaven, Wien 1885, с. 385: Lika; Lilek, Familien und Volksleben in Bosnien und in der Herzegowina, Zeitschrift für österreichische Volkskunde VI 1900, 55; С. Е. 36. 19, с. 179: Омоље: овде бацају јабуку натакнуто на рогове за печење закланог овна преко крова вајата. — 6) op. cit. 54 ff. — 7) Босанска Вила II 377: Босанска Крајина. — 8) Piprek, 130: Бартуши код Петровца. — 9) Ястребов 424. — 10) Милићевић, Живот Срба Сељака, Београд 1894, 213: Полгорина.

може свести на некадањи обичај сахрањивања мртваца испод прага.¹⁾ Овамо припада и обичај код Срба у Босни: млада се трипут свечано поклони пред кућним прагом, пољуби га и жртвује му неколико сребрених пара, које после припадну ономе који их први дигне²⁾. У Пећи направи млада на горњем и доњем прагу са медом знак крста³⁾.

Обичај да младожења младу туче за време свадбе, који је нарочито распрострањен код босанских Мухамеданаца, тумачи Манхарт као врачање ради плодности⁴⁾, али се може објашњавати и као истеривање демона, јер у горњем делу Војне Границе младожења је туче са запаљеном цепаницом.⁵⁾

Обичајем који влада у неким крајевима, да младожења јаши око куће, треба да се направи један магичан круг, који оне, што се излазе у том кругу, штити од злих утицаја.

У многим крајевима младу, пошто принесе огњишту уобичајене жртве, и пошто поздрави своју нову родбину, воде у вајат или брачну собу, да не пати од урока, као што се то изрично каже.⁶⁾

Нарочито су многобројне одбранбене мере које су везане за брачну ноћ. Пуцањем, виком, лупом, разбијањем лонаца, свирком и певањем испред брачне собе иде се за тим, да се одагнају демони и зле чаролије. Око Петровца почиње омладина да лупа по крову, да галами и урличе око брачне одаје.⁷⁾ Готово у свима крајевима брачна се одаја предходно окади и пошкropи светом водом. У околини Добра, где се све свадбе обављају само на Петровдан (29. јуни), простиру већ пет дана раније папрат по спаваћој одаји.⁸⁾ Папрат је у етнологији познато средство против чаролија и враџбина, а нарочито има снажно дејство о летњој солстицији. Словаци редовно уплећу помало папрати у младин венац и младожењин букет.⁹⁾ Младин венац се често скида са главе и ожем или сабљом.¹⁰⁾ По Валвасору¹¹⁾ забудао је младожења, у Белој Крајини (у XVII в.), сабљу са младиним венцем у таваницу брачне одаје. У понеким крајевима морају младенци да ћуге (н.пр. у Вароши, Славонија), вероватно због тога да би обманули демоне.

Из страха од завидљивих демона често се извршивање самог брачног акта помера за неки дан, нарочито у Црној Гори и Херцеговини, где млада прве 2—3 ноћи спава са ђеверима или са таштом. У Загорју, у општини Рисан, одлази младожења одмах после свадбе на сувате, а млада иде за њим тек после три месеца.¹²⁾

Обичаји који су овде наведени припадају најстаријим елементима свадбеног ритуала код Срба и Хрвата. Они потичу из прастарих пред-

1) Види: В. Чајкановић, Сахрањивање под прагом, С. Е. 36. 31. с. 127 сл.; Самтер, 36 ff. — 2) Лилек у *Zeitschrift für österreichische Volkskunde* VI. 1900, 55). — 3) Јастребов 396. — 4) Сартори I 89. — 5) Пипрек 135. — 6) Гл. З. М. XIX. 278: Гацко; Пипрек 134; Карловац; С. Е. 36, 40; Ђевђелија. — 7) Пипрек 131. — 8) Јастребов 431. — 9) Novorka-Kronfeld, *Vergleichende Volksmedizin* I 132. — 10) Пипрек 134. — 11) *op. cit.* 304. — 12) Ровинскиј, *Черногорија II* 2, с. 393.

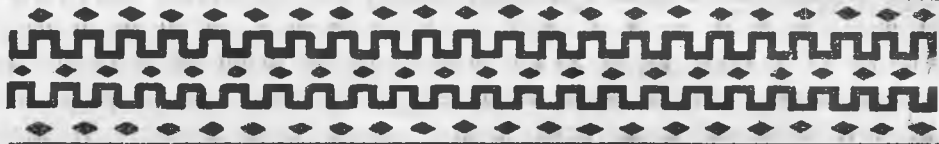
става о демонима и злим духовима, допиру као преостатак (survivals) у 20. век, а многима од њих више се не зна право и првобитно значење, него им се придаје друго. Још у индогерманско правреме спадају: покривање младе, бацање жита, мишљење да су ватра и вода средства за одбрану, подизање младе изнад прага, полна уздржљивост (Тобијине поћи). Сем тога, већ у праславенском времену налазимо трага: спречавању пута младожењи (затворена врата), извођењу лажне младе, бијењу младе, црвеној боји и петлу као чаролијама за одбрану, гамамљењу и маскирању.¹⁾

Д-р Е. Шневајс

Résumé. — Das serbische Hochzeitsritual ist reich an Elementen, welche den Schutz des Brautpaares gegen bösen Blick und feindliche Dämonen zum Ziele haben. Hieher gehören: der meist rote Brautschleier; Versperren der Tür und Vorführung einer falschen Braut; das Werfen von Körnern, Münzen und Naschwerk, um die Geister zu besänftigen und die Zuschauer günstig zu stimmen; Verbot des Umschauens; Opfer an die Geister auf dem Dach, Lärmen, Zerschlagen von Töpfen, Schiessen; Feuer und Wasser, Eisen, Quecksilber, Besen, Farnkraut, Knoblauch, Pfaufedern, Spiegel, Hahn als Apotropaia, Schlagen der Braut; magischer Kreis; Heben der Braut über die Schwelle; magisches Schweigen während der Brautnacht, geschlechtliche Enthaltbarkeit in den ersten Nächten. Die meisten dieser Abwehrmittel kehren auch bei anderen Festen wieder. Sie lassen sich bis in die ur-slavische, viele sogar in die indogermanische Zeit zurückverfolgen.

¹⁾ Schrader, Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde, v. p. „Heirat“; Niederle-
životi starých Slovanů, I. 1, s. 76 ff.).

ПОРОДИЧНА, ЛИЧНА И ЕСНАФСКА СЛАВА У ВЕЛЕСУ.¹⁾

1. Служба.

У Велесу (вароши) има од старине само један назив за породичну славу, а то је *служба*. После ослобођења ових крајева од Турака, надели се у Велесу већи број чиновника и привредника из северних крајева, па су они утицали, да се по неки пут чује и назив крсно име или крсна слава, али је међу самим Велешанима данас у обичају једино израз *служба*, и њим се означава породична слава. У вези с тим говори се: *мие служиме Св. Никола* (или који буде светац). Међутим, главни део службе зове се *заслуга*, и тај назив претпоставља постојање назива „*слуга*“ у значењу служба. И заиста, тај назив постоји, али само у пословици: *Света Петка прва слуга*. Служба се у Велесу држи *стипаровремски*, *по стипарински*, и сматра се да је јача него лична слава, име.

Сви православни Срби држе службу, сем једнога малог броја који су је напустили у току последњих деценија, али се зна ког су свеца служили. И неколико Влаха држи службу. Међутим, сви православни Цигани у Велесу држе службу (али славе и име, као и остали).

Занимљиво је, да Велешани служе готово само оне свеце, које црква слави у току зимске половине године. Прва је служба у току године Св. Петка. С тога се и вели: *Света Петка прва слуга*. Пошто Св. Петку славе Дриндаровци, некада врло богат род, постала је у Велесу пословица: *Светица Пејка дриндаровска*. После Свете Петке ређају се остали свеци које служе Велешани и међу њима има и таквих који се у другим крајевима никако или врло ретко узимају за славу: Митровдан, Св. Борђе (3. новембра), Св. Архађел (8. новембра), Св. Мина (11. новембра),

¹⁾ Податке за овај опис сабрао сам највише од ученика четвртог разреда аелешке гимназије и од г.г. Анђела Васиљевића, трговца. Анђела Ековића, трговца, Милана Гајдовића, предузимача и Алексе Чушковића, винара. Г. Дамјан Даниловић, свештеник, прегледао је и поправио овај опис. Свима овде срдечно захваљујем.

Пречистија (Ваведеније, 21. новембра), Св. Катарина (24. новембра), Св. Ана, Св. Андоније, Св. Атанас. Врло су ретки родови који служе преко лета (Карацовићи Петровдан). Највише Велешана служи Св. Николу, јер је он *најбогати со све*.

Припреме за службу нису особите. Ако служба не пада у време поста, стари је обичај да се онда за службу пости недељу дана, па се пости и сам дан када се служи. Стога су се за службу раније спремала само посна јела, поред потребног пића и мезелука. Сматра се да се за службу мора спремити од јела (све посно) *сарма*, *расол* (кисели купус) *сос црвен њијер* и *сос зејтин*, *гра*, *риба* (пржена риба и рибља чорба и *посно благо* или *шајлија*. Затим се спремају вино и ракија, па коштани (кестење), јабуке, ораси и сл. Сем тога се за службу још спрема *панагија* или *панађија* и *пшеница*: „вариме пченица оти утре ће ни крене попот панађија, оти служиме.“

Од пре тридесет до четрдесет година престао је обичај да се уочи службе даје у цркви бденије. Богати људи давали су тада да свештеник на вечерњи и сутра на литургији помене све живе из куће. У турско време био је још обичај, да је свака кућа уочи своје службе слала јело хапсеницима.

Сама служба почиње и изврши се у главном увече уочи самога празника. Тај део службе зове се *заслуга*, т. ј. заслужује се, почиње се служити свецу. Обичај је, да се деца из куће пошаљу да позову госте. Позивају се само најближи рођаци, кумови, комшије и пријатељи, који тај дан не служе, и то ако је домаћин у могућности; иначе само најближи рођаци. Кад послато дете дође ономе кога ће позвати вели: „Здраво — живо од татка ми и од мајка ми, да дојдете вечер на служба“. Ако ће доћи одговоре: „Арно, ће дојдеме“; ако немогу, саопште разлог и честитају („не можеме да дојдеме, нек ви је за много години“).

На вечеру долазе само позвани са својим породицама. Домаћин сачекује госте. Како ко долази поздравља се најпре с домаћином и честита: „Добро вече“. — „Добре дошли“. — „За много година службата“ или само „за много години“. Домаћин захваљује и нуди госта да седне. Гости седају за сто или по старински на земљу *крснози*, с прекрштеним ногама.

Док се сви позвани не искупе, присутни гости (мушкарци и жене) седе у међусобном разговору и с домаћином, а пред иконама гори кандило. За то време домаћин чашћава госте ракијом; уз ракију се гости служе и приправљеним мезетом (расол, пржена риба и сл.). Док домаћин нуди госте да што више пију, жене опет настоје да се што пре вечера, да им се мужевни не опију. Пошто се искупе гости и задовоље ракијом, поставља се *софра*, обично око десет сати увече.

Кад седну за софру, домаћин узме чашу с ракијом, устане и наздравља: „Ајд, срећна служба; за много години; а година повесело!“

А гости додају: „Ајд па за радост.“ После њега сви, сем деце, на овај начин дају *благослов* и уз то се крсте.

После вечере гости проводе до неко доба ноћи у разговору, шали, песми, ору и игри. Софра се не диже него се мало после вечере донесу на софру ораси, јабуке и сл. а напослетку алва. Ораси и воће зову се и *раздремка*. Кад пију сви узимају чашу у исто време, куцају се и наздрављају отприлике овако: „Ајд на здравие, за много години. На помоћ нека је Св. Никола (или који буде светац). До капке, до малите прсти!“ Најближи рођаци домаћинови остају код њега и на спавању и сугра на ручку, а остали се разилазе у току ноћи.

Сутрадан, ако је већи празник и у цркви се служи, отићи ће онај што „служи“ у цркву, а ако је мањи празник, онда се већ изјутра иде у чаршију, на посао или у кафану. У току овога дана долазе кући да честитају и други, непозвани, па могу доћи и непозната лица. Посетиоце укућани чаше слатким и пићем а госте из северних крајева и кафом; служење кафом о служби и о имену почело је улазити у обичај и код домаћих. Сем тога на дан празника извршиће се и други главни део службе, доћи ће „попот да крене (или да крева) панађија.“

Обичај је, да се обред подизања (кревања) панађије изврши на сам празник пре подне. Пошто о неким празницима, када има много служби, свештеници нису могли обићи све службе у својој парохији, хтели су да некима дођу и у очи празника. Пошто то сваки Велешанин неће, претпоставља да буде и без попа о служби или имену, док неки ипак пристају да им свештеник дође да крене или подигне панађију и увече у очи празника.

Све што је потребно за тај обред спреми се унапред и постави на малено *скемле* или *сџол*. Пре свега постави се *џајшо* (тањир) или *калениче* (мала чинија) са *варена џшеница*¹⁾. Пошто се та *џшеница* у осталим нашим крајевима зове друкчије, распитивао сам да ли и овде нема неко нарочито име и сазнао сам ово: У Македонији, а нарочито у Велесу, наш је свет био много против Грка и грчког језика, па и против грчке терминологије у цркви. Можда се у тој борби изгубио и назив *коливо*, како се раније називала пшеница спремљена за службу или име, јер је тај назив још познат старијим људима. — Уз пшеницу се ставља *џанађија* или *леџурђија*, обична поскура, каква се употребљава и у цркви, с утиснутим печатом крсником. Уз то су спремљени и стоје на скемлету: чаша вина, *каделниче сос џемјан* и свећа колико ко хоће. Обично се прилепи свећа на панагију и једна да свештенику. Свеће се пале пошто свештеник упали своју на почетку чинодејства и гасе се после свршене молитве.

¹⁾ За службу или име мора бити варена пшеница и то варена само у води и без икаква додатка. Пшеница, варена за парастос, гњечи се пошто се скува и меша са шећером и орасима; то се зове *блудец*. Ако је умрло прво-рођено дете, за блудец се узима неварена пшеница или леблебије.

Пошто свештеник чита молитву у којој је *поменуо све живе* из куће, креће (подиже) панађију с домаћином или другим присутним мушкарцем; ако нема никога од мушкараца, може и сам. Онај што ће са свештеником дизати панађију, пре него је прими од свештеника, метнише једанпут према истоку и једанпут пред свештеником. Панађију прима и држи на укрштеним отвореним длановима. Затим свештеник исече из панађије једно *триугличе*, којим је захваћен „агнец“, *брцне га у виношто*, и држи у руци. Поп приноси наклашени троугао до чела онога што држи панађију, али се не догиче чела, и говори: „Велико име“, затим на пупак: „Света Троице“, онда на десну страну груди: „Пресвета Богородице“ и онда на леву страну: „Помилуј нас. Амин!“ Свештеник то чини и говори три пута, а онај што држи панађију понавља његове речи. Напоследку поп му даје да *касне* (окуси) мало од тог троугла, а тако исто и свима присутним.

Оно што се не поједе од тог троугла ставља се натраг на одговарајуће место у панађији. Пошто је кренута панађија, свештеник диже у вис и суд са пшеницом, а сви присутни мушкарци га подржавају. Свештеник чита молитву и прелије пшеницу вином.

На свршетку чинодејства по жељи домаћиновој свештеник узме међу прсте неколико зрна жита и с неке висине спусти их на тањир. Чести су случајеви да се замера свештенику, ако ово не учини. Обичај је, али у вароши врло редак, да се после „отпуста“ панађија из руке свештеникове прими на сито, „да је сита година.“

Пре ослобођења био је обичај те се овом приликом плаћало свештенику за редовне услуге преко целе године: кревање панађије о служби и о имену те за „водокрс“ почетком сваког месеца; за крштење и погреб плаћано је засебно.

О ручку тога дана домаћин ће попити ону чашу вина што је била на скемлету и сам појести остатак оног троугла из панађије. Панађију дели осталима, али се од панађије не сме давати изван куће. У случају да се не поједе цела панађија баш на дан празника, узимају од ње по мало сви сутрадан и доцније и то изјутра пре јела, наше срца, као што се узима и *навора*. Жито се такође дели и поједе на дан празника.

Раније се и у Велесу славило по два и три дана. Сваки од тих дана имао је своје име. Служба са заслугом је од вечери у очи празника па до вечери на дан празника, када је настајала *пашерица*, која је трајала до сутрадан у вече. Ове вечери је наступало *пашеричето* (мала патерица) које је трајало до следеће вечери.

2. И м е.

И *име* је „од старо време“. Славило се и пре егзархије и бугарске пропаганде а има га и по селима. *Име* држе они који имају календарска имена и славе тог свеца, када га слави и црква. Они што имају народна или друга имена славе име на дан свеца сличнога имена. На пр. свети Арханђел

је заштитник свих који се зову Михаил, Анђел, Аранђел, Милан и сл. Име славе у главном мушкарци, обично домаћин а ретко да се слави за све чланове породице. Гости се дочекују и примају честитања и кад је имендан ком детету; али се ређе држи та свечаност за женску него за мушку децу. Више гости долазе и више се спрема за име домаћиново и одраслих, а мање за име поједине деце, када долазе на честитање само најближи рођаци и кумови.

Коме је име иде у цркву, ако се тог дана служи у цркви. После службе иде кући, и чека *гости*. Како који гост долази, поздравља и честита са: „за много години“ или „вечно името“ и седе на понуђено место. Гости служе пајпре цигаретама, затим слатким па вином или ракијом. Уз пиће се узима и мезе. Пићем се служи колико ко хоће. У старо време мушкарци су долазили само пре подне а после подне су долазиле само жене, али се сада на то не пази, и гости долазе у току целог дана без обзира на пол.

У турско време био је још обичај да се за име прави *сукано благо* (слатка пита, татлија, ајли-ћун), а сада се гости служе обичним колачима. За име се нарочито спрема мезе: расол, марула (врста салате), црвца, цигерица, кормушка (шкембе), пржено месо и слично. Понуде доноси нека девојка, жена, брат или сам *имењак* („човек на кога исто му је името, се вика имењак“).

Приликом напијања о имену наздравља се најобичније: „Ајд на здравје, за много години. Нека је вечно името!“ Уз то гости праве шале на рачун имењака, изјављујући му жеље да порасте до године и сл. макар већ био и одрастао човек.

О имену се не даје ни свечана вечера ни ручак за госте, али се и овом приликом спрема панађија са пшеницом, и са њима се поступа као и о служби.

Прича се, да је пок. Петре Минов, који је био врло богат човек, приређивао о свом имену сем уобичајене панађије и „пети — леб“, као што чине еснафи о својој слави.

3. Пети — леб.

У Велесу се раде многи занати; раније су имали еснафе, који су се управљали по обичајима. Осим турских еснафа било је раније у Велесу и словенских. Један еснаф чиниле су занатлије једнога или више сродних заната, који су још и по вери и народности били једно. Тако на пр. самарције, догрмације и „мајстори“ чине заједно један еснаф, кафеџије су опет у једноме еснафу с меанџијама и ханџијама. Међу еснафским обичајима који се и сада одржавају, живи још еснафска слава која се зове *занатот*. Вели се: „ва занатот празникот ни је утре, и ће си правиме *пети-леб*“.

Сваки занат или више сродних заната заједно славе као заштитника оног свеца који је за живота радио тај занат или био с њим у некој

вези. Тулације славе Св. Спиридона. Самарџије са догрмадијама и „мајсторима“ Св. Ноја на дан Св. Праотаца. Кондурације славе Св. Спиридона (али засебно од тулација и грнчара). Грнчари славе такође Св. Спиридона.

Шарлаганџије славе исто тако Св. Спиридона. Терзије славе Петров дан, касаци Св. Арханђела, бакали Св. Антонија, кафеџије са меанџијама и ханџијама Св. Трипуна, а бербери Св. Арханђела. Трговци (мали мануфактуристи) давали су пети-леб на Петровдан. Некада је било у Велесу много бојација и њихов је еснаф давао пети-леб на дан Св. Убруса.

На дан кад се даје пети-леб цео „занат“ дође у цркву. Донесу *пет литургије* (пет великих просфора, због чега се и обичај зове *пети-леб*) и *блудец*, па то све с чашом вина ставе на припремљен сто у цркви, да свештеник благослови по свршетку литургије. Благосиљајући те хлебове сам свештеник „крене“ сваку *панађију* понаособ. За време ове молитве сви чланови заната држе свеће, а на столу где је блудец гори трикирија. У молитвама свештеник помиње све оне који су дали прилог за спремање прославе. Кад се сврши тај обред, млађи мајстори и калфе исеку на ситну парчад тих пет хлебова заједно с осталима истога облика који нису освећивани, и изнесу све на сто у дворишту црквеном. Ту је већ спремљено вино, ракија, сир и друго мезе. Когод излази из цркве, узима пшеницу честитајући: „за много години“ и хлеба, па онда пиће. После службе и пошто су частили свет који је био у цркви, мајстори сами поједу и попију оно што је преостало од спремљеног, а после тога иду међусобно у посете. Обично иду у групама, пријатељи и пријатељи, па посећују своје другове из еснафа и то редом идући од цркве: ко је ближи цркви ономе пре. Ако је домаћин одсутан госте примају жена и родбина и чaste их онако као о имену. У госте долазе тада и пријатељи из других еснафа.

Трошак за спремање и чашћавање носе сви мајстори заната који даје пети-леб. Трошак је еснафски: „пети-леб сос еснафски пари је правен“. Сваки мајстор даје по могућности. Потребан новац за пиће, мезелук и за свештеника скупе главнији мајстори на неколико дана у напред и међу собом поделе припреме: неко ће спремати блудец, други панађије, трећи мезе и т.д. Што остане преко свих трошкова од сабраног новца за пети-леб даје се сиротињи или цркви.

Миленко С. Филиповић.

Résumé. — L'auteur décrit d'abord la „sloujba“ ou la „poroditchna slava“, c' est-à-dire la fête de patron (protecteur de la maison) à Veles (dans la Serbie méridionale), où depuis les temps immémoriaux ces fêtes sont célébrées par les Serbes de confession orthodoxe. Dans la plupart des cas, sont choisis comme protecteurs les saints du calendrier d'hiver. La plupart de Vélessiens ont pour patron le St. Nikolas.

La partie essentielle de la „sloujba“ se fait la veille et porte le nom de „zaslouga“ où l' on fait des litanies au patron de la famille. Pour le moment solennel on invite les proches parents et les voisins auxquels on sert le souper, et on reste bien longtemps en causant, plaisantant, jouant,

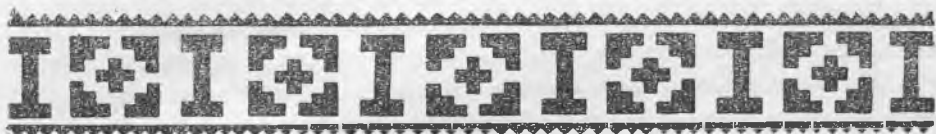
chantant etc. Le lendemain, le chef de famille se rend à l'église. Après la messe les visiteurs arrivent durant toute la journée pour féliciter la fête.

Dans la première partie de la journée de „slava“ arrive le prêtre pour bénir (da kréné, da podigné) le pain (panadjija) spécialement confectionné à ce propos. Le prêtre, après les prières, lève ensemble avec le chef de famille le pain, puis en coupe un morceau; de même manière il bénit et souleve la „pchenitza“ — du blé cuit spécialement pour cette fête — et il l'arrose avec du vin.

A Veles on fête également le jour de patron individuel — „ime“. Ceux qui portent les noms des saints qui figurent dans le calendrier, célèbrent ce „ime“ le jour même consacré à ce saint; les autres, qui portent d'autres noms (populaires ou autres) les célèbrent le jour d'un saint dont le nom correspond à peu près au leur. „Ime“ est fêté par les hommes seulement. Le jour de „ime“ on va à l'église et on reçoit ensuite des visiteurs auxquels on sert du café, des gateaux etc; mais le souper est exclu. Le „panadjia“ et la „pchenitza“ y figurent comme le jour du „sloujba“.

A Veles chaque corps de métier, ou plusieurs corps ensemble, choisissent un saint lequel de son vivant exerçait le métier semblable ou était en rapport quelconque avec ce métier. Le jour de cette fête porte le nom de „zanatot“. Ce jour, tout le corps arrive à l'église en y apportant cinq pains „letourgija“ d'où le nom donné à cette coutume „peti leb“. Le prêtre bénit les pains. Après, tous qui y ont assisté sortent et se servent près de l'église même. Les frais occasionnés sont partagés entre les assistants.

НЕШТО О СЕЛИМА, ПРЕЛИМА И НАРОДНИМ ИГРАМА У ПОПОВУ — ПОЉУ (ХЕРЦЕГОВИНА)

Пошто се заврше сви главни пољски и кућни послови у јесен, кућна чељад, окупљена око огњишта, греју се и разговарају, забављајући се мањим и лакшим пословима. Жене плету или преду, мушки опуте опанке, или се уз еглен, каву и дуван, забављају.

Тако раде преко дана, док дуге јесење и зимске ноћи прекраћују на селима и прелима.

Села и прела посећује старо и младо. Често се до уговореног *селишћа* превали три — четири — пет па и више километара. Даљина не чини млађарији никакве сметње. Напротив, они су весели и обесни јер знају да ће наћи разоноде и за тренутак отклонити бриге и невоље које их тиште. На селима и прелима поред забаве момци *загледају* девојке, и обратно.

Село се унапред одреди, и зна се где ће и у којој кући бити. Не *сели* се ондје, где има болесника, или је ко из куће умро.

Домаћина унапред обавесте, а задатак му је наредити женскарији, да уреди и очисте чардак, и да уклоне све што смета. Ту ће извађати разне игре и кола, а томе треба простора.

Селције долазе око осам часова у вече, па *селе* тамо до пола ноћи а често се разилазе и пред саму зору. То зависи од домаћина и расположења дотичног друштва. Приређују их у седмици кроз више вечери, а обично у недељу вече, и друге свечане дане.

После вечере скупе се *селције* на уговорено место, те уз жарећу главњу, песму, шалу, смех и добацивање једни другим, полазе на одређено *селишће*.

Домаћин је све приредио. Назвавши им добродошлицу, настаје питање са кућном чељади. Мушки се рукују, жене и девојке љубе, и даривају међусобно којим орахом, бајамом или сухом смоквом, дакле свако по свом начину и адету. Из њтога заузимају места.

Зе време одмора жене су и девојке у једном крају, или страни, док мушки седе на другом, или у околи. Као увод распреде се обичан разговор. Пита се за овог или оног, говори се о овом или оном послу, претресају се разна сеоска питања и дневни догађаји. Но, томе није замјерке, јер то су једине новине, из којих ће чути све сеоске новости.

Када се тако све обредило, настаје питање, што би се играло, певало или приповедало. Често приповедају разне приче о вештицама, вилама, вукодлацима и т.д. Нађе се алчака, који разне догађаје тако вешто и живо приказују, да присутне обузме страх и језа. Такове приповетке у Попову—Пољу нису ретке.

Поменуте појаве вежу за разне дубоке јаме, пећине и поникве. Тако приповедају да у пећини Вјетреници у Завали виле играју коло, вештице у ноћи дочекују пролазнике, ђаволи се туку, млинови и жрвњи мељу, и бубњи бубњају. Шта више има их који приповедају, да су их видели, с њима разговарали, и мегдан делили. Њихово празноверје не дозвољава да све то потиче услед разних природних појава и промена у годишњим добима.

Пошто је сваки свој предлог ставио, одаберу ону игру, коју је већина предложила. Игру води највештији и најшалавивији, и њега зову *вођа*.

После појединих игара настаје пауза. По дужини су игре, краће или дуже. Да ова не буде једнолична, нешто се приповеда или гусла уз певање које омиљене народне песме, коју народ овога краја особито поштује, врло добро познаје и радо пева. Сваки заселак има свог вештог гуслара, свака кућа бар по једне или двоје гусле.

Посматрајући све игре које се изводе на овим селима, опажамо да из њих избија сатира и комедија. Има их које се одликују непристојношћу и простотом. Али ово не смемо криво схватити нити тумачити; оне се изводе само шале ради, и зле намере нема. У њима се оцртава карактер и душа, те сем забаве, оне служе и за поуку.

Грађа је за њих узета из најближе околине, у њој говоре људи оповргавајући међусобне мане, замењују и имитирају разне животиње. При извађању неких игара мењају природни глас, местимично подражавају женски или испуштају поједине гласове у говору. Неке игре изводе без икакве преобуке, док за друге употребљавају женска одела, старе издеране рутине, кожу од овна или вука, рогове, разне кућне посуде и справе. За неке је потребно маскирање, а зато им служи пепео, брашно и чађ.

И женске имају посебно своје ноћне састанке. То су *йрела*. На њих долазе само из комшилука а у друга села не иду. Такав је обичај,

њега се у Попову строго држе. Једино, ако је село у роду, онда женске иду са кућним домаћиним, или којом другом старијом мушком главом из куће.

На прелима поглавито плету, преду, крпе, чешљају вуну, кроје и шију рухо. Често пута уз посао певуше по коју песму. Забаву допуњавају и радом.

Сем поменутог посла, и овдје се говори о свем и свачем. Наравно мода је у последње време захватила мах и у селу. Кратка катула до кољена, унеглана на ситне гيبة, мала кецеља при дну нарозана и т. д. и т. д. Старије се чуде изражавајући своје негодовње на ову нову млађарију која се подала нераду и некој „телегенцији“. Ту се претреса свака девојка и жена из ближег и даљег комшилука. — Тако се креће цео разговор.

У кратким потезима приказао сам у опште сеоска села и прела у Попову Пољу. Жеља ми је да прикажем и неколико игара, које су нашем вредном и бистром Поповцу најмилије, и без којих се ни једно село не разилази. Ово су најинтересантије игре:

Тикава.¹⁾ — Играчи поседају у коло. У врху кола је вођа. Он именује бројевима, која ће тиква који бити: н. пр. 1., 2., 3., 4., 5., 6., 7. и т. д. Сваки од играча упамти свој број: Вођа објави игру речима: „Ја посадох једну врежу, која ми роди пет тикава.“

Зашто пет тикава? — пита онај који је узео број 5.

Да колико тикава? — пита вођа.

Двије тикве! — одговара број 5.

Зашто двије тикве? — пита број 2

Да колико тикаве? — пита број 5.

Три тикве! — одговара број 2

Зашто три тикве?

Када се јавио играч број 3, на исти начин гони се са бројем 2, док игру не предају другом броју. Који се играч превари, или одмах не одговори, даје вођи залогу. Залог може бити прстен, огледалце, дуванска кутија или што друго. Тај залог треба при концу игре испити. Играч, који се преварио, иступа из игре. После овога игра се наставља.

Кад се већина играча преварила и залог дала, вођа узме залог, и не гледајући чије је што, пита: „Шта ће радити онај чија се ствар извуче?“ Играчи осуде, нпр. да онај, чија се ствар извуче, „зареве“ као магарац, залаје као пас, „блања“ главом уз врата и т. д.

Тако се даље наставља суђење док задњи не изађе. Чим који пресуду изврши, добије свој залог.

Ибричина. — Играчи поседају у круг. Једни седе, и зову се ибрици, други стоје иза њих и то су њихови бранитељи.

Вођа почиње игру речима: „Нека Максим пере ибричине!“

Неће их Максим прати! одговара бранитељ М.

Па ко ће их прати? пита вођа.

¹⁾ Ово је најпознатија игра у Попову Пољу.

Нека их пере Обрад! одговара бранитељ М.

Сада бранитељ Обрадов наставља игру истим редом. Тако даље шаље играч играчу да пере ибрачине. Који се у игри побуни, или свога друга не одбрани, даје залог и излази са својим другом из игре. Када се игра приведе крају, настаје искупљивање залога, на исти начин као код игре *шикава*.

Јежа. — Гледаоци поселају у околосте. У средини седе два играча један према другом. Кољена поставе према прсима, док су им руке опружене и свезане иза шака пред кољенима. Испод кољена подвуку им дрво метар дуго, а у уста ставе сваком по једну „шпијоду“ (иглу). Играчи се боре само врхом ногу и ко изгуби равнотежу превали се. Његов противник гледа да га убоде шпијодом, док се овај подиже и брани, ако му успије.

Ако се оба превале, присутни их дигну. Игра траје док један од двојице не победи или се не умори. Тада их одреше, а на ред долазе друга два играча.

Ашчибаше. — Сви играчи седе, сем једног, који држи „туру“. Он пође до једног играча зове га и пита:

Ашчибаша!

Ј и! — одговара овај

Где ти синоћ би?

У ашиковању!

Ко ти kotaц би?

Десидар Приморац — одговара овај, именујући једног међу играчима.

Хајде га потражи и овако кажи! — говори онај са туром, удара њоме овога по длану и преда му је. Дотични, који је ударен туром, узме ју, и дође пред Десидера Приморца, те га удара туром и зове:

Ашчибаша!

Ј и!

Где ти синоћ би?

У ашиковању!

Ко ти kotaц би?

Влада Чалак — одговара овај, именујући једног међу играчима. — Тако се даље наставља игра, док се сви играчи не измене.

Бибера. — Играчи се поделе на две стране. На једној су страни мушки, док су на другој женске, сели су у оба реда наизменице једни и други. Сви играчи и једнога и другога реда ухвате се за руке.

Док једна страна стоји, друга иде према њој, машући десним рукама као да сију и певају:

„Ој вако се бибер сије — ој вако!

Ој вако, ој вако!“

Када се повраћају на место певају поменуто „Ој вако, ој вако!“ Када су на месту стали, иде друга страна њима, машући десном руком и певајући:

„Није тако, већ ој вако!

Ој вако, ој вако!“

Иза овога враћају се на своје место.

Први иду другим, као да влече нешто за собом и певају:

„Ој вако се бибер влаци — ој вако!“ и враћајући се певају:
„Ој вако, ој вако!“

Други полазе првим и влачећи певају:

„Није тако ој вако — ој вако! а враћајући се — Ој вако, ој вако!“

Тако се игра наставља док се не доврши овај део песме:

Ој вако се бибер жање — ој вако!

— Ниј тако, већ ој овако!

Ој вако се бибер веже — ој вако!

— Није тако већ ој вако!

Ој вако се бибер сноси — ој вако!

— Није тако већ ој вако!

Ој вако се бибер врше — ој вако!

— Није тако, већ ој вако!

Ој вако се бибер смеће!

— Није тако, већ ој вако!

Ој вако се бибер вије — ој вако:

— Није тако, већ ој вако!

Ој вако се бибер купи — ој вако!

— Није тако, већ ој вако!

Ој вако се бибер меље, ој вако!

— Није тако, већ ој вако!

Ој вако се бибер решета, ој вако!

— Није тако, већ ој вако!

Ој вако се бибер куфа, ој вако!

— Није тако, већ ој вако!

Ој вако се бибер једе, ој вако!

— Није тако, већ ој вако!

Уз ово певање подражавају, како се жање, веже, сноси, врше, смеће и тд.

Иде на ћабу. — Са гредe на греду препне се јак коноп по прилици метар високо од пода. Играч узме два штапа и седне на коноп прекрстивши ноге. Један штап држи у једној а други у другој руци. Ако штапове више пута преметне уз руке у руку, а при томе не падне вели се, да је био на ћаби, и зову га прави аџија; који падне са конопа, тај је јалови аџија.

Пасарило. — Вођа игре зове се „пасарило“. У коло се окупи паран број играча. Поделе се два и два, и сваки одабере име које животиње. Поред свога играч треба да запамти и име свога друга, кога је при разврставању одабрао. Пошто су играчи подељени, пасарило почиње игру:

Пасарило пошо!

Куда је пошо? — упита један од играча.

На зеца је пошо! — одговара пасарило.

Није на зеца дошо! — одговара играч, који је друг зечев. —

Зец мора шутати.

Па куда је пошо?

На лисицу је пошо?

Није на лисицу дошо! — одговара друг лисичин.

Па куда је пошо?

На вука је пошо!

Тако се игра редом и сваки играч брани свога друга, или друг њега. Ако дотични помене своје име или друг заборави да га на време брани, даје залог. Који је дао залог иступа из игре. Кад се већина играча превари настаје искупљивање залога.

Прича. — Изаберу се два вешта играча. Онај који ће имитирати онога што прича седне на сточић, а приповедач седне њему у крило. Руке укрсти на леђима, док онај што седи провуче своје руке њему испод пазуха. Задатак му је да за време приповедања разним покретима оживљује причу тако, да код присутних побуди смех. Приповетке су различите.

Суруџија. — Гледаоци поседају у около собе. Изаберу се два играча од којих један обуче старе издеране хаљине, око главе обвије сарук (црвени шал) а о врат обеси звоно. Вођа га дочекује при доласку и с њиме разговара.

Суруџија куца на врата и пева:

„О.... хо....!“

О.... хо....!“

Ко је у добри час? — упита вођа.

Суруџија! — одговара он.

Шта иште?

Иште, тражи пут у Буљево село! —

Носи се на изван! — вођа га потера.

Настаје кратка пауза, суруџија опет долази, и куцајући пева:

„О.... хо....!“

О.... хо....!“

Ко је у добри час? — упита вођа.

Хоџа! — одговара суруџија.

Шта иште?

Хоџа ш ђабе, иште клањат!

Седне и клања, имитира као да пије каву, узме машину и на њој луга, пушећи пуне луг у очи гледаоцима, задиркује се с вођом, док га овај не истера.

Мало иза тога удари у врата и бане задихан у собу.

Шта ти болан би — оклен си? пита вођа.

Посло ме хага (ага) да за бону (болесну) хагиницу донесем бостана — одговара суруџија, који сада представља слугу, полази међу присутне, куца их по глави, да види да ли је бостан зрео. Најзад убере једног (узмега за врат), изјури га напоље и побегне.

Често пута имитирају и млинара, цигане, ковача и т. д.

Цар — Бан — Лето. — Ову игру зову и „Летипиш“. Изводе је три играча. Један узме дрво под кором, дуго 15—20 сантимерара, процепи кроз средину тако, да буду две половине. Горње имају кору, доње су беле.

Један између њих баци обе половине у вис.

Када пану те им коре буду горе онда је тај, „цар“. Иза овога баца други ако овом пану оба бела зову га, „бан“. Ако трећем пане једно бело, друго кора, зову га, „лето“. Иза тога цар осуђује, колико ће клемпа (удара прстом иза уха) бан ударати лету.

Деси се, да двојици пане исто, тада се поново баца.

После ове тројице долазе на ред друга три играча.

Поред ових забава и игара на селима, интересантне су и скупштине о великим празницима. Оне се одржавају код цркве, и зову их *дернек*. На дернек се долази прије службе или мисе и остаје до 4 или 5 часова по подне, када се разилазе кућама.

Неки долазе и вечер прије „на конак“ у којег доброг пријатеља или рођака, други опет остају на ноћишту, те полазе изјутра други дан својим кућама.

У Попову Пољу, испод села Трчине, 26. јула сваке године славе католици Свету Ану. Ту се скупи маса света^х свих конфесија, а највише из Попова и околине (Горње и Доње Храсно). Мала капела, једина зграда равни у Попову Пољу, зими је под водом, те једино љети, поменутог дана, оживи. Други познати дернеци су 30. јуна, на Тројице, 29 јула о Петрову (у Попову кажу о Тројичину-дне, или Петрову-дне), у Завали 8. септембра, у Равном на католичку Малу Госпу.

Од свих ових села у поменутој околини у Дубљанима, истога дана, славе крсну славу православни и католици. Први славе Госпојин-дан а потоњи Матејин дан, те су једине две црквене славе у овом крају, истога дана.

После службе (мисе) састају се момци и девојке играјући коло, док старији и жене полазе на разговор познатим, или у коју гостиону. Како поменух, момци и девојке се забављају играјући кола. Од кола су позната *Траје*, *Пролеће* и *Игра у колу* или *А ко нам је у колу*.

Коло *Траје* зову и *Трамје*, а највише се игра о дернеку у Равном. Мушки се и женске ухвате за руке, те идући на леву страну, одбацују ногама десно и лево. Ово коло играју већином мушки и при игрању не певају.

Пролеће. — Ову игру играју две женске и једно мушко, или два мушкарца и једно женско.

На једном крају је мушко и женско а на другом женско. Пар се ухвати за руке и трчућим кораком прилазе женској, док ова сама плешће рукама и чини исто. Када се сусретну, први дигну руке, а она прође и оде плешћући на њихово место, а они на њено. Тако се игра по више пута понавља док се не уморе. Једни тада искачу, а други улазе у игру.

Најомиљенија је *Игра у колу*.

У коло се ухвате мушки и женске за руке. У средину кола стане женско или мушко. Обично буде прва женска, око које игра коло и пева :

„А ко нам је у колу?

Злато Мара у колу,

На Мари је кошуља,

Белом свилом шивена,

Црвеном свилом везена,

Бирај бирај Маро,

Кога ти је драго,

Ако нећеш никога,

А ти хајде из кола.“

После песме женска која је у колу, бира једног мушкарца, и овај стане с њом у средину кола. Коло игра поново и пева исту песму, само ставља име онога, што је ушао у коло. По свршетку песме одабере он девојку, која стане с њим, а пређашња ступи у коло. Иза тога певају девојци која при свршетку бира момка и уводи у сред кола.

Тако се наставља коло уз певање песме, док се не разиђе.

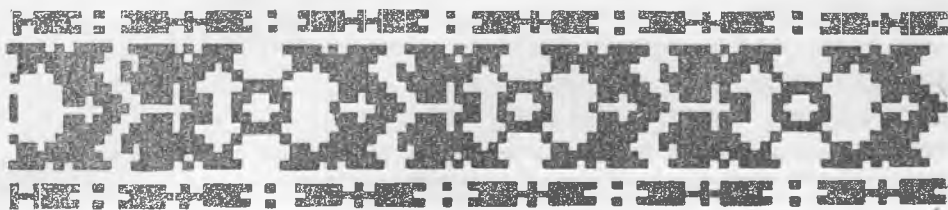
Наведена кола играју без музике. Тек у последње доба ушла су градска кола у обичај као „Бачко“, „Сремица“ и „Жикино коло“. Ова играју уз тамбуру или хармонику на уста.

Résumé. — A Popovo Polje (en Herzégovine) les paysans abregent les longues soirées d'automne et d'hiver par des veillées, auxquelles on a donné le nom de „sela“. A ces veillées sont admis tous: les vieux ainsi que les jeunes. On s'y amuse; les garçons font la cour aux filles et réciproquement. Ces veillées sont arrêtées d'avance, de sorte que chacun connaît la maison où l'on se réunira. Le hôte, chez qui le „selo“ aura lieu, se prépare pour recevoir ses invités. Les invités arrivent d'ordinaire vers 8 h. du soir. Les veillées durent jusqu'à minuit, parfois même jusqu'au matin. On y conte des histoires où les rôles principaux sont attribués aux sorcières ou aux fées; les contes sont suivis des jeux différents portant un caractère comique ou satirique. Comme dans ces jeux est dépeint le caractère de l'âme populaire, outre ils sont instructifs en même temps qu'attractifs.

Parfois, en exécutant certains jeux on change souvent la voix en imitant celle des femmes, des animaux, ou bien on se masque etc. L'auteur, d'une manière pittoresque, décrit une dizaine de jeux fort amusants, comme: „tikva“ (courge), „jež“ (hérisson), „biber“ (poivre), „ide na čabu“, „priča“ (conte), „car ban-leto“ etc.

Les femmes ont leurs veillées spéciales, qui portent le nom de „prela“ où se ressemblent exclusivement les voisines. A ces veillées elles tricotent brodent, cousent etc. en accompagnant ces travaux par le chant.

НЕКИ ПРОБЛЕМИ О СРПСКОМ НАРОДУ

Природно је да је човек сам себи најближи и најинтереснији објекат за испитивање. Ипак се мора признати, де се о човеку у антрополошком погледу релативно мање зна него што се могло очекивати. Истина сад су се покренули на озбиљан напоран рад стотине испитивача, па се можемо надати да ће и ова наука процветати.

Мени није задатак да о овој науци као ни о етнологији у целокупности говорим, него само да укажем на неке њихове последње резултате.

По облику главе антропологија дели људе на *долихокефале* (дугоглаве) и *брахикефале* (краткоглаве), то јест, код долихокефала је несразмерно дужа лубања према ширини, а код брахикефала је несразмерна ширина у односу према дужини. *Мезокефали* чине средину између ова два типа.

Долихокефални су највише северни Германи и северни Словени, а брахикефални су јужни Немци, Швајцарци, сви Словени негдашње Аустрије, Јужни Словени, Турци Финци, Лапи. Међутим, сви су стари Словени, не само северни, били такође долихокефални, па су, мешајући се у историско време с јако брахикефалним народима, постали овакви какви су сад. Највероватније је да је овде извршен крвни физиолошки процес преобраћања а не да је та разлика изазвана новом климом, земљиштем и осталим спољним утицајима, који су друкчији него у прадомовини.

Стари Јужни Словени били су снажни, високог раста, са косом риђом („црвенкасти“), и према овоме види се да су много личили на старе Германе па и на Гале.

Пошто у Србији још нико није вршио антрополошка мерења главе

код масе, то сам се обраћао овдашњим трговцима, на првом месту фирми Косте Николића, да бар видим колики је по шеширима обим главе код интелигенције, јер сиротиња купује шешире у мањим радњама. Али, брзо сам увидео да има и бољи извор, за то се обратим чувеној талијанској фирми Панице у Гифи, у Италији, која лиферује у Србију меке фине шешире, а исти су подаци и код друге фирме Борсалина за тврде шешире. По добивеним подацима излази да Италија, Француска и Србија купују исти обим шешира, почињући од 53 санриметра па до 58 см.. За Немачку не шаљу никако нашу почетну нумеру 53, а додају још две 59 и 60 см. Међу тим за Румунију шаљу чак од 51 см., и у опште већи је сортиман за ову земљу од нижих нумера него за друге народе.

Што на пр. Немци имају веће нумере шешира него Срби нема везе и са запремином лубање, односно с њиховим већим мозгом, јер код Срба је по правилу виша лубања, тако да индекс сам за себе ништа не казује. Разуме се, да ће у овим питањима тек опширна свестрана мерења више светлости унети. Сортиман по нумерама шешира по државама и народима заиста варира, али овде није место да износим ту пропорцију. Узгред ћу напоменути да и у нас има људи који носе шешир од 60 см. у обиму (ову је нумеру носио и Милован Глишић). Интересатно је истаћи да наши острвљани Јадранског Мора имају највећу запремину лубање према околним народима, која им износи просечно 1524 □ см.. код аустријских Немаца 1521, Чеха 1507, Влаха 1478, Маџара 1437, Цигана 1407. Додајем да Арнаути имају чак мању запремину и од Цигана, и то свега 1386! Босански антрополог Глик нашао је да је просечно обим лубање код Арнаута између Шкумбе и Маће само 499 милиметара.

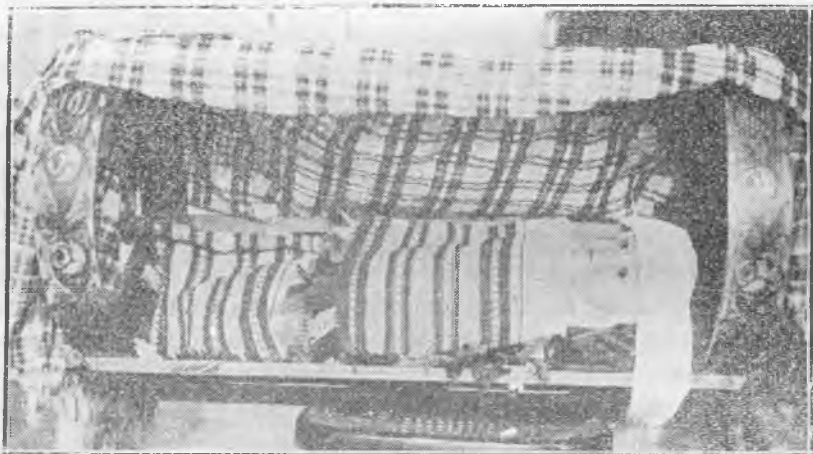
Душевно заостале расе имају знатно лакши мозак и, разуме се, мању лубању од културних народа. И по занимању, код истог народа, варира тежина мозга. Они, који се интензивно умно баве, имају тежи мозак од људи, који раде само снагом, као занатлије, радници и надничари. Људи са значајним образовањем, на високом интелектуалном нивоу, особито се истичу тежином мозга. Бушан је навео 107 знаменитих умних људи: научника, песника, музичара, политичара итд. Међу њима се истиче Иван Тургењев са 2012 грама мозга, Кивије 1830., Бизмарк 1807, Олни математичар 1701 итд. Ова скала није правилна, јер после Тургењева који заиста стоји на првом месту, долази неки Буни, француски нотар и политичар, па тако ускаче овде онде и други неки обичнији човек, али ко зна шта је те људе омело те се и они нису попели на највишу лествицу, јер често пута прилике су јаче од свега. Тек остаје истина да људи јакe умне снаге, по правилу, претежу мозгом од узете средње мере. Не треба се нимало бунити, што неки пут епилептичари и лудаци чак имају и још тежи мозак него и сам Тургењев, јер код њих се маса мозга патолошки умножила, није расла нормалним путем. Занимљиво је и то, што Кинези имају просечно тежи мозак од Европљана.

Брока је дошао до врло вероватног закључка да су париске лубање из средњег века с мањом запремином него што су код садашњих Парижана, што би одговарало садашњој потенцираној умној моћи. Ранке је опет нашао да у Баварској варошани имају тежи мозак од сељака. Код животиња је Маршал израчунао, да су сисари из еоцена редовно имали мањи мозак него сродне форме из млађег терцијера и садашњег времена. Ово се рачунање врши тачно по лубањској запремини, јер мозак, као што је познато, заузима сву шупљину. И тако би изашао вероватан закључак да умне моћи код људи, па чак и код животиња, према времену расту с већом лубањом и с већим мозгом. Истина до сад није беспрекорно утврђено, али по свему изгледа, да брахикефали имају већу запремину лубање од долихокефала.

Увек је копкало научнике како су постали долихо а како брахикефали, јер се дешава да се од оца и матере с истом формом главе рађају деца с разном формом главе, али велико правило остаје у сили да се читави народи ипак могу по разној форми главе груписати. Ето код Немаца има обе врсте лубања, као што смо навели, и сад се пита откуд то и како? Одговор је негативан и ни мало не задовољава доказима. Али, у последње време особито је Валхер¹⁾ направио праву узбуну у научном свету, што је експериментом желео доказати да форма дечије лубање зависи из почетка од тога, како се тек рођена деца с рскавичавом лубањом ставе да леже за прво време. Кад их је стављао да леже насатке, глава им се са стране спљоштавала и издуживала па су постајали долихокефали, а кад их је држао на леђима, онда им се потиљак и чело ширило и излазили су брахикефали. Маја 1914 године Валхер пропраћа даље своје експерименте и вели, да мала деца, чим им се почне будити психа, ако им се метне мек јастук, она се одмах изврну на леђа, јер би им се иначе дисање пригушило, пошто им глава упадне дубоко у јастук, а пригњечена страна јастука приђе им уз уста. Чим им се стави тврд јастук, она се преврну на страну. Кад су сувише мала и повијена, остају како су метнута. У овим случајевима, не само лубања, него се и лице исто тако дотерује. За то он мисли да индекс главе, или као што смо краће одредили брахикефалство и долихокефалство, нису једини главни критериум расе и њена диференцовања, као што је до сад важило. Али Валхер, при свем том никад није сумњичио наследност једне или друге форме лубање у већини случајева. Ранке је одавно указао на то, да код брђана у Горњој Баварској, који се пенетрају по планинама, мишићи с темењаче морају бити јако развијени и да лубању силно повлаче на ниже, па је тако скраћују, и да можда отуда постаје брахикефалија. У најновије време Нистрем се довија да брахикефали код Монгола вероватно постају отуда, што се исто тако потеже и скраћује глава и код њих, јер су они вечити јачахи, па док

¹⁾ Фишер и многи други научници споре ове претпоставке, али оне ће ипак још дуго бити претресане.

јашу потиљачни мишићи непрестано им вуку главу на ниже. На ова домишљања и ја имам да додам неке нове податке. По Шумадији сам овде онде виђао дугуљасте главе код деце, и на питање откуд то, матере су ми редовно одговарале, да су за време трудноће ткале и морале трбух да притискују о вратило, па се детету још у утроби глава деформисала. Ово ће се мишљење моћи потврдити тек великим бројем неоспорних примера. Даље, у Старој Србији било је правило, на пр. у Призрену и сад, пошто мати подоји дете, спусти га у колевку на леђа, онда преко трбуха пребаци шамију и веже је испод колевке, а другу пребаци преко чела, па и њу онда испод колевке веже. Кад се овако везано дете заљула, истина неће моћи да испадне из колевке, али рскавичаве кости попуштаће под притиском, и глава ће се спљошњавати дакле чело ће се раширити као и потиљак, а од јачег притиска може глава да се нешто и издужи. Због оваквог везивања деца леже већином

Беба у колевци (Призрен)

на леђима, а ретко кад насатке, и то обично само пред купање, кад га мати одвеже и повој попусти или га сасвим скине, да се мало попраћака. Ако мати за бременитости тка, а у старо време свака је то чинила, и дете се већ родило с нешто деформисаном главом, повезачама ће се још јаче повећавати та неприродност.

Колевке (зипке) су распрострањене у свима градовима и паланкама целе наше земље, затим и по селима од Мораве до Јадрана и по југозападу свуда. Сем колевке, у Србији су врло распрострањене и тако зване *љуљке*, али нигде се не мешају с колевком него имају своју засебну област где се само оне употребљавају. Љуљка је готово четвртаста вунена поњавица, око 80 см. дугачка, с пришивеним упртама на крајевима. Та се љуљка прво простре на земљу, по њој се метну пеленице и јастуче дође на своје место, па се онда д те тамести. У кући се љуљка упртама обеси да виси, а на њиви се узлигне од земље на укрштеним моткама.

У обешеној љуљци или кад је мати запрти дете стално лежи на леђима, те му се потиљача шири а од притиска и обе слепоочнице са стране од стегнуте пљавице а уједно се цела глава издуљи; па и лице му се као и чело неколико поузе. Сад се љуљка већином виђа у Ресази, Темнићу, по крушевачком округу, даље по моравском и тимочком округу, делом по пожаревачком и у крагујевачком, нпр. у Црном Калу.

Од Крагујевца на запад и север нигде је више нема. У Поречу мати носи детенце у тако званој *лубници*, која је направљена од танке широке елипсне дашчице околу с нарочитим данцетом потпуно личећи на заокружљену дугуљасту кутију.

Мати запрти упртама лубницу на леђа, озго је чиме покрије, и дете ту равно и мирно лежи, а и слободније се може покретати него у љуљци, која га стиска. Али, пошто и овде повијају дечицу, то и она највише леже на леђима, да им се често потиљак чак уравни, а у Звижду се виђа таква затесаност, неки пут јача на десној страни, а неки пут на левој.

У Београду има матера које повијају децу, чак и велику, која се у туђем свету слободно праћкају. Шта више иду неке породице и тако далеко да и руке добро повојем притегну, плашећи се да се дете не преврне на трбух и не угуши. Тако чврсто повијено дете, целу ноћ положено на леђа, с муком преспава. Ово чине поред горњег навода и због тога да се дете са слободним ручицама не би ноћу открило и озебло. Последица је да су код ове деце главе спљоштене, чело и потиљак. И сад колико овако вештачки деформисана глава може да изазове пометње за антрополога! За то се антрополог не сме ограничити само на шаблонско мерење, него прво треба у сваком крају да испита живот у свима правцима, од рођења па даље.

Занимљиво је да и Украјинке (у јужној Русији) носе такође децу у истоветним лубницама као и наше Поречанке.

Од етнолошког је значаја, што се од европских земаља, још само где где у Француској главе деформишу, по правилу у Бретањи и у Нормандији. У овим се земљама двојако женска деца повезују, а и од-

Селанка из Креније (Заглавак)
са љуљком и дечићом на леђима.

расле женске тако чине. Један је начин овакав: савијеном марамом са ширине подланице, чешће нешто ужом, повеже се преко раздеока више чела, па се веже испод потиљка; други је начин што повезача иде опет преко раздеока али се крајеви не спусте испод потиљка него испод браде, где се вежу. У оба случаја врши се циркуларни притисак, али под првим је много јачи, за то се од њега виђају издуженије главе него по другом, начину. У оба случаја затиљак се јако измакне, и то кад је испод браде везана шамија затиљак иде с челом у једној хоризонталној линији, а кад се шамија веже испод затиљка, уза сами врат, онда се затиљак као бундева од хоризонтале нешто дигне и више истури.

Још је Плиније у старом веку описао вештачко дотеривање главе на обалама Црног Мора, специјално око града Церазуса, садашњег Трапезунта. Скоро се ово потврдило и откопавањем старих гробаља на Криму,

Сељанка из околине Градишћа, са лубницом и дешетом на леђима.

где су збиља нађене дотеране лубање, па тако и у Мађарској, Доњој Аустрији и Швајцарској, у Немачкој до Рајне и у Француској, а један примерак чак и у Енглеској. Ове лубање, мисли се, да су преостале од народа, који се за време сеобе с истока раштркао далеко по западу. Херодот опет помиње деформисане главе код Скита, али не каже и начин како су то постизали. Код Грузијанаца се такође некад практиковало деформисање лубање, па се до скоро одржавало. Врло је значајно што чувени јелински лекар Хипокрит, говорећи о деформисаним главама, закључује: да дугоглавци постају због тога што им се главе у раном детињству стежу повезачама, а доцније „ова вештачка форма постане у народу наследна“. Ево подстрека за Валхерову хипотезу.

Овде ми долази под руку да уметнем и један наш пример. У преисториском насељу села Винче, недалеко од Београда, на Дунаву, нађено је доста кипова од печене земље, који датирају од прилике од пре 4.000 до 5.000 година. Многе од ових статуета имају облик главе са свим сличан главама код Бретанкиња. Многа је глава ових статуета бундевасто издубљена, нешто косо у вис. Ови су кипови рађени извесно по нечијем стварном таквом изгледу код мештана, дакле којима су у раном детињству такође марамом главу стезали, и судећи према Бре-

танкињама, шамија је везивана од раздеока, испод потиљка. Чудно је, што ови кипови имају на лицу дебелу маску, да им се чело, нос и очи не виде. Ови су идоли свакојако по верском тадашњем тумачењу за то били маскирани, да им смртни човек лице не сагледа. Шта више и сад је строго прописано код многих дивљих народа да се ничице пада на земљу кад владалац хоће поред њих да прође, и ни за живу главу не сме се поглед бацити на њега, а врло је раширено признавање владара за божанско биће. Тако исто и што је код винчанских идола глава деформисана има и код других народа своју аналогију. Негда је код Перзијанаца било допуштено деформисање главе само владарима и високој властели као знак одлике.

*

Српкиња и сувише воли децу, брине се за њихову лепоту, за то им недостатке исправља. Кад се дете роди с чворноватом или сувише издуљеном главом, мати или бабица намаже руке препраном машћу и дотерује сваки дан детињу главу, дајући јој округласт облик. На пр. овако је чинила и позната породица Деспића у Сарајеву, с признатом лепом децом. У Србији, кад се роди дете с врло испупченим челом, преко чела му се веже шамија прилично чврсто, и тако му се за кратко време конституциона грешка исправи. Иначе је правило, чим се беба почне купати, одмах наступа и моделовање главе, јер, разуме се, само док је рскавичава може јој се облик улепшавати. Машћу се намажу руке, прихвати се глава, и с обадва палца благо трља чело и обрвњаче (коштани део испод и нешто над обрвама), и тиме се постиже да се ниједна кост или део од ње неприлично не испупчи, него да се глава заокругли. Затим се дотерује нос, на шта се обраћа особита пажња. Док је беба у коританцету, кад се купа, а то се чини сваки дан, левом руком се држи за главу, а палцем и кажипрстом десне руке повлачи јој се нос од корена до врха, стежући рскавицу по средини да се хрбат носа уздигне, а на доле да се ноздрве поузе, и да ни у ком случају не постану шопаве. Биће да у овом раном дотеривању, док је сва глава рскавичава, треба тражити узрок, што међу Србима нема ни за десети део онолико света с ружним челом и носем, колико се виђа по Русији и Чешкој. Знам једну пријатељску породицу у Београду, где је мати свој деци моделовала нос, због чега је код све деце постао нос правилан, а код једног детета то је изоставила, што се ужасно драло, чим би га прстима дотакла, и нос му је остао прћаст. Јиречек¹⁾ је објавио ове раније податке: „Срби и Српкиње у средњем веку били су лепо и с правилним цртама, Словени помешани с Илирима и Романима покашто такође с Грцима, али без јаке старогрчке примесе, каква се иначе виђа у Бугарској “

Дофлајн²⁾ такође одличан посматрач, а зоолог по струци, Бугаре

¹⁾ Историја Срба, II св. 1. пол. стр. 76. Гота 1918. — ²⁾ Doflein, Mazedonien, 271.

убраја у чисте краткоглавце с дугуљастим лицем. Какве лепоте међу људима и женама није видео. Међутим у Прилепу и Охриду запазио је много плавих Македонаца с дугуљастом главом. — Ово је са свим разумљиво, јер немају толико монголске примесе као Бугари.

Јединствен случај прилагођивања ради опстанка видимо код Грка после османлиске најезде у њихове земље, јер су се (по Taylor-у) они почели довијати чак и формом главе да личе на завојеваче, за то су и у европској Грчкој и у Малој Азији код мале деце, иначе овалну главу, вештачки притиском моделовали у широку, округлу „а ла турка“.

Као паралелу наводим да су стари Перзијанци деци моделовали и нос, али само код принчева, трудећи се да буде извијен, као орловски кљун, да би му цео изглед одавао срчаност. Од садашњих народа као Српкиње моделују нос још и Черкескиње. Мени је овде згодно поминути још једну соматску карактеристику.

Скренућу пажњу и на тако звану *монголску мрљу* код одојчади, која је прво опажена код јапанске деце, па зато је и прозвана монголском. С том се мрљом деца роде, и она је обично на крстима. Варира од пола сантиметра до 5 см., а може да буде и за две подланице. Од обичне коже истиче се највише као модра мрља, ређе је више сива или друге нијансе. Облик јој је тако исто различит. Обично је само једна, ређе неколико њих. Јапанска деца имају је чак 80 до 90%. Нађено је доста и код Кинеза, Корејанаца, Анамита, Сијамаца, па и код Аинаца, Индонезаца, Хавајита, Црнаца, Ескима и т. д. Па шта више и код европске деце, а међу њима највише код Бугара, а они и имају много монголске примесе. Дакле, можда ће ова мрља (у другој години обично ишчезне) бити дијагноза за одређивање јачине монголске крви код беле расе.

*

Велика је штета што су многим свецима по старим нашим манастирима очи избудене, јер би се и по томе могао проценат црномањстих и плавих релативно одредити: која је боја преоблађивала тада у становништву, јер би Србин сликар за образац узимао најрадије боју очију из околине, као што је узимао на пр. за тајну вечеру постављен сто с онаквим пехарима и судовима, какви су шта више и сад још у обичају.

Узгред ћу навести да Турци нису копали очи свецима по српским храмовима него су то увек и једино чиниле Српкиње из празноверице, јер су малтер одатле ситниле па у води растварале и мазале болесне очи код деце и одраслих да оздраве, верујући да је само свечено око кадро да исцели и људско болесно око. Ово ми је потврдио и г. Љуба Стојановић, академик.

*

И о телесној висини има се шта рећи, јер се и у том погледу хтело статистиком, као науком, да помогне. Попер је по висини поделио

знамените људе у три категорије, и нашао да су *високи* били између осталих: Бизмарк, Карло Велики, Линколн, Мазарин, Мирабо, Вашингтон, Гете, Петрарка, Шилер, Тасо, Тургењев, Дарвин, Галилеј, Леонардо да Винчи, Ђордано Бруно. *Средњег раста* били су: Гледстон, Макијавели, Бајрон, Данте, Волтер, Лине, Њутн, Шопен, Михеланђело, Ват, Лајбниц, Лутер, Ниче. *Мали* су били: Александар Велики, Атила, Кавур, Кромвел, Фридрих Велики, Гамбета, Лудвик XIV, Наполеон I, Тамерлан, Хајне, Хорације, Монтескије, Момзен, Л. Ранке, Русо, Ампер, Хелмхолц, Хумболт, Кеплер, Лаплас, Бетхофен, Моцарт, Рафаел, Шуберт, Кант, Исус Христос, Свети Павле. И из његова малог набрајања јасно се види да је *највише генија било малог раста*. Ово је запажено не само код политичара и истакнутих личности из културно-историске сфере у свима правцима, него је пропраћено и код других људи велике памети и духовитости у другим слојевима друштва и занимања, онда код чланова једне исте породице, код школске младежи итд. Попер даље покушава да докаже да су даровити људи били велики, средњи или мали, али с кратким ногама, а с великим трупом. Наравно, да је ово за сад још отворено поље за проматрање, и само га треба с општег гледишта узети.

Од Срба су најзнаменитији Немања, Свети Сава, краљ Милутин, цар Душан, Милош Обреновић, Карађорђе, Хајдук Вељко, Руђер Бошковић, Његуш, Доситије и Вук Караџић. Колико је мени за сад познато херкулесне висине и развијености били су цар Душан, Високи Стеван, Ђурађ Бранковић и Његуш. Карађорђе је био кошчат и повисок, Вук као и Кнез-Милош омален, дежмекаст и Панчић висок, угасито смеђ. Да поменем по г. д-ру Мирку Хирцу и ове Хрвате: Гај мален, плећаст, кестењаве косе, загасита лица; Мажуранић висок, атлетске грађе, у младости смеђе косе доцније загасите; Штросмајер средње величине, смеђ; Рачки врло мали, кестењаве косе, лице безизразно, Јагић темељан, са мрко граорастим очима. Од Словенаца: Миклошић дежмекаст, смеђ, нешто виши од средњег раста; Копитар риђ, танковијаст, мало виши од средњег раста. Нико од њих није антрополошки испитан.

Тешко је по фрескама одредити, да ли су збиља баш онакви људи и жене, како су насликани, јер им је и за све свеце правило било да их сувише издуже. Ако би то било приближно истинито, онда је већина старих српских владалаца и аристократа била висока, не само Немања и Милутин него Вукашин и Краљевић Марко и Оливер, тако исто и женске. Али кнез-Лазар, колико сам могао пресудити по његовим моћима без главе у Врднику („Раваници сремској“), био је малог раста. Србе треба с те стране изнова испитивати.

За етничку дијагнозу боја косе и лица може да важи потпуно онда кад се тиче само европских Индоевропљана, јер по правилу плава коса и бела кожа иду руку под руку с долихокефалијом а црномањаста су већином брахикефали (изузетак чине Финци, јер су плави а ипак брахикефали). Поменуто је да су северни Руси негда били као и северни

Германи што су и сад долихокефали; а за негда аустриске старе Словене исто су потврдили Нидерле, Матијека и Толт. Јужни Словени, мешавином су се прометнули не само у брахикефале него већином у смеђе и црномањасте.

Интересни су портрети старих српских владалаца. На пр. чланови Немањићеве лозе који су по правилу сликани као плави, цар Душан, Доситије и кнез Милош били су смеђи; Вук Караџић исто тако; Даничић црномањаст. Карађорђе чини изузетак, јер је био чак јако црномањаст с црним очима. По љубазном писму г. Павла Поповића, проф. Универзитета, и Његуш је био црномањаст, у свему.

Што се тиче мозга може се рећи да је код људи тежи мозак него код жена, за тим је женски мозак простије грађе, приближан дечјем као и лубања што је. Чудна је појава да се код женских чешће јавља прогнатија — да су им зуби косо усађени у вилицама — него што је случај код људи. Прогнатија је општа особина Црнаца и других нижих народа.

Дакле, као што су неоспорно замашне телесне разлике између људи и жена, тако су исто различне и на психичком пољу. Проматрање у интелектуалном правцу доводи до закључка, да је код жена асоцијативно мишљење слабије развијено него код људи. Код њих је особито слабо развијена моћ да комбинацијама логично изводе нове представе. Бушан даље наставља: Човек живи за идеју, за апстрактност, жена за личност, за конкретност. По томе жена индивидуално стоји, по самој природи свога бића, на нижем ступњу развића од човека, што јој је природа вековима неизгладиво утиснула у душу и тело. До сад није било ни једне генијалне женске. Због нежније конституације, а седећива рада, нарочито у школи, изазива се код већине женских кривљене кичме, за тим ненормално спуштање утеруса и рђаве последице од напрезања при менструацији. Те и многе друге тешке околности изазивају код њих хистерију, кржљавост, малокрвност и сувише брзо девојаштво. У дружби с мушкарцима, и због других узрока, постају мушкобанасте и поружњају.

Нешто од ових претпоставака (Бушана и других антрополога) мора да остане, ма да се на први поглед осећа да је тумачење женске природе по дескриптивној антропологији више конструктивне форме. На пр. како су и могле женске бројати своје геније, кад су се тек пре два века почеле интензивније бавити науком.

Мушкобане се зову оне женске које и спољашноћу одају у многоме неко одступање женске природе и прилажење мушком. Карлице су им слабо развијене, ноге танке, за то струк витак. Прси су им пљоште, лице угласто, црте лица грубе и често су с мањом брадом и брковима. Глас им је дубок и јак. У психичком погледу још се више осећа њихова изврнутост. Мрзе женске радове, воле спорт, одевају се радо као мушкарци и што старије све бивају аљкавије. Не могу лако да се реше на удају, а ако то и постигну, не воле да имају деце и са свећом траже

повод да се разведу. Немају стварног нежнијег осећања и без саучешћа су. Као типске преставнике мушкобанастих жена треба истаћи већину сифражеткиња на челу с Пенхерстовом, трагеткињу Сару Бернхард, масу руских револуционарки и велики број феминискиња. Кад човек код Ломброза посматра фотографије руских револуционарки мора да се чуди како су ружне, тупог и неизразитог погледа. Треба са свим веровати, да је многа женска због ружноће отишла у револуционарке, да себи прида неку важност у друштву. Пенхерстова има монголоидски лик, Сара Бенхард такође је блиска ругоби, итд. Занимљиво је што у селу нема мушкобана, јер их напоран рад држи у шкрипцу и што сељак неке патолошке урођености нимало не признаје, нити их узима у обзир. Мушкобана се у Никшићу каже мушкараста, а у моравском округу мушкарача.

За изгубљену мушку равнотежу код људи имамо два народна имена: *сека перса* и *женски петишко*. Код њих је кожа мека, коса свиласта и често су ћосави. Лице им је више женско, нежније, кости слабије а карлице добро развијене и заокругљене. Стопало им је мало, на што они много полагају, иду грациозно, балансирајући. Глас им је висок, енергија слаба и т. д. Женски петко радо везе, плете и т. д. Редак је случај да се који ожени, и то само онај који је упола сека-перса. На послетку долазе *хермафродити* (мелези), код којих су обоји полни знаци зачети.

Рекосмо да су Срби народ правилно развијеног тела и лица. Овом телесном хармонијом особито се одликују Шумадинци и Херцеговци. Црногорци, Далматинци и Личани су јако коштуњави с доста испупченим јагодничним костима и с јаком брадом (мислим на коштани део). Српкиње су и Хрватице, може се слободно рећи, много лепше него све остале словенске жене, а Београд у том погледу односи рекорд. Сељанке су најлепше у Мачви, Срему, Стружанке и Шокице у Славонији, јер имају више мяса те су облије, а и боље се од осталих негују, а томе много припомажу и боље материјалне прилике.

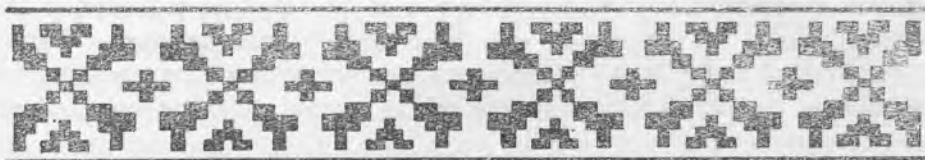
Словењкиње су најздравије и најбоље у сваком погледу спремне за живот. Ово је, ваљда, једини узрок те се у овим крајевима налазе и груди боље развијене, а у Црној Гори и Далмацији прси су пљоште као даска, слично Францускињама.

Расни типови који би били карактеристични за Србе још нису готови, они се непрестано дотерују и утврђују физички и психички. Живот није уравнотежен да тече равномерно и правилно, па да раса постане једноставна. Све је у врењу и пометању. Због простоте живи се примитивно, и дете још с почетка закржљави. На психичком пољу још је горе, где се брбљивац од ученог човека не уме да разликује.

Д-р Сима Тројановић.

Résumé. — Immédiatement après la naissance de l'enfant, la femme serbe se met à le baigner et en même temps à lui pétrir, dans le cas d'une irrégularité quelconque, les os du front pour leur donner la forme. Même opération est faite avec le nez, pendant qu'il est encore cartilagineux. Mais, comme l'enfant, dans certaines régions, passe tout son temps au berceau, couché sur le dos et parfois le front serre par une compresse, l'apparition de la brachycéphalie durable est facile à comprendre — abstraction faite des cas où elle est héréditaire.

ЋИЛИМАРСТВО У КЊАЖЕВЦУ

На овоме месту желим изнети неке детаље који се односе на питање ћилимарства у Књажевцу. Код нас, кад је реч о ћилимарству, многи у опште и не признају друго осим пиротског. Ово долази отуда што пиротски ћилимови по изради и лепоти потискују све сличне израђевине. Говорећи о занатима у Књажевцу, Милићевић још 1876. г. вели: „А вреди поменути да се ту тку и красни ћилими, готово исти као они у Пироту“.¹⁾ Из ових редака видимо да је Милићевић још тада у Књажевцу запазио израду ћилимова, али их он не идентификује са пиротским.

Доцније, 1887. г., Карић (Србија, с. 884) вели: „па тамо се (у Књажевцу) израђују и ћилими, који ни у шари ни у трајашности нити у чему другом уступају пиротским“. Да овако напише Карић је сигурно у Књажевцу видео који примерак ћилима, који је израђен под непосредним утицајем пиротског ћилимарства, или га је баш израдила нека Пироћанка.

Коста Н. Костић је о пиротском ћилимарству опсежно говорио и са пуно разумевања, износећи многе самосталне мисли по питању постанка и развика пиротског ћилимарства.²⁾ Говорећи о местима у којима се на Балканском Полуострву данас тку ћилими, Костић вели ово (с. 110 и 111): „Из Пирота је пренесено ћилимарство у Књажевац, јер се данас, истина са мање вештине, тку ћилимови у Пиротској Мали, коју су у турском времену населили досељеници из Пирота“.

Много пре ослобођења Пирота (1877. г.) у Књажевцу је било неколико досељених пиротских породица. Жене из ових породица израђивале су у Књажевцу исте онакве ћилимове какви се раде и у Пироту. Оне су ове ћилимове задржавале за себе или продавале. Старији људи памте да су пре 50-60 година у Књажевцу пиротске ћилимове радиле нека баба Мара и баба Стојанка, а још и двадесетак година доцније

¹⁾ Кнежевина Србија, с. 843. — ²⁾ Стара Српска Трговина и Индустрија.

пирогске ћилимове су радиле Јелисавета Жике Јаковљевића, Стевана Живка Ранчића, Сгана Чушмерданка и друге. Најпознатија је међу њима била Стевана Ж. Ранчића, која је радила ћилим за краља Милана. После смрти ових ткаља у Књажевцу се престало са израдом пиротских ћилимова, јер ткаље нису научиле овоме послу своје потомке. Ђорђе, син Стеванин, тврди да његова мати није ни своју женску децу научила да ткају ћилимове на пиротски начин. Али ипак се осећа утицај пиротских ткаља на ткање вунених предмета у Књажевцу. Ово што смо изнели било је потребно да би белешке о ћилимарству у Књажевцу, које следују, биле јасније.

Како се и у околини Књажевца махом гаје овце са меком и власном вуном, као што је то случај у околини Пирота, то су и у Књажевцу били повољни услови за израду вунених тканина. Још од најстаријих времена, женски свет је у Књажевцу и у околини, поред осталих предмета, израђивао и разне тканине и то на свој начин. Радиле су на обичном разбоју, какав се употребљава свуда у нашем народу.

Још од најстаријих времена израђиване су *поњаве (шаренице)* или *покровице*, са три до четири поле. Ове су тканине са грубљом вуненом основом и потком, што је чињено због тога да би поњаве биле дебље и пуније. Поњаве су рађене и са прреном основом или „врвцом“, која је била јевтинија. Поњаве су израђиване на обичном разбоју са два нита и две подношке. Ако се поле тку у боји са шареним пругама, онда се при шивењу пола пруге по боји тако удешавају, да би се боје слагале.

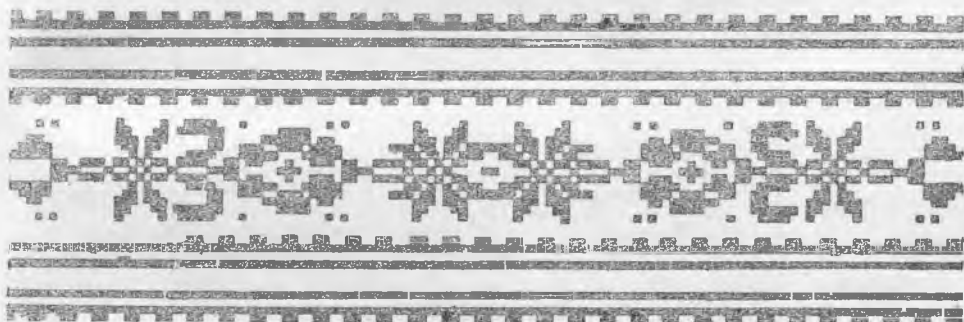
У Књажевцу и околини постоји и један начин ткања, т.зв. *четворно ткање*. И у овом случају ради се на обичном разбоју са четири нити и четири подношке. Ткањем на овај начин добивају се много солидније и јаче поњаве, јастуци, опрегљаче, завесе итд., све у прекрштеним квадратима (четворно ткање познато је и у Пироту и околини, и ради се на исти начин).

Нека вунена ткива старије жене у Књажевцу називају *наљевцима*, и кад се потражи детаљније обавештење о овоме називу види се да се он највише односи на ћилимове. Исти је случај и са називом *улевје*. И наљевци и улевје значе тканину јако изаткану и збијену да се основа никако не види, а то је одлика ћилимова.

Књажевачки ћилим је састављен из две поле, дугачак је до два метра, а широк један и по метар. Увек је шаран у боји, па иако је састављен од две поле, шаре се тако подударују да се једва познаје место на коме су поле састављене. У ћилиму је основа памучна или вунена (танка обојена пређа) и тако је изаткан да се ни једна жица основе не може видети. Књажевачки ћилим има увек две поле и свакад са простијим или сложенијим шарама, које се зову „*пребирани шаре*“. У разговору о изради ћилимова знаје се да се, кад се хоће сложенија пребирана шара, мора радити „на више нитке“, нпр. „шест нитке“. У ствари овде није реч о неким нарочитим нитима (две су нити у разбоју) већ се под „нитке“ разумеју

оне жице, које се према фигури — шари пребирају прстима и одеље, па вежу за један штапић, чошто је предходно направљен „зев“ помоћу једне дашчице, која је, још при навијању пређе, увезана између основе. Док ткаља ради на ћилиму просто, то јест док ради један део са једном бојом, она протура чунак (совељку) с једне и друге стране и набија са брдом. Али чим дође до шаре, почне радити прво само прстима, пребира и издели жице према шари, и при томе раду се помаже дашчицом. Рад на „пребиру“ зову „на нитке“. Од једне сам ткаље чуо да она, кад дође у ткању на „пребирану шару“, онда ради „на грганке“, (то је скупљање пређе прстима, пребирање и разбрајање према потреби). Рад на пребираној шари врло је спор. Дешава се да прође цео дан у раду, а да се не изradi мали део пребиране шаре (пребирање жица, увлачење основе, делење коцкица помоћу дашчице). У говору се чује кратко „пребир шара“ у место пребирана шара. Пребираних шара има разних врста и највише се виде у ћилимовима, затим у завесама, и по мало у прегљачама.

На ћилиму се обично израђују по пет пребираних шара, које су симетрично и сразмерно одвојене „размерене“.¹⁾ Али има ћилимова и са

три пребиране шаре. Горњи цртеж даје приближну слику *пребираних шара* на књажевачким ћилимовима, али се на њему не може видети она правилност у пребирању, затим складност у бојама и лепота као на оригиналу.

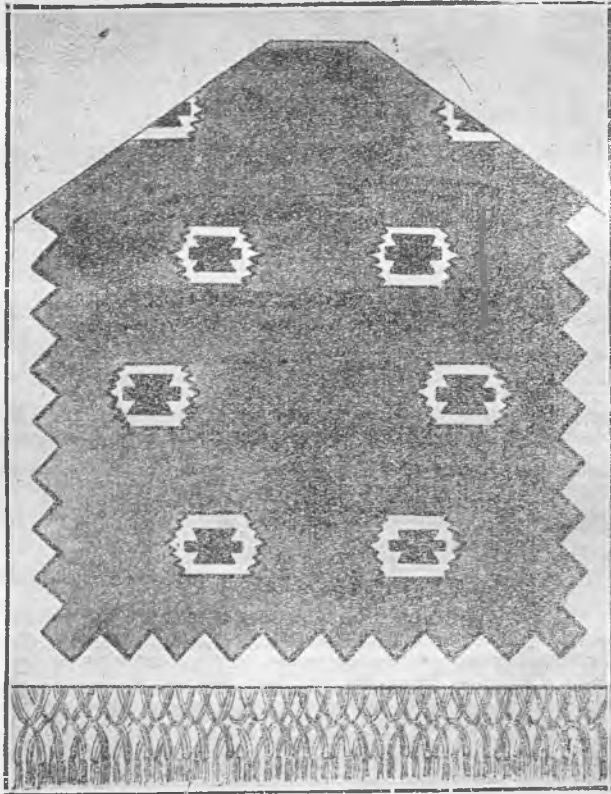
Оваква израда ћилимова са оваквим шарама може се сматрати као независна. Али, с друге стране, има и разних утицаја, нарочито утицаја пиротског ћилимарства. На приложеном цртежу (стр. 58) једног дела књажевачког ћилима виде се израђене „коцкице“, које много личе на „софрице“ пиротских ћилимова.

По изради и по пробираним шарама и у сваком погледу, књажевачки ћилимови долазе у ред врло лепих израђевина овога краја,²⁾

¹⁾ „Пребир шара“, „пребирано“ значи да је рађено више рукама — прстима. —

²⁾ Пре 30 година на једној изложби (у Паризу или Београду?) одликовани су књажевачки ћилимови, и том је приликом жена Миливоја Црноглоговића добила награду за свој ћилим са „пребираним шарама“.

Ћилимови се употребљавају по кревету као покривачи или на зиду над креветом као украс. По селима у околини Књажевца, када сељаци иду на свадбу, славу или сабор, стављају ћилимове позади на колима. Исто тако ћилим, савијен у трубу, стављају сељаци у „терђију“ позади на седлу, и њиме се кад су на путу, покривају.

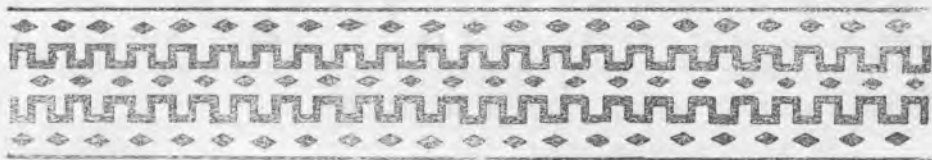

Како је вуна поскупела и пошто је посао дангубан, данас се у Књажевцу ћилими мање израђују.

Влад. М. Николић.

Résumé. — L'auteur donne quelques détails sur l'industrie de tissage à Knjagevatz (Serbie de l'Est) où, dès temps les plus anciens, les femmes confectionnent sur des métiers primitifs et selon leurs fantaisies, les différents tissus comme: ponjavé—charenitzé, pokrovitzé, tchilimove (tapis) etc. La caractéristique de tapis de Knjagevatz consiste dans le fait qu'ils ont toujours deux pans (pole) et sont toujours tissés avec des ornements en couleurs („prebirane chare“).

Par suite de la cherté de la laine dans ces derniers temps, et par suite de la lenteur du travail onéreux, cette industrie de tapis est devenue moins prospère.

О СТАРОМ НАРОДНОМ БОЈЕЊУ

Предиво, којим су наше шаре рађене, сељанке су бојиле природним средствима. Те су боје *биљне*. Наше сељанке, нарочито оне у планинским крајевима, и дан дани боје пређу тим средствима. Понајчешће се боји броћем, рујем и јасеном.

Ове *биљне* боје разликују се од фабричких (*анилинских*) јаком постојаношћу и не дрече као ове. Оне се, напротив, одликују благим пријатним тоновима; веома су пријатне за око и zgodне за складове шара на кошуљама, док су, међутим, анилине боје врло живе и тешко се ређају у целину.

Што се тиче постојаности ових боја вреди напоменути, да ће се пре кошуља подерати но што ће боја са везова избледети. Посматрао сам старе кошуље, рађене пре сто година, и на њима шаре као да су јуче обојене. Народна боја неће на сунцу избледети, нити ће је вода испрати.

Биљним бојама наш народ боји још од памтивека. Нарочито је бојење броћем веома старо. Врло је вероватно, да је наш народ рецепт за бојење броћем („Krappfärbung“) понео собом још из старе Индије „Man darf annehmen, вели Фишбах, — dass die Südslaven Rezepte für ihre vorzügliche Krappfärbung...mitbrachten.“¹⁾

Покушаћу да овде укратко изнесем најглавније процедуре народног бојења. Мислим да ће то бити од користи прво стога, што се тај начин бојења разликује од начина бојења пиротских ћилимова (које је Мита Живковић описао), а друго што се он из дана у дан све више губи. То бојење, које сам ја од своје мајке научио, наше Румунке у Крајини зову „васпиту“. Изненадило ме је јако када сам ту исту реч чуо у Вантаронима, на самој грчкој граници. На питање: шта ће са већ

¹⁾ Friedrich Fischbach, Die Verbreitung und Kultur der Südslaven, Hanau, 1871.

израђеном пређом даље да уради, — одговорила је наша Македонка: „не' го *вайсам*, господине!“ Кад сам ту реч чуо, одмах ми кроз главу сињу мисао, да је колевка наших шара и бојења — Македонија. Она је одиста била на домаку Византије, а кроз Византију је сва стара источна култура морала проћи и до нас доћи

Сви наши народни везови (шаре) обојени су најглавнијим бојама. Њих нема много:

1) *Црвено*. — То је, како изгледа, најобичнија и најомиљенија наша боја. Она је подједнако мила и Србима и Хрватима и Словенцима. То је боја топле словенске крви, па је, стога, свима нама мила. Том се бојом пређа обоји на следећи начин: Узме се пређа од конопље (тежине, кучине) још пре но што би се изаткала (сад се обично само „потка“ узима од конопљаног градива, а „основа“ је од памука), па се предходно добро опере и осуши. Затим се узме корење од броћа (*Krap, Rubia tinctoria*). Броћ дозрева сваке треће године. Онда му корен суше и стуцају у прах. Добро опрана и осушена пређа се затим потапа у расо од купуса, у који се стилса помеша. Броћ се скува и на тај начин добија се црвени одвар. У тај се одвар потапа пређа, која се, пошто се довољно обоји, извади и пропере у чистој хладној води.

2) *Загасито љаво*. — Ово је готово најраспрострањенија боја у народном бојењу. Њоме се боји овако: Узме се предиво па се затим подуже кува у кључалој води помешаној са пепелом. Затим се пређа извади, а она вода (пошто се охлади и пепео сталожити) узме у чист суд у који се хоће да боји. У ту воду се затим додаје „маја“, а то је „засмрдела“ чорба из другог ког лонаца у коме се бојило. Маја је бојацији исто што и пекару квасац за хлеб. Па ипак наша везиља боји и без ње за разлику од пиротског бојације. У том случају неопходо је потребно да се лонац „засмрди“. Затим се у једну платнену кесицу стави чивит (*indigo*) и измуља се, док се плаветнило по руци не нахвата. Онда се пређа потопи и ту тако постоји *дан и ноћ*. Чорба мора најпре да се „засмрди“, а ако се то није постигло, онда се мора у лонац мокрити да би се чорба у лонцу што пре „засмрдила“. За све време док се лонац не „засмрди“ и пређа не обоји, исти мора стајати на каквом топлом месту (зими обично поред угрејане земљане пећи). Уместо ове воде од укуване пређе, може да послужи „сијерина“ (шијерина, сјера, у тимочкој области *сйра*) т. ј. вода у којој је опрана нечиста (т. ј. неопрана) вуна. Она је згодна зато, што се у њој накупило и зноја и масти (*Fette*). Ради се затим на исти начин. Пређа може да се потопи по неколико пута, ако се из првог потапања случајно жељено загасито плаво не би добило ваља само лазити, да се пређа пре сваког потапања претходно добро осуши, иначе ће испасти неједнако обојена.

3) *Отворено љаво*. — Отворено плава боја, или како је народ у Крајини зове „туркез“, добија се на исти начин као и загасита. Само се при

потапању пређе у лонцу иста држи не дан и ноћ, *већ само дан или само ноћ*, иначе ће место отворене испасти загасито плава боја.

4) *Зелено*. — Најпре се пређа потопи у горе описани лонац за плаву боју. Прво се пређа обоји отворено плаво („туркез“), затим испере у цеђу, осуши и поново потопи у одвар од куваног кисељака, помешаног са стуцаном стипсом. Ту пређа постоји обично 7—8 часова (не више), потом се извади, цеђем опере и осуши, а затим наново спусти у одвар од траве „шерпет“. У тој млакој чорби постоји све донде, док се жељена зелена боја не добије. Затим се пређа пропере у чистој хладној води и осуши. У Пироту се, међутим, пређа претходно обоји у жуто, а онда је ставе у ћуп, у коме је са пепелом растворен чивит. У јачем чивиту добије се *зашворено зелена*, а у слабијем *отворено зелена* пређа.

5) *Жуто*. — Пређа се потопи *лећи* у одвар од млека, а *зими* у расо од купуса у који се стави стипса. Пређа се потом пропере цеђем и пусти у одвар од рујевине (руј има жуто дрво, а у јесен црвен лист).

6) *Црно*. — Узме се прво кора од јовине, а не „јапрак“ — рујево лишће као у Пироту, јер је ово лакше. Јовина кора се добро прокува а са њом се меша и кора од ораха или љуспе (зелени омотач) од ораха. Тај се одвар помеша са галицом (зелена галица, гвожђани сулфат). У ту се млаку чорбу спушта пређа и меша све донде, док не поцрни. Сутра дан се извади, препере и осуши. Ово се понавља обично по неколико пута, све донде, док се пређа довољно не наврани.

7) *Ореово*. — Узме се кора (зелени омотач) од ораха, т.ј. љуспе са зрелих ораха, које у јесен нападају, па се стави у суд у који се пређа жели потапати. То тако постоји недељу дана, са хладном водом, да би љуска омекнула. Затим се подгреје, да би било сасвим млако. Потом се спусти пређа и држи у суду, док се сасвим не охлади. То се понавља неколико пута, што зависи од тога, хоће ли се добити ореово отворање или загаситије. Најзад пређа мора проврети у том суду са љуспама; тако мора стојати док се не охлади. Потом се пређа опере у чистој хладној води и осуши.

8) *Златно и сребрно*. — Златну и сребрну боју, која се такође виђа на везовима (шарама), наш народ не израђује. Некадашње златне и сребрне конце данас је заменила жута („златна“) и бела („сребрна“) срма, коју наше везиље набављају по дућанима.

Поред наведених боја постоје још и друге нијансе „changeant“ и „meliert“, али за њих наша везиља не мари. Она њих назива *шућмурастим*, па их у своје комбинације никако не узима. Исто тако у чисто српским старим везовима никако нема љубичасте боје. Она је новог порекла. Њу виђамо заступљену само у хрватским и словеначким шарама. Српска везиља везе једино основним, јасним и одређеним бојама.

Д.р. Рад. Н. Казимировић

Résumé. — Les matériaux servant pour les ornements de broderies yougoslaves sont teints avec des couleurs végétales très stables, durables et d'un ton agréable. Ce procédé est très ancien. L'auteur, dans une forme brève, décrit la manière employée dans la teinturerie et insiste surtout sur la couleur rouge qui est très fréquente et très en vogue, ensuite il parle du bleu-foncé, le plus commun, et enfin il parle de l'azur, du vert, jaune, noir et noisette.

НАША НАРОДНА ОБУЋА¹⁾

Обућа чини саставни део народне ношње, подједнако важан по значају као и покривач главе или други делови одеће. Благодарећи подвојености од осталих делова одеће, с којима, и ако у тесној вези, ипак није потпуно срасла ни испреплела се, могућно је обућу издвојити и обрадити је у засебном одељку. Број објеката варира од области до области, а зависи од начина обувања у појединим крајевима. Ипак, се нарочито истичу чарапа и опанак као најопштији и најкарактеристичнији. Њих употребљавају најшири народни слојеви као главне, док су остали везани за покрајине, мање оазе, или чак и за поједина места.

У Инвентарима Етнографског Музеја у Београду забележени су, или се у његовим збиркама налазе ови објекти народне обуће: *чарапе, назувци, подланци, башуре, навошти, доколенице (шозлуци, калчине), подвезе, врџце (врвце), койче, кајиши, опанци, клоније, обојци, пайуче, нануле, кондуре, месџве (јемелије, врзанице) цићеле, цокуле и чизме*. Неки од ових објеката имају и различне називе у разним областима, што ће бити наведено приликом појединачног описивања.

Бројна заступљеност појединих објеката у Београдском Етнографском Музеју неједнака је. Прво место заузима чарапа са 186 примерака, друго опанак (76), а за њим се ређају остали објекти, али знатно слабије заступљени. Јасно је одмах да су чарапа и опанак од највећег интереса, да они најјасније карактеришу обућу у нашој народној ношњи, да су најраспрострањенији у земљи, и да у себи садрже толико материјала за студирање, да ће у исцрпној студији народне ношње заузимати видно место. На супрот првима, пада у очи слаба заступљеност приличног

¹⁾ Ово је пишчев семинарски рад читан у семинару Више Педагошке Школе у јануару 1926. г. Урађен је на основи података у старим Инвентарима Етнографског Музеја у Београду, као и на основи објеката којима је Музеј располагао у току 1924 и 1925. године. Рукопис је био већи, са већим бројем цртежа, прегледа и карага. Али због техничких немогућности и материјалних средстава, није могао бити пуштен у потпуности, већ у овом облику.

броја објеката. Узрок слабој заступљености тројак је: или су ти објекти ретко у употреби, ограничени само на извесне крајеве или везани само за једно годишње доба, као што је случај са цскулама, калчинама, а нарочито навоштима и башурама; или су анационалног порекла (местве, јемелије; кондуре су домаћа или улична обућа поглавито муслиманског становништва); или су покрајински, условљени природом самог земљишта. Пример последњих су *клоије* (дрвени опанци), које се претежно употребљавају у Холандији а код нас се носе у Славонији и у неким деловима Војводине због подводности терена. Није искључено да у нашој држави има још и других делова обуће; али да све то обухвати студија обуће потребни су за то потпуни покрајински описи, описи црпани из врела народног животога; или бар употпуњене музејске колекције. Узрок слабој заступљености лежи још и у недовољно прикупљеним објектима. Постоји приличан број недовољно заступљених области или области из којих нема ни једног примерка. Све то сметало је уопштавању, отежавало повлачење граница простирања, и, нарочито ометало обраду материјала на неки други начин (нпр. по природним или бар политичким областима) те се стога прибегло појединачном списивању, као једино могућем начину у овом случају.

Чарапа. — Речено је већ да је чарапа један од општијих и маркантнијих делова обуће. У употребу је ушла из практичних разлога. Развила се напоредо са развитком културе и повећавањем материјалних добара. Данашња чарапа новијег је датума, везана за појаву вештине плетења, пре које није могла бити позната у овом (данашњем) облику, а можда ни под овим именом. Њени предходници су: *башуре* (кожни увијачи у које се увија стопало), *навошти* (сукнени увијачи), ланене крпе и *обојци* (дугачки вунени увајачи, ткани или плетени, који се и данас носе у Војводини место чарапа).

У нашем народу чарапа је позната под разним именима. Изузимајући називе *чарапа* и *чорапа* као општије, па према томе и познатије, овај је објекат у Јужној Херцеговини, Далмацији и Горњем Приморју познат под именом *бјџва*, око Берана: *бјељаче*, у Грахову *колаши*, у Жупанском Котару *клича*, у околини Ђаковице *наглавци*, у Приморско-Крајишкој области *нашћикаче*, у Врањској (Варденик) *кондурицурапа*, у Тимочкој (Валакоње) *објеље*, у Скопској Црној Гори (Кучевиште) оне што су од козине: *козињаре*, у срезу тимочком (Селачка) мушке и женске дугачке чарапе: *доколѣње*, а кратке мушке *наглавци*. Па ипак овим нису исцрпени сви називи, јер ни чарапа није заступљена у Музеју из свих области. Не упуштајући се за сада у тумачења постанка појединих назива немогуће је неуказати на истоветност назива за кратке мушке чарапе у срезу тимочком: „*наглавци*“, са „врстом чарапе“ из околине Ђаковице: „*наглавци*“ и „*доколѣње*“ (у срезу тимочком) са „*женске доколѣнице*“ (у Хрватској). Јер кад би из свих крајева били називи прикупљени и верно забележени, верујем, да случај не би остао усамљен, тим пре,

што ни код Вука (у његовом *Рјечнику*, издање од 1898. год.) не налазимо нпр. ове називе: бјељаче, клича, колаши, наглавци (у значењу чарапе), кондурцурапа, козињаре, објеље, и ако је он путовао по Босни, Херцеговини и Далмацији.

Материјал од кога се израђују чарапе није разноврстан. Изузимајући чарапе од свиле, фула и конца, које Етногр. Музеј у Београду не познаје, а које готово искључиво носе становници градских насеља, мада у најновије време осетно продиру и у сеоска насеља, може се рећи да шири народни слојеви познају поглавито чарапу од вуненог плетива. Истина у музејским инвентарима су забележена и четири пара памучних чарапа, али и оне су из градских насеља (Панчево, Мостар, Ивањица). Музеј познаје још две врсте чарапа које се, по материјалу од кога су, знатно разликују од осталих. То су: „козињаре“, чарапе од козине (козје длаке) из Кучевишта (Скопска Црна Гора) и *чарапе сашивене од гошовог сукна или чојице*, из околине Кинна, где се често могу наћи и чарапе постављене изнутра, каквих има и у Приморско — Крајишкој Области.

Справљање материјала и израда чарапа спада искључиво у дело-круг женске домаће радиности. Начини справљања материјала и израде знатно су компликовани, те би и њихово описивање захтевало доста простора. Стога ће се, што се тиче начина израде, поменути два главна: плетење и штрикање. Први је везан за сеоска, а други више за градска насеља.

Са начином израде стоји у тесној вези *орнаментика* која и јесте главни носилац важности овога објекта. Она је зависна од материјала, његове боје, мотива и комбинација тих боја. Три су начина крашења чарапа:

а) пришивање готове шаре изведене на чојици или неком другом материјалу, или пришивање шара од исечене чојице разних боја. Овом орнаментиком одликује се чарапа нашег Приморја;

б) вежење или штиковање по већ исплетеној чарапи. Прво се врши разнобојним плетивом и вуницом; друго поглавито вуницом. Но поред тога у ову се сврху употребљавају и перле, шљокице, срма, манисте (Јужна Србија, Црна Гора, Босна, Херцеговина); и

в) шарање разнобојним плетивом или вуницом у току самог плетења. Ово је један од најтежих начина крашења а зависи од умешности раднице, начина плетења, изабраног мотива и боје материјала који се има на расположењу. Њега сретамо у свима крајевима где је плетена чарапа у употреби; разлике постоје само у мотивима и боји употребљеног материјала.

Бојење материјала за плетење чарапе, као и онога за њено крашење, изузимајући случајеве где су они замењени фабрикатима, врше наше сељанке, које га и справљају. Боје су везане колико за укус раднице толико и за области. Тако нпр. беле чарапе превлађују у Хер-

цеговини, Далмацији, Црној Гори и Јужној Србији; црне (врање) се носе скоре у свима осталим областима; црвене — крмезове са и без шара јако су у употреби у Ужичкој и Ваљевској Области, у Горњем Подрињу, а нешто слабије су заступљене у Мостарској, Врбаској, Косовској, Нишкој и Зетској Области; вишњеве у Ужичкој, Ваљевској и Зетској; плавих има у Срему и Новопазарском Санџаку; а чарапа комбинованих боја има у свима областима и то у знатном броју.

Шаре на чарапама су разноврсне. Превлађују оне са правим линијама (крстићи, куке, звездице, квадрати, рибља кост), али не изостају много иза њих ни шаре са кривим линијама (листићи, руже, разни цветови) за које је потребно више пажње и праксе, финијег укуса и способности за комбиновање боја, што захтева виши ступањ духовног развитака дотичне раднице. Сама студија облика и правца и димензија линија у орнаментици дала би нам драгоцених података о психи наше сељанке, јер би из њих, на основи теорије уметности, могли „прочитати“ многе особине нашег народа у појединим крајевима (строгост, достојанство, слободу, страст, снагу...) а из комбинације боја и мотива: тугу, бол, љубав, наду.

Шаренило орнаментике и разноврсност мотива без утицаја су на облик чарапа. Облик зависи од пола, дана употребе и начина израде. Према полу разликују се мушке од женских (женске су обично дуже и простије шаране, везују се узицом исплетеном од истог плетива; мушке су краће — до изнад чланака, и дуже до испод колена и обично имају при врху горњишта 10-20 см широк поплет рађен вуницом). По намени разликују се чарапе за сваки дан (од грубљег плетива, мање шаране и то са простијим шарама) и за свечане прилике („стајаће“) које се носе само о великим празницима и свечаностима; оне су више крашене и имају лепше шаре. У начину израде разликују се, изузимајући „обојке“ који у Војводини замењују чаралу, чарапе са равним од чарапа са убраним горњиштем, и нарочито „разрезане“ од неразрезаних. Разрезане се носе у Приморју, Херцеговини, Босни и Црној Гори из које допиру и на Косово. Разрез се налази на горњишту и његова дужина зависи од дужине горњишта. Чарапа се на разрезу закопчава копчама; ређе се везује врвцом (Бочац, Бања Лука). Разрез се оставља при самом плетењу, те је овде и сам начин плетења различан од оног код чарапе са једноставним горњиштем.

Чарапа је распрострањена по целој државној територији. У Етнографском Музеју она је, истина, била заступљена из већег броја области, али су извесни примерци пропали у току Великог Рата. Недостајали су из Љубљанске, Мариборске, Загребачке, Тузланске и Штипске Области.

Назувци. — Најпознатији део обуће под овим именом плетен је од вуне (у Галичнику сашивен од сукна, крашен гајтаном, закопчава се са стране) с простијим шарама или и без њих, носи се преко чарапе и покрива само прсте стопала. Шаре су извођене у току плетења плети-

вом разних боја (у околини Книна везене су по чојици која се после пришије на „обојак“, в. Н.И.Бр. 199) и сличне су простијим шарама на чарапама. Од ових се издвајају „арнаутске назувице“ из околине Косовске Митровице, које имају облик папуче и крашене су чипком и бања-лучке које су на свом горњем делу крашене ресама.

Назувци су — према музејском Инвентару — познати у областима: Сплитској, Дубровачкој, Врбаској, Сарајевској, Скопској, Косовској, Крушевачкој, Ужичкој, Ваљевској, Подринској, Подунавској, Тимочкој, Призренској; у Срему, Банату и у Славонији, али под различним именима. Тако нпр. у Подринској и Ваљевској области овај је објекат познат под именом *навлачак* и *назувак*; у Подунавској, Ужичкој, Косовској, Крушевачкој, Скопској, Призренској и у Конављу: *назувци*; у Сплитској *наврци* или *обојци*; у Врбаској: *наџикаче*; у Херцеговини: *назухе*, *назуци* и *навршици*; у Трнском округу: *назувице*. *Лажназувци*

Подланци. — Подланци су врста полу-чарапе. Плетени су од вуненог плетива. На горњој површини имају отвор целом ширином, кроз који се увлачи стопало. Око отвора су шарани чипком. По горњој површини имају пришивену шару или је она изведена током плетења. У свему личе на преглавак (околина Пећи, где их зову *џозувице* или *џодзукве*) и носе се преко чарапе или се обувају на босу ногу. Негде су пришивени за доњи део чарапиног стопала. У Конављу су бели, вунени, везени памуком, носе се преко чарапа и долиру до чланака. Тамо су познати под именом „докољенице“ (Ст. И. Бр. 425). У Музеју су заступљени свега са четири примерка и то: из Конавља, околине Пећи, са Косова и из Сарајевског Поља.

Башура. — Под овим именом познат је кожни омотач којим се на кишном времену обавија стопало преко чарапе. Гради се од говеђег бурага, који се разапне на прут и осуши, те тако припреми за употребу. Пре употребе се навлажи водом да омекша, да би се могао згодно обавити и утегнути (Ст.И.Бр. 4121).

И ако је башура у Музеју заступљена само са једним примерком (В. Дренова, Крушевац), њена је област простирања много већа. Изгледа да је она у употреби, макар и местимично, на целој области пресног опанка. Негде је позната и под другим именом, нпр. у срезу зајечарском (у Вратарници и Заграђу) зову их *навушице од коже*, а ако је од сукна онда само *навушице*. Ове последње зову у пиротском крају (Крупац: Ст. И. Бр. 4796) *навошти*.

Обојци. — Подмећу се у опанак да стопалу обуvenом у чарапу буде топлије и мекше. То су обично парчад сукна или исечене старе вунене чарапе (нарочито се ткају и плету само они у Војводини који замењују чарапу), дуги обично 20—30 см. а широки 8—11 см. Под горњим именом су познати у Славонији, Срему, Банату, Подрињу, Колубари, Тимоку и Млави; у пиротском крају зову их *залагачи* а у зајечарском *подлегаре* или објала.

Тозлуци. — Граде их терзије а и сами сељаци од разнобојног сукна (белог, враног, црвеног) или чохе, обично плаве. Крашени су гајганом и готовим везом, а чохани су обично крашени срмом или везени срмајли гајганом. Закопчавају се позади или са стране пуцадма (Рудник) или копчама. Разрез позади спојен је при врху, испод самог колена, у дужини од 0,05—0,10 м. Својом дужином допиру од колена до стопала те због неједнаког обима ноге нису једноставне ширине, већ су при дну дужи.

Назив им је турског порекла, али се код нас готово одомаћио. Пореклом су по свој прилици модификоване калчине (ранија ношња наших коњаника) и под тим именом познати су у Херцеговини (И.Бр. 741). Мада су тозлуци део мушке обуће, ипак их има и женских (Варденик, Врање; И.Бр. 754) познатих под именом *калчес*, који су разнобојно шарани и при врху се везују врпцом.

Својом оргиналношћу истичу се *металне којче* из Суторине (И. Бр. 486) Прављене су од црвене чохе, постављене платном, опшивене жутим гајганом, закопчавају се масивним металним копчама те су отуда осетно тешке.

Подвезе. — По облику су дугачке (или кратке) узане пантљике које служе за подвезивање чакшира и тозлука испод колена. Ткане су или плетене од вуне, памука, свиле, или су сашивене од чохе по којој је везено (има их и кожних, Бочац, Б.-Лука, са округлим оловним главчицама на крају). Одликују се лепим шарама. На крају имају чипку или кићанке, које висе низ тозлуке. Постоје и везене срмом или златом зване „дизге“ (Ск. Цр. Гора). Носе се у Босни, Херцеговини, Северној и Јужној Србији.

На супрот поменути деловима обуће, који су претежно а неки и искључиво дело наше сељанке, стоје објекти везани више за поједине занате него за домаћу радиност наших ширих народних слојева. То су објекти који су у непосредној вези са тлом по коме се газе (изузетак од ових чине само кајишеви с копчама и врвце с којима се опанци причвршћују за ногу) и њих би могли назвати „спољним“ деловима обуће. И они су, као и предходни, разноврсни по намени, називу, материјалу, облику и начину израде.

У погледу намене разликују се објекти за свечане прилике од објеката за посведневну употребу. Први се никако не могу издвојити и уопштити ни за само једну област а камоли за целу државну територију, јер су увек условљени економским положајем носилаца а само у извесној мери зависни и од обичаја појединих крајева. Нпр. имућнији сталеж у Шумадији и Западној Србији употребљава у овом случају чизме, ципеле и опанке финије израде; у Јужној и Источној Србији често ће се видети и врло имућни у пресним опанцима. Сиромашнији сталеж задовољава се увек оним што има, али се и код њих, готово без изузетка, свуда осећа тежња да се за нарочите дане и свечаности.

има обућа боља, лепша, очуванија од оне коју носе радним даном. Као нарочита врста ових објеката, везаних само за понеке крајеве, може се истаћи *младина чизма* (у Музеју заступљене из Скадра и Хрв. Загорја; а носе се и у околини Призрена, где су простије квалитетом и лошије израде оне, које носе хришћанке, од муслиманских.)

По намени може се издвојити још једна група објеката, који се употребљавају искључиво у кући и њеној најближој околини. Сви су они источњачког порекла и код нас су се, где више где мање, одомаћили, мада има и крајева који их никако не познају. У објекте источњачког порекла спадају:

а) *џајуче*. — Праве их папуције од коже, а ако горњи део није од коже већ од кадифе или неке друге тканине по којој је везено срмом, златом, шљокицама, вуницом, свилом, онда тај горњи део граде терзије а остало папуција. Основа им је већином од ђона; ређе га замењује дрво. Имају ниску потпетицу. У Музеју су заступљене из Ниша, Улциња Призрена, Косова, Куфалова и Петровца (Босна);

б) *нануле*. — Грађене су од дрвета, са једним кајшићем озго, испод кога се провуку прсти и један део стопала. Дрво је једноставно или из 2—3 парчета. Граде их дрводеље а и сами сељаци. Употребљава их сиромашнији сталез и то све ређе и ређе;

в) *јемелије*. — Граде их нарочити мајстори од fine, мекке „сафијан“, црвене коже. Употребљавају се само по муслиманским кућама, и то само женскиње;

г) *месџе*. — Од жуте су коже, искићене су перлама (Ст. И. Бр. 3474) или без перла (из Лесковца, Ст. И. Бр. 2455). Употреба као и код претходних;

д) *врзанице*. — Граде се од црвене или жуте коже; високе су; с преда се везују кајшчићима (Галичник, Ст. И. Бр. 580).

ђ) *кондуре*. — Чине врсту полу-ципела. Употребљавају се у кући а и ван ње. Обично су од црне телеће коже, а има их и црвених (Дримкол, Охрид; Ст. И. Бр. 5087); на Косову (Грачаница, Ст. И. Бр. 612) носе и лаковане. Доњи део им је од дебелог ђона; имају потпетицу средње висине, која је понекад поткована. Граде их обућари — „кондурџије“. У Битољском Пољу носе се кондуре сличне цокулама, које се, као и остале, закопчавају на горњој површини каишчићем, само је он, код ових последњих, провучен кроз расечен издужени горњи део коже, испод чланака.

У крајевима где је источњачки утицај био слабији или кратко-трајнији, ову домаћу обућу замењују опанци, ређе ципеле и цокуле — које су у опште слабо заступљене у Музеју. Није редак појав да становништво, особито сеоско, кад је код куће да иде потпуно босонога, изузев, разуме се, зимски период када је то онемогућено непогодом.

Опанак. — Типичан је представник наше народне обуће. Ако раз-

гледамо све врсте опанака који су у употреби код нашег народа, видећемо разне прелазне облике, разноврсност по квалитету и начину израде.

Најпримитивнији је пресан опанак, који нема свога представника у занатству, јер га граде сами сељаци а често и њихове жене, обично од пресне свињске или говеђе коже, коју сами суше и од ње кроје опанке, или, кад ово није случај, купују у радњама искројену парчад. Градња њихова није везана за калуп и опуту, те није потребан ни нарочити алат ни нарочита умешност. Област простирања му је: Источна Југо-Источна и Јужна Србија са Црном Гором (западна граница његовог простирања ишла би¹) од Рама на Дунаву, па преко Пожаревачке, Шумадијске, Рашке и Зетске обласи до Берана). Међутим, како сам приватно сазнао, пресан опанак је претежно у употреби и у Горњем Приморју, али Музеј о томе нема података.

Корак напред чини у развоју опанка штава, коју је талас средње-европске културе пружио првенствено оним крајевима који су јој били на ударцу. Отуда и имамо у Војводини штављене опанке грађене без калупа, и „капничаре“ (у Бачкој, Барањи и Срему), а „бозавце“ у Славонији. Али у овим крајевима — где су у употреби и *кломџе*, дрвени опанци) због подводности терена — опанак од штављене коже није достигао, услед јаког страног утицаја, неке нарочите резултате у свом развоју да би захтевао развијање нарочите гране у занатству. — То је било намењено Северној Србији.

Северна Србија, а нарочито њен централни, западни и северо-западни део, одликује се нарочитом врстом опанака прављених од штављене коже на калупу. Најпознатији су: „шабачки“, „ваљевски“, „београдски“, па „шумадијски“ и „ужички“ који се утапају у „ваљевску“ и београдско-шумадијску израду. Експанзија ове врсте опанака је велика, тако, да из дана у дан све више захвата Источну, Ј.-Источну па и Јужну Србију. Сви се они одликују лепотом облика, добрим квалитетом, уметношћу у изради. У овом смислу нарочито су познати „преплетенаци“ или „ципелаша“.

Засебну врсту опанака по облику и начину израде чине с једне стране „сарајевски“ једни слични шумадијским, а други само нешто различни од „скопских“, који су грађени на калупу, од штављене коже, али им је горња површина затворена разнобојном кожом, на којој се као украси налазе пулије, ђинђуве, огледалца и др. Области простирања одређене су им самим њиховим називима. И, с друге стране, „далматинско-херцеговачки“, који захватају Далмацију, јужни део Босне, Херцеговину, Црну Гору, па допиру и до Косова. И они су од штављене коже, само им је горња површина исплетена упреденим памуком или канапом од црева, у облику виолинских жица, хоризонтално поређаним преко ширине стопала.

¹ На основи података и материјала којима Музеј располаже

Причвршћавање штављених опанака (грађених на калупу) за ногу врши се увек кајишима који на крају имају копчу ради закопчавања за чаралу; „бозавци“, „капничари“, „сарајевски“ и „скопски“ закопчавају се кратким кајишем на пређицу, брњицу; „далматинско херцеговачки“ причвршћују се кратким кајишем или узицом којом су испреплетани по горњој површини; а „прешњаци“ се већином везују врвцом од козје длаке или од кучине.

Пашће у очи да се овде не помињу спољни објекти обуће у Словенији и Хрватској. То је отуда, што Музеј нема ових, као ни осталих објеката из тих крајева. Сем Приморско-крајишке области, која је у Музеју врло слабо заступљена овим објектима, још су слабије или чак и никако нису заступљене: Загребачка, Љубљанска, Мариборска, Тузланска и Штипска Област. Накнада за објекте из ових области могла би се добити радом у тамошњим музејима.

* * *

Из свега изложеног да се видети, да је наша народна обућа врло разноврсна и тако укрштена да је уопштавање као и повлачење граница простирања појединих објеката скоро немогуће. Даље, да је трпела а и данас трпи разне стране и месне утицаје, те је врло променљива као и то: да је зависна од обичаја и материјалног богатства појединих крајева. Најзад, да поједини објекти, нарочито они који су рукотворине наше сељанке, заслужују нарочиту пажњу и дубље студирање, јер је она — као вешти дуборезац длетом у дрвету — у њих утиснула своје мисли, идеје, своју стваралачку моћ, схватања и осећања и на тај начин оставила видан траг своје психе поколењима да је прочитају и познају

Мил. Ж. Павловић

Résumé. — En se basant sur les données trouvées dans des Inventaires du Musée Ethnographique de Beograd, ainsi qu' en examinant les différents objets qui s' y trouvent, l'auteur passe en revue l'usage des différents genre de chaussures populaires. Il s'arrête surtout sur l'emploi des chaussette (*tcharape*). Les chaussettes portent les noms différents suivant les contrées. Il y parle de leurs formes, de la matière de confection, des ornements ainsi que du matériel dont elles sont fabriqués. Ensuite l'auteur parle de „*nazovvtzi*“, sorte de chaussure en laine qu' on met sur la *tcharapa* et qui ne couvre que les orteils, de „*podlantzi*“, sorte de demi-chaussette, et enfin de différentes enveloppes dont on se sert pour chausser les pieds (*bachoura*, *oboitzi*). Il traite ensuite d'autres sortes de chaussures (*papoutche*, *nanoule* etc.) et surtout il insiste sur les *opantzi* qui représentent la chaussure populaire typique, ayant les formes de même que les qualites et le mode de confection différents.

КРВНА ОСВЕТА И УМИР КОД СТАРИХ КУЛТУРНИХ НАРОДА

Крвна освета и умир су општи човечанско правни обичаји, или боље рећи *ојшши*, *природни социјални закони* који важе код свију народа на извесном културном ступњу њиховог развитка и напретка. Да је ова поставка тачна, најбоље се види из тога што су трагови ових социјалних закона очувани у прошлости свију старих културних народа и што данас важе код свију примитивних људи или варвара Азије и Африке. Ми ћемо у овом чланку изнети најкарактеристичније податке о важењу тих закона код старих културних народа, а ко се интересује примитивним срединама нека види нашу расправу¹⁾, и тамо наведену књижевност (ст. 17).

1. *Мисирци*. — Из неколико очуваних мисирских анала може се извести закључак да је код старих Мисираца крвна освета негда била у обичају. То се најбоље види из једног предања, по коме се главна мисирска богиња Изис, уз помоћ свога сина Оруса, осветила Тифону за убиство извршено над њеним братом и мужем Озирисом.²⁾ Исто предање вели, да је богиња, чинећи последњу употребу од крвне освете, исту и забранила, јер је била установила законе, по којима се имала међу људима правда делити. Ово се предање заснива на веровању старих народа, да сви закони долазе од Бога, па следствено и свака промена у њима. Зато је и укидање крвне освете везано за овакво веровање, јер је лична освета неминовно морала узмакнути испред нових закона, који су ударили границу манифестацијама индивидуалне слободе и унапред обележили међе до којих су се појединци у свом раду смели кретати.

2. *Јевреји*. — I. а) Судићи према извесним местима у Старом Завету³⁾ може се као вероватно узети, да је у предисториско доба и код Јевреја владала крвна освета онако и у оном облику какав налазимо код свију примитивних народа на првим ступњима њиховог развића. Ово се у толико пре може претпоставити што се крвна освета код Јевреја била одомаћила и у позитивно право продрла још у најстарије доба, које је у историји познато, а то је било могућно само тако, ако је она и пре писаног права била у обичају. Но, иако је крвна освета

¹⁾ Крвна освета и умир у Црној Гори и Северној Арбанији, Београд, 1926. — ²⁾ Du Bois, Histoire du droit criminel des peuples anciens, Paris, 1854, 16. — ³⁾ Прва књ. Мојс. 4, 14—15.

задржана у Старом Завету, ипак она није остала у свом првобитном облику, јер је било прописано тачно кад ће се и како иста вршити. Овде се првенствено морају узети у обзир прописи Друге и Пете Књиге Мојсијеве. Према тим прописима осветник је био овлашћен¹⁾ да гони свога крвника и да му нанесено зло врати истом мером, т.ј.: „живот за живот, око за око, зуб за зуб, руку за руку, ногу за ногу, ужег за ужег, рану за рану, модрицу за модрицу“.²⁾ Ипак се правила разлика да ли је повреда нанесена нехатно или намерно, па је у првом случају кривац могао да се спасе бегством у какав азил, када је осветник губио право на освету.³⁾ Али, ако би осветник стигао крвника пре но што је овај ушао у азил, или, ако би га доцније ухватио ван граница азила, имао је право да над њим освету изврши, и да за то ником не одговара.⁴⁾ У случају да и убица с предумишљајем побегне у азил, старешине његове заједнице биле су и дужне и позване, да га и од олтара одвоје и предаду осветнику ради извршења освете.⁵⁾ Из свега овога јасно се види, да убицу нико није штитио, па ни сама његова родбина, и да је осветнику све ишло на руку да освету изврши. Али с друге стране потпадао је под освету само прави кривац, а не и чланови његове породице,⁶⁾ мада је био стари обичај, да се са злочинцем убијају и сви чланови његове породице, као и сва његова стока.⁷⁾ Овде је вредно напоменути још и то, да у погледу крвне освете није прављена разлика између човека и жене, као ни између пунокрвног Јеврејина и досељеника, док су робови били само донекле заштићени, јер су њихови повредиоци одговарали само за убиства, али не и за повреде.⁸⁾

б) Како су Јевреји стајали на једном строго религиозном гледишту да умишљајни убица својим делом навлачи грех не само на себе, већ и на целу заједницу на чијој је територији крв проливена, то осветник таквом убици није смео поклонити живот за откуп, јер се његова крв морала пролити, ако ничега другога а оно ради саме заједнице, која је била дужна и позвана да спере проливену крв са себе, и на тај начин отклони сва она зла која би је могла снаћи због неизвршене освете.⁹⁾ Ово религиозно схватање најјаче се истиче у случајима кад убица није био познат и кад се због тога освета уопште није могла извршити. Али да би заједница, у чијем је хатару убијени нађен, могла да се очисти греха, морала је извршити извесан обред, који је освету замењивао. Наиме, старешине дотичне заједнице морале су уместо убице узети једну јуницу „на којој се још није радило, која није вукла у јарму“, и молити Бога, да њу прими у замену за убицу. Сем тога, над закланом јуницом они су морали да оперу руке и да се закуну, да њихове руке нису пролиле крв убијеног нити су њихове очи виделе ко је то урадио. То је било довољно па да се сматра да је освета извршена и заједница од греха очишћена.¹⁰⁾

II. Али и поред свега напред изложеног, систем композиције,¹¹⁾ био је познат и старом јеврејском праву, јер је за све лакше случаје било дозвољено да се закрвљени измире средством накнаде, само ако би осветник на то пристао, јер изгледа да је измирење искључиво зависило

¹⁾ Четврта књ. Мојс., 35, 19—21. — ²⁾ Друга књ. Мојс., 21, 23—25; пета књ. Мојс., 19, 21. — ³⁾ Четвр књ. Мојс., 35, 10—15; пета књ. Мојс., 4, 41—43, 19, 2—10. Уч. Душанов Зак. чл. 112—113 и 72. — ⁴⁾ Четвр. књ. Мојс., 35, 26—27. — ⁵⁾ Пета књ. Мојс., 19, 11—12. — ⁶⁾ Пета књ. Мојс., 24, 16. — ⁷⁾ Књ. Исуса Навина, 7, 24—25; Друга књ. Самуилова, 21, 6 и даље; Друга књ. о Царевима, 9, 16 и даље. — ⁸⁾ Друга књ. Мојс., 21, 20 и даље; 22, 21; Пета књ. Мојс., 24, 17—18 и 27, 19. — ⁹⁾ Четврта књ. Мојс., 35, и 31 и даље. — ¹⁰⁾ Пета књ. Мојс., 21, 1—9. — ¹¹⁾ Види Јелић, о с., 11 и даље.

од његове воље, пошто је он на умир могао и пристати и не пристати, и у име накнаде тражити колико је год хтео.¹⁾

Но, ако би осветник пристао на измирење средством накнаде, али се не би могао сложити с повредиоцем о величини саме накнаде, онда су ишли свештеницима, као божјим избраницима, или одређеним судијама, да их нагоде, и како би год они рекли, обе су стране морале пристати, иначе је упорно и непослушно претила опасност и по сам живот.²⁾

3. *Вавилоњани и Асирици*. — Хамурабијев законик,³⁾ који се сматра као најстарији писани закон на свету, санкционисао је систем талионе освете: око за око (чл. 196), кост за кост (чл. 197), коме је систему без сваке сумње претходила крвна освета у свом првобитном облику.⁴⁾ Као и код Јевреја, тако се и код Вавилоњана и Асираца правила разлика између роба и слободна човека, па је талион примењиван само у случајима повреде слободних људи, а за нанесене повреде слободњацима давала се накнада. За избијено око или пребијену кост кривац је плаћао повређеном слободњаку по једну мину сребра (чл. 198).

4. *Инди*. — I. Стари Инди дошли су врло рано до доста високе културе и прилично уређене јавне власти испред чијег су учешћа морали неодољиво узмакнути многи дотадањи друштвени правни обичаји, а тим пре крвна освета, као сушта противност сваког правног поретка. Зато је врло мало података остало о овом правном обичају (крвној освети) код Инда. Али и поред свега тога, према извесним остацима из предисториског доба, може се закључити, да је негда и код њих била распрострањена крвна освета. То се најбоље види из једног општег овлашћења, које се одржало и у доцније доба, по коме је био овлашћен сваки грађанин, да убије „рушиоца земаљског мира“ (*ātāyāin*), и да за то ником не одговара. Једно такво овлашћење, без сваке сумње, мора водити порекло из оног доба, кад је код индиских племена владала права анархија — борба свију и противу свакога, и када реакцију противу злочина није вршио један стални представник друштвене заједнице, већ је вршење исте сматрао за своју дужност и сваки поједини члан њен. А то је доба, као што је познато, доба нагонске освете.

II. Систем откупа био се одржао код Инда и до познијег доба. Пleme убијеног имало је право да од повредиоца тражи и прими крвнину за свога убијеног члана. Крвнина се плаћала по стародревном обичају у кравама, обично стотину на броју,⁵⁾ уз додатак од једног бика, који је представљао сакралну страну измирења. Самим актом умира, као једним сакралним обредом, руководио је свештеник, који је по гдекад и сам износ крвнине одређивао.⁶⁾

5. *Грци*. — I. а) Према народном предању обичај крвне освете постојао је и код Старих Јелина. Породица убијенога имала је право да гони и убије свога крвника,⁷⁾ јер је била обавезана својом чашћу и угледом да над убицом освету изврши. Ово је долазило отуда, што се сматрало за особиту срамоту пред потомством, ако би убијени браственик остао неосвећен.⁸⁾ Зато су на освету били позвани не само браћа убијенога, већ и цео његов род.⁹⁾ Услед тога је убица морао да се не-

1) Друга књ. Мојс., 21, 22; 29, 30. То је т.зв. *драговољни умир*; в. Јелић, о. с., 12. — 2) Пета књ. Мојс., 17, — 8, 12. — 3) Марковић, Законик Хамурабија, вавилонског краља, Београд, 1925. — 4) Види: Јелић, о. с., 3 и даље. — 5) Наведено код Тројанојина и Гајића, Крв и умир код Срба и Арнаута, Београд, 1901, 24. — 6) Види: Mommsen, *Zum ältesten Strafrecht der Kulturvölker* 1905, 72 и тамо наведену књижевност. — 7) Хомер. Одисеја, XIII, 259; XV, 272 и даље. — 8) Ibidem, XXIV, 430 и даље. — 9) Ibidem, XV, 273 и даље. — Види: Јелић, о. с., 23 и даље.

престано склања и крије испред свих сродника убијенога, ако је хтео да освету избегне.¹⁾ Као и код осталих народа, тако и код Грка, освета није била сразмерна учињеном делу, већ је понекад могла бити и по неколико пута већа.²⁾ После извршене освете, а у знак радости, што је убијени освећен и потомству светао спомен остављен, осветник је приређивао парастос, на који су позивани сем сродника и сви остали суседи.³⁾

б) Напоследку, постојање крвне освете код старих Грка утврђује се још и тиме, што су се још у позније доба одржали извесни трагови крвне освете. Наиме, у Атини је било признато искључиво право на т. зв. *крвну шужбу* свима сродницима убијенога, т. ј. свима оним лицима која су у доба владавине праве крвне освете била и дужна и позвана да над убицом освету изврше. Према томе, она колективна дужност свећења убијеног члана коју је вршила цела крвна заједница, одржала се и доцније, с том разликом само, што су одсада сродници убијенога освету вршили не проливањем крви свога крвника, већ подизањем редовне тужбе код јавних власти, али опет колективно као и пређе.⁴⁾ Отуда се ове крвне тужбе морају сматрати као последња фаза у еволутивном развићу родовне крвне освете.⁵⁾

II. Иако је породица убијенога имала право да убије свога крвника чим јој шака падне, ипак је он (крвник) могао избећи освету плаћањем крвине најближим сродницима убијенога. Интересантно је напоменути, да код Јелина, бар како се из предања да закључити, није владало оно опште познато мишљење, да је срамотно и ирелигиозно примити откуп за свога убијеног сродника. Шта више, излагани су оштром прекору они, који се не би дали склонити на измирење и који не би хтели откуп да приме, пошто је исти примао чак брат за убијеног брата и отац за убијеног сина.⁶⁾ Износ крвине утврђиван је споразумом, а ако се умирници не би могли сложити о износу исте ову је одређивао избрани суд.⁷⁾

б. *Римљани*. — I. По обичајном праву, које је у Риму владало пре закона од XII таблица, наследник није могао наследити свога претка, који је пао од крвничке руке, докле га претходно не би осветио. Ово је долазило због тога, што се веровало, да душа покојникова на оном свету нема мира све донде док се освета не изврши.⁸⁾ Из тога факта да се извести закључак, да је и код Римљана крвна освета била у обичају. То се најбоље потврђује извесним траговима крвне освете, који су се били одржали чак и у доба краљевства, када је злочин сматран као повреда јавно-правног поретка, и за исти уведена казна, као јавно-правна реакција противу истога. Наиме, и у ово доба повређени је имао право да убије браколомника на делу ухваћеног, затим разбојника, ноћног крадљивца и роба који је крађу извршио.⁹⁾

II. У почетку је код Римљана композиција била драговољна и кад год се закрвљени не би могли споразумети и своја потраживања путем поравнања изгладити, онда је примењиван талион (*si membrum rupit, ni cum eo pacit, talio esto. Festus*). Али у доцније време измирење средством накнаде постало је обавезно, јер је крвна освета била законом забрањена у сваком облику, а износ крвине био је тачно утврђен.¹⁰⁾

1) Хомер, Одисеја, XV, 277 и даље. — 2) Хомер, Илијада, XX, 27 и даље. — 3) Одисеја III, 309 — 4) Mommsen, о. с., 9 и даље. — 5) Јелић, о. с., 7 и даље. — 6) Хомер, Илијада, IX, 629 и даље. — Упореди: Јелић, о. с., 86 и даље. — 7) Хомер, Илијада, XVIII, 500 и даље. — Уп. Јелић, о. с., 89. — 8) Види: Суботић, Казна и њен циљ, 1909, 5; Јелић, о. с., 14. — 9) Живановић, Основи Кривичног права. Општи део, 1922, с. 8, и тамо наведена књижевност; затим Mommsen, о. с., 31 и даље, као и књижевност тамо наведена. 10) То је т. зв. принудни умир; — в. Јелић, о. с., 12 и даље.

7. *Германи*. — I. Стари Германи, као и сзи други примитивни народи, остављали су појединцима да сами расправљају своје размирице како знају, јер се трибус сматрао за повређеног само онда, кад би неко повредио његове интересе као целине, а не и онда, кад би његови чланови у међусобном гложењу и свађи један другог повредили или какву другу штету причинили. Заједница није имала право да се меша у личне размирице појединаца, већ је само жртви злочина припадало право на реванш, т. ј. право да се освети. Зато је крвна освета у првобитно време и код Германа била једини облик правосуђа, којим је појединац и његова породица могао доћи до задовољења за учињени му злочин.¹⁾

II. Али како је код Германа дух дисциплине одувек био јачи од духа индивидуалне слободе, то су се код њих врло рано јавиле шире друштвене заједнице, које су убрзале распаѓање и ишчезавање крвних заједница, а с тим у вези и увођење новог система реакције противу злочина у облику композиције. Заједница је одсад имала право да тражи накнаду за свог убијеног, односно повређеног члана. Првобитно ова је накнада плаћана у одређеном броју говеди и оваца.²⁾ Али у доцније време она је исплаћивана у новцу и звала се *Wehrgeld*. По правилу, она је давана како за убиства, тако и за повреде и друге увреде, које су се равнале са фактичким убиством. За мање повреде и увреде плаћала се *Busse*, која је, као год и крвнина, у разним крајевима била различита. Поред крвине (*Wehrgeld*) и мировине (*Busse*) повредилац је био дужан да плати бравству убијеног још и извесну суму на име посредовања око измирења. Та се сума звала *Fredus* или *Fredum*. Крвнину као и мировину плаћала је цела заједница повредиочева колективно. Ко није хтео да плати стављан је ван заштите, те га је могао свако убити без икакве одговорности (т. зв. *Acht*), а ко није могао да плати падао је у ропство.³⁾

8. *Арабљани*. — I. Код предисламских Арабљана крвна је освета била једино правно средство за заштиту појединца и заједнице, јер су сви злочини сматрани као оштећење породичног добра у крви и имању. Зато и није било друге реакције противу преступника ван приватне освете, која је вршена како противу странаца-преступника, тако и противу саплеменика, само ако би за то повода дали. Кад би неко пао од крвничке руке, онда су на освету били позвани сви сродници убијенога, а првенствено његова најближа родбина, која је била обавезна својом чашћу, да убицу, или, ако то није било могућно, онда кога од његових саплеменика, убије. Али се крвна размирица ретко кад завршавала убиством крвника, јер је сад његова родбина гледала да га освети, а ови су се опет трудили да покају свога новопогинулог члана, и тако се надовезивала освета на освету, док најзад не би дошло до правог ратног стања, које се понајвише састојало у вечитом гложењу и међусобном мучком убијању закрвљених страна.

II. Иако су се готово све размирице код Арабљана расправљале осветом, то ипак не значи да они нису знали другог пута и начина да крвне заваде измире и приватно-правна потраживања на миран начин изгладе. Истина ређе, али се и код њих све то могло мирним путем изравнати и то: или пребијањем главе за главу,⁴⁾ ако је било убиства с обе стране, или тиме, што су се повредиочеви сродници одрицали

¹⁾ Види: Tacit, *Germania*, cap. 21. — ²⁾ *Ib.*, 21. — ³⁾ Види: v. Liszt, *Lehrbuch*, 1921., § 8 и тамо наведену књижевност; Живановић, о. с., § 10; Mommsen, о. с., 53 и даље, као и књижевност тамо наведену — ⁴⁾ Види: Јелић, о. с. 117, 125 и даље

убице, искључујући га из своје крвне заједнице и скидајући са себе сваку одговорност за све оно што је он дотле учинио, као и за све друго, што буде после тога урадио.¹⁾ На такав начин искљученог члана могао је свако убити, а да ником не одговара; ово у толико пре породица убијеног, којој је он иначе крв дуговао. Овај последњи начин, мада је код Арабљана одувек сматран као нечасан и као знак слабости дотичне заједнице, ипак је врло често примењиван, особито кад су повредиоци према повређенима у мањини, јер им је у том случају претила озбиљна опасност од потпуног истребљења. Најзад, до измирења је могло доћи и средством откупа. Плеће убијеног имало је право да тражи крвнину од племена убичина. Крвнина се плаћала по старом обичају у камилама, а број ових зависио је од споразума самих странака.²⁾

9. *Исламски народи.* — I а) — Све до доласка Мухамедова у Медини је владала крвна освета у пуном јеку. То се најбоље види из самих Мухамедових речи: „У талиону је ваш живот, о људи одарени разумом!“ И доиста у то доба живот у Медини био је апсолутно немогућ, јер су се и најмање личне распре муњевитом брзином изметале у страшне крвне размирице, које су немилосрдно сатирале не само појединце већ и читаве заједнице. Зато се код ових племена по основи крвног сродства није могла ни створити шира друштвена заједница — држава, као манифестација њиховог јединства и самосталне управе државне, већ је свака крвна заједница остала доследна сама себи и вечито живела својим првобитним, примитивним и сепаратистичким животом, држећи се чврсто својих дивљих и сурових обичаја.

б) Али оно што Арабљани нису могли створити по основи заједничке крви, створио је Мухамед на основи заједничке религије. Наиме, он је основао у Медини *Уму* (Umma), т.ј. суверену друштвену заједницу на чијем челу стоји Бог и његов весник, и која је још одмах у почетку присвојила себи право и дужност, да уреди све међусобне људске одношаје, како на овом тако и на оном свету. Зато је она сад имала и моћ и дужност, да личну освету умери и у извесне границе сведе. То је учињено тако, што је крвна освета и даље задржана као благотворна усганова, али се у будуће могла вршити само над правим кривцем³⁾ и у облику талиона.⁴⁾ Сем тога, освета на освету била је изречно забрањена.⁵⁾ Убица невиног човека сматран је као убица целог људског рода,⁶⁾ кога је могао свако убити, а да га зато ни глава не заболи. Повређени је био овлашћен⁷⁾ да освету изврши у правичној сразмери: око за око, зуб за зуб, јер је у Корану изречно стојало: „Слободан човек за слободна човека, роб за роба, а жена за жену.“⁸⁾

II. Систем измирења средством накнаде био је предвиђен и Кораном, али само за нехатна убиства,⁹⁾ јер је убица с предумишљајем морао поред људске освете испаштати и Божју казну.¹⁰⁾ Крвнина је била законом утврђена, а плаћала се породици убијенога, коју је ова могла и у милостињу претворити. Поред крвнине убица је био дужан да да слободу и једном верном робу, т.ј. оном робу који већ исповеда Ислам. Ако убица не би могао наћи роба да откупи, морао је узастопце два месеца да пости.¹¹⁾

¹⁾ Види: Јелић, о. с., 2. — ²⁾ Види опширније о овом: Mommsen, о. с., 87 и даље. — ³⁾ Коран, V, 35. — ⁴⁾ Ib., II, 175; — уп. Јелић, о. с., 5 и даље. — ⁵⁾ Коран, XXII, 59. — ⁶⁾ Ib., V, 35. — ⁷⁾ Ib., II, 173; XVII, 35. — ⁸⁾ Ib., II, 173; XVII, 35. — ⁹⁾ Ib., IV, 94. — ¹⁰⁾ Ib., IV, 95; V, 37. — ¹¹⁾ Ib., IV, 94.

III. Због поменутих прописа Корана о допуштењу вршења крвне освете, ново муслиманско законодавство имало је да измири два сасвим супротна правца: верски и државни. Мухамед је начелно признао крвну освету као благотворну установу,¹⁾ и овластио повређеног да повредиоцу одврати повреду истом мером,²⁾ и свако одступање од његових заповести значило је истовремено и одступање од његове религије и вређање грађанских права ујемчених највишом Божјом милошћу, што муслиманској држави није никако ишло у рачун. Али ако јој није ишло у рачун да одступа од верских прописа и да вређа Кораном ујемчена права својих грађана, исто тако није имала рачуна да и даље задржи *примитивни облик шалиона*, и да остави појединцима да сами између себе расправљају своје размирице. Стога је требало наћи пут и начин да се та два гледишта измире, т. ј. и да се Коран не повреди, и да се државни унутрашњи ред од крвних размирица потпуно осигура. Муслиманско кривично право то је питање решило тако, што је систем талиона и даље задржан, но с тим да се право на освету има претходно да утврди редовним и прописним путем од стране државних судских органа, па тек пошто они то право констатују, да се извршење освете препусти породици убијенога као њој Кораном признато право³⁾. На тај су начин задовољена оба гледишта: верско и државно. — Овакав начин вршења освете назива се *судским шалионом*⁴⁾

* * *

Из свега горе реченога могу се пред осталогa извести и следећи закључци:

1. Крвна освета и умир су општи човечанско правни обичаји који су важили и који важе код свих народа на извесном ступњу њиховог културног развика и напретка. Према томе, нетачна су тврђења неких писаца, да је овај или онај народ примио ове обичаје од овог или оног суседа свога.

2. Крвна освета и умир не стоје ни у каквом генетичком односу, као што се то погрешно тврди, већ су то два потпуно различита института који се самом својом суштином један од другогa оштро разликују. Наиме, суштина се крвне освете састоји у враћању зла злим и у сразмери која према схватању осветника одговара нанесеном злу, а суштина се умира састоји у сразмерној материјалној накнади коју повредиоци дају повређенима за нанету повреду или причињену штету. Другим речима, освета је прибављање задовољења проливањем крви свога крвника, а умир је поравнање средством материјалне накнаде. Прво је, дакле, убиство, свађа, а друго изглађивање приватно-правних потраживања путем споразума — поравнања.

3. На основу изложених података еволутивни развика крвне освете могао би се реконструисати овако: прво, *период нагонске освете* која је била без мере, без циља, јер је вршена више инстинктивно и несвесно, него вољно и свесно; друго, *период шалиона или сисџема сразмерносџи* који се састојао у томе што је повређени био овлашћен од друштвене заједнице да свом повредиоцу одврати нанесено зло истом мером: око за око, зуб за зуб, и, најзад, треће, *период крвних шужби* које су се са-

¹⁾ *Ив.*, II, 175. — ²⁾ *Ив.*, XVII, 35; XXII, 59. — ³⁾ Mommsen, *о. с.*, 105, V. — ⁴⁾ Види: Јелић, *о. с.*, 6.

стојале у томе што се родбина убијенога није светила своје крвнику путем проливања његове крви, већ путем подизања крвних тужби код надлежних власти са захтевом да се он казни и на тај начин убијени освети. Сам талиони систем у своје еволутивном развоју прошао је кроз три фазе: *примитивни талион* по коме је сам повређени, односно његова родбина, одмеравао и враћао повредиоцу одговарајући степен нанесеног зла; *приватно-судски талион* по коме је судија као незаинтересовано лице утврђивао право повређенога на освету и одређивао сразмеру између нанесене повреде и одмазде коју је требало над повредиоцем извршити, па пошто би све то урадио, онда је извршење досуђене повреде препуштао повређеном, односно његовој родбини; и најзад, *чисто судски талион* по коме је судија не само утврђивао право на освету и одмеравао одговарајући степен одмазде, већ је ову извршивао преко нарочитог вештака — оператора у присуству и под надзором повређене стране.

Трагови примитивног талиона очувани су код свих старих народа, приватно-судски талион био је у великој примени код Мухамеданаца, а чисто судски талион важио је до најновијег доба у Црној Гори под именом „*крвног шароњања*“, „*крвног шраиња*“, „*крвног шребијања шаре за шару*“, и састојао се у томе што је повредилац здрав здравцит оперисан на истом месту главе и у истој сразмери у којој је осветник био повређен.¹⁾

4. Еволутивни развој умира био је много простији од еволутивног развоја крвне освете. Првобитно умир је био *драговољан*, *факултативан* јер је измирење у крајњој линији зависило од драге воље и споразума закрвљених страна. Доцније, када је друштвена заједница ојачала и успела да вољу појединаца потчини својој вољи, био је уведен *принудни*, *обавезни* умир који се састојао у томе што је заједница с времена на време наређивала да се у извесном месту и у одређеном року путем поравнања и преко избраних судова све крви умире и приватно-правна потраживања изгледе.

5. Материјална накнада, коју су повредиоци давали повређенима, одређивана је испрва споразумом самих странака, а доцније је била утврђена обичајем и законским прописима. С обзиром на намену накнада је могла бити двојака: *откупуна* када је давана као откуп свога живота, и *обештећавајућа* када је давана као репарација за учињену штету или нанесену повреду.

6. Будући институт сакралне природе, крвна је освета могла бити *стварна* и *фиктивна*. Стварна је била онда када се место убичине крви проливала крв какве животиње или каквог члана непријатељске заједнице. Убијање животиња уместо крвника практиковали су стари Јевреји, а вршење освете над члановима непријатељске заједнице обичавали су Црногорци, који су у случајевима кад се убица није знао, убијали маког Турчина преко границе који би им шака пао.

7. Најзад, деоба приватне реакције на *период шрогонства*, *крвне освете* и *умира* нетачан је, јер нити је крвна освета заменила прогонство, нити умир крвну освету, већ су се сви ти институти напоредо одржали и до данашњег дана. Осим тога, нетачан је и сам назив „*крвна освета*“ којим хоће да се окарактерише један читав период приватне реакције, јер су појединци прибављали себи задовољење и на друге начине, као на пр. убијањем стоке, паљењем кућа, уништавањем усева, и т.д. Зато

¹⁾ Јелић, о. с., 7.

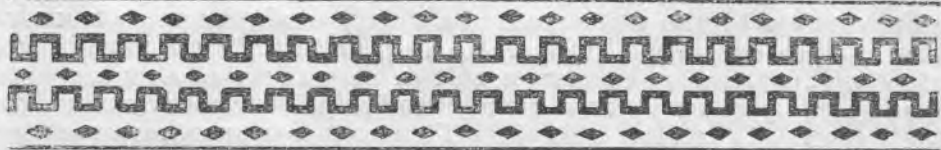
налазимо да би било правилније да се цео тај период приватне реакције, када је појединац сам себи задовољење прибављао, назове „*период освете*“, под који би појам дошла и крвна освета и освета уопште, јер би такав назив боље одговарао суштини саме ствари.

Сама подела приватне реакције у периоде могла би се извести овако: 1. *пругонство*, 2. *пругонство и освета*, 3. *пругонство, освета и умир*, јер оваква подела одговара фактичком стању ствари.¹⁾

Д-р Илија М. Јелић.

¹⁾ О свему овоме види: Јелић, о. с., 1—23, и 34.

ЕТНОГРАФСКИ МУЗЕЈ У ГЕТИНГЕНУ 1819 ГОДИНЕ

Етнографски Музеји нису данас нимало необичне ствари. На против, има их врло много. У свима већим градовима Европе и Америке, где што и ван њих, има бар по један Етнографски Музеј. Има их малих, у којима су изложени живот и култура само једнога народа, или само једне земље, или чак само једне области. Има их и врло великих, у којима се могу видети предмети који представљају начин живота и култура свију народа на земљи.

Међутим Етнографски Музеји су скорашње установе. Само пре стотину година они су били праве реткости. Опис Етнографског Музеја у Гетингену из 1819 године, који овде саопштавамо, јасно показује како се тада ни у највећим градовима у Европи за њих није знало. Због тога је његов опис интересантан и као прилог упознавању зачетака Етнографских Музеја у опште.

Опис је наштампан у *Nouvelles Annales des voyages, de la géographie et de l'histoire*, tome III, première partie. Paris 1819, страна 449—452, под насловом *Muséum ethnographique de Goettingen*. У српском преводу гласи :

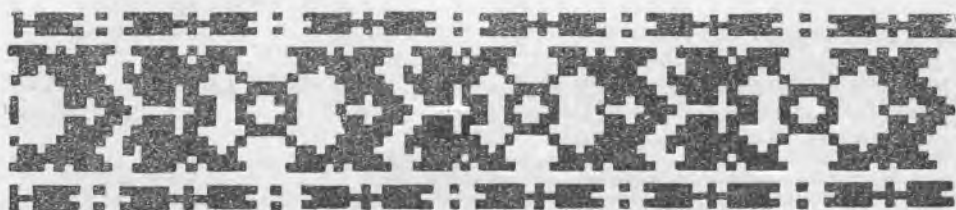
Изгледа чудновато да у време, кад се праве толике научне збирке, нема ни у једној великој вароши у Европи музеја за Географију различитих народа на земљи, који би, уређени по извесноме плану, давали могућности да се види начин живота народа у другим деловима света и под другим климатима, и који би показивали њихове справе, одело, накит, оружје. Етнографски кабинет у Гетингену може служити у овом погледу као образац. Он је део Музеја, заузима његове две просторије и, као и остале, мало по мало расте. Постао је дарежљивошћу краља, који му је дао различите предмете са првог Куковог (Соок) путовања. Жеља која је тада изражена да се има неколико од ових куриозних ствари створила је убрзо велики број. После смрти Форстера-оца збирка је знатно нарасла куповином његове збирке. Она би, међутим, остала ограничена да је један срећни случај није умножио још једном. Ова је дошла дарежљивошћу барона Аша (Asch) који је умро у Петрограду, и који

је исто тако обогатио и минералошку збирку и збирку руских књига. Његово дуго борављење, као лекара и природњака у престоници највећег царства на земљи и његове везе са најудаљенијим његовим областима, дали су му могућности да дође до безброј интересантних ствари. Све до чега би дошао слао је у Гегинген. Благодарњом овде добротвору предмети са севера прикључени су предметима са југа. На тај начин збирка је ојачана и постала потпунија од свију које постоје.

У њој су предмети свију народа Великога Океана, како оних који станују на његовим острвима, тако и оних који су на његовим обалама. Има их са крајњег севера, из Сибирије, од Самоједа, Чукша и Камчадала; за тим са Курила, Алеута, од староседелаца Уналашке, Кадиака и са северозападних обала Америке. Има их, затим, из Јапана, Кине и Тибета, али су нарочито обилати са архипелага Великог Океана, са Сандвичких, Друштвених, Пријатељских и Маркеских Острва, а особито са Новог Селанда. Чак од бедних рибара Огњене Земље, који живе на крајњем југу, има једна огрлица од шкољака. Предмети су распоређени овим редом: одело, накит, справе, оружје, идоли. У првој збирци има било делова било читавог одела, било комађа од материје од дрвене коре, глатке или обојене, и справа којима се фабрикује, асура, исплетених са врло великом вештином, потпуног одела од лана из Новог Селанда, од струкова његове биљке у природи. За тим долазе материје од свиле и лепа вата из Јапана; тунике противу кише, начињене од рибље коже, одело од коже код становника Кадиака и северозападне обале Америке, летње и зимско одело Самоједа, Чукша и других народа са крајњег севера глоба. Збирка накита је још богатија; много оковратника и браслета од шкољака, костију и тако даље, справа за тетовирање, потпун накит за тугу Таита; ратни накит шефа Сандвичких Острва; потпуни накити шамана Сибирије са њиховим мађичким добошем; само рибарске справе испуњују једну скрињу. Тешко би било наћи ма и један облик удице кога овде не би било. Међу оружјем одскаче лепо копље са Сандвичких Острва, добро углачано. Справе за шивење северозападне Америке, брош употребљен у место игле, и конац, испреден од жила морских животиња гледају европске жене са извесним неповерењем; али дела која оне виде поред тога и која су још нежније и правилније израђена по дела која израђују оне саме, разбијају им сваку сумњу. Овај преглед довољно показује колико интересантних предмета има у овој збирци и колико је још непотпуна, јер су у њој само предмети именованих земаља. Она је, у осталом, врло корисна, јер служи не само да задовољи љубопитство странаца, већ и ради објашњења на курсевима Географије, који се овде држе свакога лета. Ако се овој јавној збирци дода збирка професора Блуменбаха, тешко је на другом месту наћи више етнографскога блага. Само збирка лубања, која данас износи две стотине, захвата све народе на земљи. За тим су ту слике свију народа, цртане према њиховим оригиналима. Има још и других посебних предмета, врло интересантних, на пример један стан Караиба, са свима припадностима који је врло уметнички израдио један официр и донео са Антила. Само један предмет ове врсте увек је много инстуктивнији него читав извештај с пута.

Тих. Р. Ђорђевић

PREGLED ETNOGRAFSKIH ČLANAKA U GLASILU „ZGODOVINSKEGA DRUŠTVA V MARIBORU“.

Glasilu „Zgodovinskega društva v Mariboru“ nije namenjeno samo proučavanju istorije, nego — kako to već kaže naslov — i proučavanju etnografije („Časopis za zgodvino in narodopisje“). Šteta je što su etnografski članci u njemu mnogo slabije zastupljeni od istoriskih. Ipak u njemu ima zanimljivog gradiva i za etnografa. Bibliografiju tih članaka donosi „Kazalo k Časopisu I XX“ (1926). Evo kratkog pregleda:

1. *Pitanje o naseljima i kući* obrađeno je jednostavno. Na tip naselja odnosi se jedino Bašev referat o Sidaritschevoj knjizi „Geographie des bäuerlichen Siedlungswesens im ehemaligen Herzogtum Steiermark“ (XXII, 90-92), a na tip kuće Stegenškov referat o Murkovoj raspravi „Zur Geschichte des volkstümlichen Hauses bei den Südslaven“ (IV, 178-180). Više se pisalo o naseljavanju Slovenaca: G. Majcen u članku „Donesek k uskoškim naselbinam v Skokah na Dravskem polju“ (II, 161-174), A. Kaspret u oceni Levčevih „Pettaner Studien“ (III, 92-95), M. Murko u referatu Niederlovih „Slov. starožitnostih“ (III, 214-224), J. Kelemina u svojim studijama o Dulebima (XX, 144-154; XXI, 57-75). Bogato je zastupljena etimologija imena mesta. Osobito su dragoceni Štrekljevi „Prispevki k poznavanju slov. krajevnih imen po nemškem Štajerju“ (II, 41-64). Objašnjenjem imena mesta bavili su se i A. Stegenšek („O Veliki Nedelji in podobnih krajevnih imenih“) V, 23-37, F. Kovačić („Vodole“, X, 40-41, 156; „Naraplje“, X, 41-42, „Nekaj kraljevnih imen ob narodnih meji na Štajerskem“, XVI, 44-49; „Krajevna imena v ljutomerski okolici“, XX, 85-87). F. Ilšič („Areh in druga svetniška imena v mariborskem okraju“, XIV, 71-76; „Maribor in Ljutomer“, XVII, 76-89; „Brežice, Solčava“, XVIII, 1-16) i D. Žunković („Kraljevni imeni Stopence in Tezno“, XVII, 75-77). Treba još pomenuti Keleminov referat o Lessiakovoj raspravi „Die Kärntnischen Stationsnamen“ (XVIII, 107-109). Svi ovi članci delimice padaju u etnografiju.

2. *Kućevni nameštaj, alat, narodna nošnja*. Pojediniosti nalazimo u leksikografskim donosima K. Štreklja („Slovanski elementi v besednem zakladu štaj. Nemcev“ V, 38-103; VI, 1-69, 115-178), D. Avšiča („Slovarski doneski iz brežiškega okraja“, XI, 157-170; XVII, 104-105) i J. Kelemine („Nekatere slov. tujke“, XVII, 101-104), pored toga i u različitim narodopisnim

člancima, koji su navedeni u sledećoj glavi, osobito u Kotnikovoj „Teritvi v Slov. Plajbergu“ (X, 36-37). O narodnoj nošnji govori F. Kovačić u člancima „Muže in mužanje“ (III, 33-40) i „Stara nar. noša okoli Ljutomera“ (XVII, 36-39) i nešto malo F. Ilešić u „Poročilu o slov. deželah iz l. 1818“ (XIV, 90-98).

3. *Hrana, život i običaji.* O „Frjanovom“ referiše po Habjaniću M. Murko (I, 208-210), o različitim običajima Koruških Slovenaca izveštava F. Kotnik u članciću „Koruške narodopisne črtice“ V, 103-107; IX, 128-133; X, 36-37). A. Trstenjak je opisao „Ivanjski kres v ornoški okolici“ (VI, 157-163, 188), Lj. Pivko „Pustno kobilo“ (X, 151-155), osim toga u svojoj „Sosečki“ dao je zanimljiv članak o javnom pravu podravske Poljanaca između Ptuja i Ormoža (VIII, 11-20). Etnografsko pravno su z našaja i članci A. Kaspreta „O večah“ (IV 214-222) i M. Dolenca „Do kedaj so veljale „Gorske bukve“ na Slovenskem?“ (XX, 113-119). Ovamo spada i Mravljakov članak „Bratovščina splavarjev v Vuzenici“ (XXII, 86-88). Bogato gradivo je doneo „Časopis“ o medicini u narodu. J. Šašel izveštava o „Lečenju različnih bolesti“ (XVI, 40-41), sistematsko (po navodima prof. Hovorke, čija je „Vergleichende Volksmedizin“ ocenjena u „Časopisu“ VI, 182-183) sredeno gradivo su dali P. Košir i V. Möderndorfer („Ljudska medicina na Koroškem“, XVII, 20-32; XVIII, 29-32; „Ljudska medicina med koroškimi Slovenci“, XXI, 85-112; XXII, 9-32). Delo je izašlo u drugom potisku. Isto su gradivo obrađivali prinosi N. Omerse „Zagovorna knjiga Antona Petriča“ (XVII, 96-100) i J. Glonarja „Srednjeveški zagovori v ljubljanski licejki“ (XVII, 100-101).

4. *Praznoverje.* Najviše članaka govori o predmetima kojima narod pripisuje čudnovatu moć. Tako Štegenškova „Narodopisna črtica k zgodovini praznoverja“ (II, 86-87), Kotnikov „Donesek k zgodovini praznoverja med koroškimi Slovenci“ (III, 65-77) i Grafenaurova rasprava „O duhovni brambi in nje postanku“ (IV, 1-70). F. Kovačić je napisao „Praznoverne navade od suši“ (XIV, 127).

5. *Narodno blago u poeziji i prozi.* Zanimljive prinose leksikalnoj građi donose osim već pod 2. napomenutih leksikografskih članaka još i Kaspretovi („Letina — die landgerichtliche Gebühr“. II, 149-151; „Slovarske drobtinice“, IV, 222-225; VI, 152-157) i Ramovševi „Slovarski doneski iz Trubarjevih del“ (X, 144-151). Od objavlj-nog narodnog blaga je najdragocenije „Narodno blago vogrskij Slovencov“, koje je u prekomurskom narečju, s napomenama prof. Streljka, saopštio Št. Kühar (VII, 107-128; VIII, 47-76; priloga k letniku X in XI). Ovamo spadaju Stegenškovi „Nagrobni verzi v konjiški dekaniji“ (V, 185-194), pripovetke u Kovačićevom „Sv. Arehu na Pohorju“ (XIII, 62, 75) i Malgajevi „Svetini nad Celjem“ (XV, 159-163), Šašelov „Spomin na Virunum“ (XVI, 40-41) i varijante k narodnim pesmama „Pegam in Lambergar“ i „Lepa Vida“, koje je iz Štrekljeve sabirke saopštio P. Strmšek (XX, 90-93). Od etnografskih rasprava važna je „Monoceros in Diptamus“, u kojoj J. Glonar izlaže istoriju crkvene pesme „Jager na lovu šraja“ i analizira pripovetku o Zlatorogu (VII, 34-106). Na ovaj se predmet odnosi i Ilešićeva beleška „Zlatorog in jelen z zlatimi rogovi“ (XV, 163-164). Isti pisac beleži „Verski motiv v pripovedki o Kralju Matjažu“ (XIV, 102-103) i obaveštava o „Siroti Jerici“ (XIV, 123-124). O narodnoj pesmi „Pegam i Lambergar“, odnosno o Linhartovoj nemačkoj redakciji te pesme nalazimo material u člancima M. Kovačića („Epska narodna pesem o Pegamu i Lambergarju in drugo“, XVI, 41-44) i N. Omerse („Linhart in slovenska narodna pesem“, XVIII, 47-51). P. Strmšek raspravlja o „Topuzu in buzdovanu“ u jugoslovenskim narodnim pesmama (XIX, 25-28). Proučavanjem narodne

literature sistematski se bavi F. Kotnik. Napisao nam je monografiju o narodnom pesniku „Andreju Schusterju-Drabosnjaku“ (X, 121-140), osim toga študije „Predigra kostanjske pasionske igre“ (XVII, 89-96), „Slovenski legenda o sv. Ožbaldu“ (XIX, 9-20) i „Pasionaska igra iz Želesne Kaple“ (XIX, 101-108). Dao je još i „Narodno pripovedko o Ungnadu ali Vuhnarju“ i rastumačio je (XV, 126-127). Dosta gradiva o narodnom blagu može se naći u Vrazovom broju „Časopisa“, naročito u člancima: F. Kidrič: „Paberki o Vrazu“ (VII, 205-231), D. Beranič: „Vrazovi zapisi narodnih melodij“ (VII, 232-270) i K. Štrekelj: „Drobnosti o Vrazovem delovanju“ (VII, 307-318). Najzad da istaknemo nekoliko književnih izveštaja. K. Štrekelj ocenjuje „Biser-nice“ (III, 99-105), J. Glaser Glonarjeve (Štrekljeve) „Slov. narodne pesmi“ (XIX, 121-122) i Kotnikove „Storije“ (XX, 103), F. Kotnik pak „Gaspari—Košir: Sijaj, sijaj, solnčecel“ (XX, 103-105).

Janko Glaser

ЕТНОГРАФСКИ МУЗЕЈ У 1927. ГОДИНИ.

У току 1927. године Инвентар свих одељења и колекција Етнографског Музеја повећан је са 673 броја односно са 858 предмета. Музејске колекције су приновљене са 387 објеката, Илустративно Одељење са 59 фотографија, 36 клише-а, 3 аквареле, 5 портрета, 2 диaposитива, 29 цртежа, 153 филма и са 183 негатива. Инвентар Одељења за Музички Фолклор повећан је са једном мелодијом. Знатан део приновљених предмета добивен је на поклон.

Музејске колекције, тридесет и три на броју, сређене су и сви објекти картирани. У колекцији горњих одела сви су предмети картирани под 89 назива, у колекцији рубља под 14 назива, у колекцији капа и предмета за главу под 72 назива, у колекцији обуће под 39, у колекцији кецеља под 30, у колекцији појасева под 29, у колекцијама накита под 67, у колекцији везова под 26, у колекцији торби под 6, у колекцији тканина под 21, у колекцији кућивног намештаја и кухињског прибора под 86, у колекцији предмета за осветљење под 9, у колекцијама судова и посуђа под 136, у колекцијама земљорадничких и занатлиских алата, справа и прибора под 122, у колекцији справа за женски ручни рад под 46, у колекцији оружја под 44, у колекцији коњске опреме под 16, у колекцији справа и алата за лов и риболов под 29, у колекцији прибора за пушење под 16, у колекцији обичајних ствари под 21, у колекцији црквених ствари и утвари под 15, у колекцији надгробних споменика под 2, у колекцији мера и новца под 20, у колекцији дечијих рукотворина и играчки под 5, у колекцији музичких инструмената под 23; у колекцији модела има 40 предмета, а у 33. колекцији има предмета заведених под 11 назива.

Свима колекцијама рукује потписати.

Инвентар Илустративног Одељења има 2762 броја. Сви су предмети сређени и њима се лако и прегледно може служити. Лисни Каталог је подељен у групе; предмети су груписани по областима и по врстама. Илустративно Одељење Етнографског Музеја данас располаже са 1267 предмета (фотографије, негативи, цртежи, и т. д.) из Северне Србије, са 330 предмета из Јужне Србије, са 279 из Далмације, са 101 из Хрватске, са 72 из Босне, са 64 из Црне Горе, са 41 из Херцеговине, са

39 из Срема, са 38 из Баната, са 35 из Словеначке, са 27 из Славоније, са 24 из Истре, са 12 из Бачке, са 3 из Барање, са 2 из Рашке. Даље има 46 предмета из Арбаније, 25 из Пољске, 5 из Енглеске, 5 из Русије, по 4 из Чехословачке, Румуније и Немачке, по 3 из Игалије, Бугарске, Маџарске и Аустрије, по 2 из Грчке и Шпаније и по 1 из Норвешке, Данске и Турске.

По врстама Илустративно Одељење има: типова кућа и осталих зграда 198, интеријера кућа 31, јавних грађевина 48, типова вароши 97, типова села 25, окућница 25, сточарских и земљорадничких зграда 62, храмова и црквених утвари 56, пчеланика 5, домаћи живот 23, неговање деце 11, саобраћај 46, лов и риболов 20, типови људи и портрети 100, прерада млека 7, прерада воћа 6, прерада коже 2, прерада конопље, лана и вуне 27, жетва 6, орање 13, керамика 19, вршај 15, копање 1, кошење 3, дрводељски занат 4, поткивачки 2, кројачки 13, тргови и вашари 37, ношња мушка 297, ношња женска 537, ношња у групама 152, ћилимови 32, везови 137, прање рубља 6, чипке 2, капе женске 22, појасеви 6, свирачи и инструменти 26, ускршња јаја 38, слава 2, женидбени обичаји 35, сабори 36, русаље 13, правни обичаји 2, погреб 8, гробље 30, обичаји обредне ватре 19, божићни обичаји 11, оружје 9, дрвене справе и судови 18 и металне справе и судови 3.

Илустративним Одељењем, поред редовне дужности, рукује г. Петар Ж. Петровић, кустос.

Одељење за Музички Фолкор има у Инвентару заведених 784 мелодије, и то: из Северне Србије 6 (Београд 3, Смедерско 3), из Босне 7, из Херцеговине 7, из Црне Горе 6, из Истре 51, из Далмације 1, из Хрватског Приморја 5, из Славоније 1, из Јужне Србије 429 (Косово 125, Призрен 4, Скопље 29, Шгип 31, Велес 19, Тетово 39, Гостивар 19, Дебар 1, Кичево 24, Охрид 47, Битољ 25, Кавадар 42 и Ђевђелија 24). Најзад има 271 мелодија за које се не зна место. Све је ове мелодије забележио г. Коста Манојловић.

Одељењем рукује, поред редовне дужности, г. Митар С. Влаховић, кустос.

Библиотека има 1056 бројева закључно. У току 1927. г. набављено је 123 књиге одн. часописа, и то: из музејског кредита 22, у замену за „Гласник Етнографског Музеја“ 41, и на поклон 60. У замену за музејски „Гласник“ добивене су ове публикације: „Гласник Географског Друштва“ (Београд), „Гласник Земаљског Музеја“ (Сарајево), „Гласник Професорског Друштва“ (Београд), „Гласник Научног Друштва“ (Скопље), Гласник Музејског Друштва за Словенију“ (Љубљана), Часопис за згодовину и народописје (Марибор), „Географски Вестник“ (Љубљана), „Етнолог“ (Љубљана), „Вјесник за археологију и историју далматинску“ (Сплит), Летопис Матице Српске (Нови Сад), Летопис Тимочке Епархије (Зајечар), „Известија“ Етнографског Музеја (Софија), публикације Народног Музеја (Београд), затим публикације Географског Института у Познању, Географског Друштва у Лавову, Етнографског Музеја у Вилни, Српске Краљевске Академије Наука у Београду, Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien, Hadimuzeumi Lapok (Pešta), Hudebni Matice Umelecke Besedy u Pragu, Slovenske Knihovne u Pragu.

Библиотека је била отворена сваког радног дана у канцелариско време и празником од 9 до 12 уре подне.

Библиотеком рукује, поред редовне дужности, г. Петар Ж. Петровић, кустос.

Колекције су приновљене поклонима Г. Г. Сретена Пауновића из Бачевице (Гружа) (2 „коцке пернате“), Драг. Л. Стевановића, посланика на страни (гусле с гудалом и кама), П. Ж. Петровића (гњечка и кош), Б. Дробњаковића (клопц), Душана Стојићевића (крбуљице), Павла Пакића (рукавице), Стевана Стошића, свештеника (обоци), Николе Јанићијевића-чиновника (ножеви с кантицом), Косте Митића (појас, кантар, чутурица и штап) и од г. ђа Данице Школник из Ножичког у Босни (фермен и делови корица од сабље) и Десанке Бајић из Беча (гривна и појас). Најдрагоценији је поклон г. Ива Холуба, учитеља у Завали (Херцеговина). Он је Музеју поклоно читаву збирку од преко 180 објеката—модела, којима је представљена материјална култура Поповог Поља. Предмети које је г. Холуб поклоно смештени су у две витрине и изложени у једној од музејских сала.

Илустративно Одељење добило је поклоне од Г. Г. Франциса Х. Њубери-а из Енглеске (5 фотографија), Милана Карановића, кустоса Музеја у Сарајеву (1 фотографија), Б. Дробњаковића (5 фотографија), Бошка Аћимовића из Валандова (2 фотографије), Мердана Сиљановића (1 фотографија), Андре Божића, инспектора из Београда (2 портрета), Е. Шњевајса, доцента Универзитета (26 фотографија), М. Вучића, професора из Београда (2 фотографије), К. Мошчинског, професора из Кракова (10 фотографија) и од г. ђе Савке Хаџи-Поповића из Београда (слика рађена масним бојама).

Библиотеци су поклонили: Г. Г. Никола Зега (8 књига), Б. Дробњаковић (9 књига), Т. Р. Ђорђевић (8 књига), Ф. Милекер, (8 књига), Т. Видојковић (4 књиге), Ј. Ердељановић (2 књиге), М. Кнежевић (2 књиге), В. Ткачић (1 књига), Ј. Јуришић (1 књига), Д. Стојићевић (1 књига), М. Кус-Николајев (1 књига), К. Манојловић (1 књига), М. Московљевић (1 књига) и г. ђе Јелена Шрамовна (4 књиге) и М. Малагурска Ђорђевић (1 књига). Библиотеци су поклонили још и Дирекција Државне Статистике једну, Управа Народних Дела једну, Уредништво „Речи и Слике“ четири и Уредништво „Жене и Света“ дванаест књига односно часописа.

У Етнографском Музеју су, у току године, поред рада на сређивању и одржавању објеката и на допуњавању описа, извршени још и ови послови. У току јула и августа одржан је курс из Етнографије слушаоцима Педагошког Течаја. Курс је посећивало око 40 учитеља из свих крајева Краљевине. Потписати је одржао низ предавања, којима је слушаоце упознао са задацима Етнографије и са материјалном и духовном културом разних народа. Осим тога потписати је одржао и два предавања („Типови кућа у јужнословенским земљама“ и „Миграције становништва — узроци и последице“). У току курса држали су предавања још и Г. Г. Митар С. Влаховић, кустос („Етничке карактеристике Скопске Црне Горе“) и Петар Ж. Петровић, кустос („О примитивном лову и ловачким справама код Јужних Словена“).

У септембру је приређена изложба акварела Николе Арсеновића. Изложба је трајала месец дана и њу је посетило 1258 особа.

Према наређењу Господина Министра Просвете Етнографски Музеј је послао 15 ћилимова на изложбу у Паризу, која је трајала од 1. јуна па до краја септембра месеца.

У децембру је у Музеју одржан семинар слушаоцима Етнологије на Београдском Универзитету, и том је приликом предавао г. Петар Ж. Петровић („Лила, олалија и сродни обичаји“).

Сѣларинска народна ношња (Убли — Бoкa Кoшoрскa)
Anciens costumes nationaux (Ubli — Boka Kotorska)

*Старинска народна ношња (Шестине — Загреб)
Anciens costumes nationaux (Šestine — Zagreb)*

Старинска народна ношња (Мешлика — Обласи Лjubљанска)
Anciens costumes nationaux (Metlika — dep. Ljubljana)

У току 1927. године изведене су ове екскурзије:

Помогнут од Министарства Просвете потписати је учествовао на II Конгресу словенских географа и етнографа у Пољској. На путу је пробавио 15 дана, и учествовао на седницама у секцијама етнографској и антропогеографској. Исто је тако учествовао и на антропогеографским и етнографским екскурзијама. У Кракову је одржао предавање („Поглед на Етнографске Музеје у Краљевини Срба, Хрвата и Словнаца“). Са екскурзија у Пољској донео је 20 филмова, 5 фотографија и неколико објеката.

Благодарећи помоћи из фонда Аустралијанске Задужбине, путовао је по Космају и завршио своја антропогеографска и етнографска испитивања.

Г. Митар С. Влаховић, кустос, у току пролећа учинио је неколико екскурзија у околини Београда, затим у села Хртковце и Никинце у Срему. У јулу је пробавио 15 дана у Јужној Србији, а у току септембра и октобра пробавио је месец дана у Црној Гори. Циљ његових путовања био је набавка и снимање карактеристичних објеката, проучавање народа, живота и обичаја. На овим путовањима снимио је 92 објекта и набавио 16 предмета за Музеј.

Г. Влаховић је ова путовања извршио помогнут од стране Академије Наука и из Аустралијанске Задужбине.

Г. Петар Ж. Петровић, кустос, пробавио је у току године 35 дана на екскурзијама по Заглавку, Доњој Грузи, Прилепском Пољу, Смедеревској Јасеници, Космају и посавским селима. Бавио се етнолошким испитивањима, снимањем и набавком објеката за музејске збирке. У току путовања набавио је 38 објеката за музејске збирке, извршио 124 снимка и набавио 20 фотографија. Осим тога на путу је прикупио податке и описе за извештај број објеката, који се већ налазе у Музеју.

Г. Петровић је сва ова путовања извршио помогнут од стране Академије Наука и из фонда Аустралијанске Задужбине.

Г. Јурије Слански, хонорарни препаратор, био је на путу од 7. до 15. августа. У околини Вуковара прикупио је материјал о риболову, и прецртавао разне народне везове са кошуља, чарапа, пешкира и т. д. Са пута је донео 11 фотографија, 9 цртежа и 8 мотива народних везова.

Благодарећи помоћи од 5.000. динара коју је доделило Министарство Просвете, могла је изаћи друга књига „Гласника Етнографског Музеја“.

У музејским колекцијама и одељењима радили су и објектима се служили Г.Г. Д-р С. Тројановић, проф. Унив. у п., Никола Зега, управник Музеја у п., М. Рачић, директор завода за уметнички обрт у Љубљани, Херенда, уредник „Времена“, А. Орландос, директор Музеја у Атини, Д-р Е. Шневајс, доцент Универзитета у Београду, Павле Трвтковић, професор из Новог Сада, Д-р К. Мошчински, професор из Кракова, г-ца Сара Тошић, суплент из Ужица, г-ца Косара Дамњановић, наставница из Пожеге, студенти Етнологије на Београдском Универзитету, студенти Више Педагошке Школе и Београдско Женско Друштво.

У току године Музеј је походио велики број посетилаца. У току једног месеца, за који је вођена статистика, Музеј је посетило око 1.300 особа. Међу посетиоцима има велики број странаца, а међу њима знатан део врло угледних личности. У току године Музеј је посетило 16 особа из Француске, 30 из Енглеске, 10 из Немачке, 26 из Аустрије, 2 из Данске, 12 из Маџарске, 32 из Румуније, 12 из Швајцарске, 33 из Америке, 3 из Италије, 3 из Холандије, 35 из Чехословачке, 1 из Шпаније, 5 из

Бугарске, 13 из Грчке, 3 из Белгије, 2 из Јапана, 2 из Палестине, 1 из Арабије, 2 из Шведске и 1 из Турске. Напомињем да су ово само истакутије личности, које су се у „Посетницу“ уписале, међутим много је већи број посетилаца са стране. Од страних екскурзија, које су у току године посетиле Музеј, исгичем посете Лужичких Срба и учесника Археолошког Конгреса, затим екскурзије учитеља из Чехословачке, Маџарског Педагошког Друштва и Етнографског Семинара Универзитета у Братислави. Музеј су у току године посетили учесници 58 домаћих екскурзија.

Публикације музејског особља.

Д-р Бор. М. Дробњаковић: *Космајске варошице* (Гласник Географског Друштва, књ. 13.).

П. Ж. Петровић: *Географско-етнографски преглед Шумадије* (Књижевник Север, свеска за јуни август 1927. г.); — *Лила, олалија и сродни обичаји* (Гласник Етнографског Музеја у Београду, књ. II, 1927. г.).

М. С. Влаховић: *Етнолошка промајрања из Лужне Србије* (Гласник Скопског Научног Друштва).

Д-р Бор. М. Дробњаковић

директор

СТУДЕНТСКО ЕТНОЛОШКО ДРУШТВО У ШКОЛСКОЈ 1926|27 ГОДИНИ.

У школској 1926/27 години рад друштва је бољи него ранијих година. Чланови друштва су извели неколико мањих и већих екскурзија, које су за њих биле од велике користи. Циљ екскурзија био је упознавање народа, народног живота, обичаја, прикупљање етнолошке грађе и фотографисање карактеристичних објеката. Поред мањих, које су изведене у околини Београда, изведене су ове веће екскурзије: тродневна по Срему, једнодневна у околину Космаја и двадесетодневна по Јужној Србији (Скопска Црна Гора, Косово Поље, Призрен, Средачка и Сиринићска Жупа), коју је водио г. проф. Д.р Јован Ердељановић. На тој је екскурзији прикупљена и доста обилата етнолошка грађа.

У школској 1926/27 години одржана су на друштвеним седницама три предавања: г. Франко Петрић (20.-XI.-1926. г.) *О радним областима етнологије*; г-ца Загорка Дамњановић (18.-III.-1927. г.) *О женској ношњи у Змијању*; г-ца Олга Николетић (2.-IV.-1927. г.) *О амајлијама у Босни и Херцеговини*.

За школску 1926/27 годину на редовној годишњој скупштини од 6. новембра 1926 године изабрана је ова управа: председник г. Светозар Рајичевић, секретар г. Франко Петрић и благајник г-ца Зора Пауновић. Доцније на седници од 20. јануара 1927. године изабран је за секретара г. Илија Лунгин, пошто је г. Петрић прешао на Загребачки Универзитет. У овој школској години друштво је имало 35 редовних, 6 помажућих чланова и два добротвора.

Светозар Рајичевић.

ERRATA

стр.	ред	стоји:	треба:
12	8 озго	језиком	језику
12	у примедби 7	у истом делу	у L. Niederle, Slovan- ské Starožitosti, oddíl kulturní, II, 1.
36	5 озго	Зе	За
37	17 „	тикаве	тикава
38	3 „	ибрачине	ибричине
59	5 „	сд	се
60	5 оздо	добило	добило;
63	6 озго	Ипак,	Ипак
64	8 „	неким деловима	неким деловима

